

Микола Холодний

Про Душу в Пісні
ТА
про Пісню в Душі

**ON
THE SOUL IN SONG
AND
SONG IN THE SOUL**

By Mykola Kholodny

(In Ukrainian)

Compiled by Osyp Zinkewych

**Reprint of a samvydav ("samizdat") publication
from the Soviet Ukraine**

Published by V. Symonenko Smoloskyp Publishers, Smoloskyp, Inc.

МИКОЛА ХОЛОДНИЙ

**ПРО ДУШУ В ПІСНІ
ТА
ПРО ПІСНЮ В ДУШІ**

УПОРЯДКУВАВ ОСИП ЗІНКЕВИЧ

diasporiana.org.ua

ПЕРЕДРУК САМВИДАВНОГО ТВОРУ З УКРАЇНИ

Українське Видавництво «СМОЛОСКИП» ім. В. Симоненка

Українське Видавництво «Смолоскип»
ім. В.Симоненка

Микола Холодний
ПРО ДУШУ В ПІСНІ
та
ПРО ПІСНЮ В ДУШІ

Мистецьке оформлення

Бібліотека «Смолоскипа» ч.38

**Книжка Миколи Холодного «Про душу в пісні та про пісню в
душі» появляється у Видавництві «Смолоскип» без відома і
згоди автора**

**ON THE SOUL IN SONG
AND
SONG IN THE SOUL
By Mykola Kholodny**

Copyright © by Smoloskyp Publishers

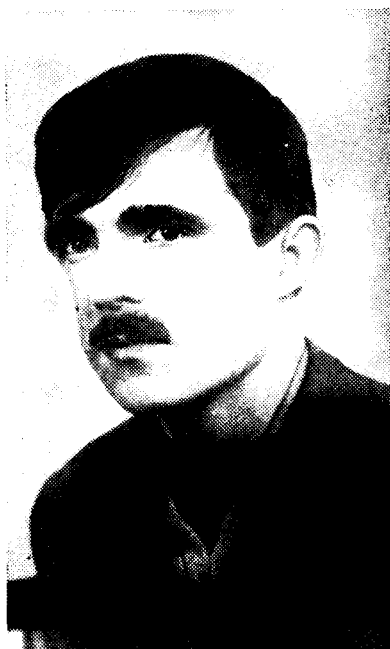
Library of Congress Catalog Card No.: 81-50856
ISBN: 0-914834-33-9

Published by V. Symonenko, Smoloskyp Publishers, Smoloskyp, Inc.
(A non-profit organization)

SMOLOSKYP
P.O. Box 561
Ellicott City, MD 21043

**Net royalties will be used in the interest of
Ukrainian political prisoners in the U.S.S.R.**

**Printed and bound in the United States of America
by THE HOLLIDAY PRESS, Inc.**

МИКОЛА ХОЛОДНИЙ

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Дасмо читачеві новий самвидавний твір з незвичною назвою — «ПРО ДУШУ В ПІСНІ ТА ПРО ПІСНЮ В ДУШІ» — автора дуже трагічної долі.

Автор цього твору — Микола Холодний — відомий закордонному читачеві з «Українських вісників», а в Україні — з його відважних виступів на студентських зборах і в пресі.

Його життя зложилося так, що в колах учасників українського руху опору він став контроверсійною особою. Не зважаючи на це, його твір, що ніколи не був опублікований в Україні (хоч деякі уривки з нього були друковані в київських періодичних виданнях), не втрачає своєї питомої ваги й актуальности так довго, як довго українська духовість в Україні буде знаходитись під окупаційним пресом.

Книжка М. Холодного на основі фактичного матеріалу доводить читачеві, як гине українська духовість, як її спотворюють, і як влада старається підмінити її ерзацом духовости, який вона сама й творить. На прикладі поступового завмирання української народньої пісні автор доводить, що й українська духовість в Україні знаходиться під великою загрозою.

Посилання автора в багатьох місцях на В. Леніна, Н. Крупську та А. Луначарського можна пояснити тим, що автор мав надію опублікувати свій твір в офіційному радянському видавництві, а також довести на базі цих писань, що неможливо створити якусь інтернаціональну духовість чи культуру. Як сучасні, так і колишні представники влади прикривають російський духовий експансіонізм безликим інтернаціоналізмом. Цікаві приклади про нищення культурних надбань в гітлерівській Німеччині й ув'язнювання в часі окупації українців за виконання українських пісень є прямою аналогією до подій в Україні 1960-1980-их років.

Кілька слів про автора: Микола Холодний народився в 1939 році на хуторі Стягайлівці на Чернігівщині. Навчався в Київському університеті на філологічному факультеті, звідки був виключений в 1965 році за відважні виступи на студентських зборах і писання віршів гострого соціального характеру.

Почав друкуватись в 1960 році, коли в українську літературу ввів його відомий літературний критик Степан Крижанівський. Його статті та вірші були друковані в журналах «Жовтень» і «Дніпро», в газеті «Літературна Україна», в українських виданнях в Польщі й Чехословаччині. У 1968 році М.Холодний був заарештований за виступ з читанням віршів біля пам'ятника І.Франкові в Києві.

В 1972 році, в часі масових арештів української інтелігенції, був заарештований також і М.Холодний. Після психіатричного «лікування» він написав покайну заяву, зі стилю якої видно, що її автором не міг бути М.Холодний. Не зважаючи на це «покаяння», ім'я його цілком зникло з літературних видань в Україні. За кордоном появилася друком збірка його віршів «Крик з могили» (В-во «Смолоскип», 1969 р.), а у збірнику документів самвидаву з України «Широке море України» (В-во «Смолоскип» і ПУДФ, 1972 р.) була опублікована його збірка «Куди і навіщо біжить вода?».

Книжка М.Холодного «Про душу в пісні та про пісню в душі» є важливим нарисом в історії розвитку і нищення української духовости в російській дійсності як за царату, так і в радянському періоді.

До твору М.Холодного додано кілька матеріалів, друкованих в київських виданнях, які відносяться до порушених автором питань і проблем. На жаль, не вдалося ствердити, чи дискусія на тему української пісні була започаткована під впливом виступів М.Холодного чи навпаки. В кожному разі вона була короткотривала і скоро знята зі сторінок преси.

Примірник рукопису М.Холодного, який вдалося вивезти з України, в деяких місцях досить нечіткий. Біля тих прізвищ і даних, що їх не можна було підтвердити вже тут, на Заході, ми поставили знак запиту. Примітки, позначені зірочкою (*), додало Видавництво. Не маючи на це дозволу автора, рукопис не був докладно зредагований Видавництвом, хоч в багатьох місцях така редакція була потрібна. В книжці збережено мову і стиль автора, але впроваджено правопис, який прийнято вживати в українських закордонних виданнях.

Книжка М.Холодного — це важливий документ нашого часу і важлива студія не лише для дослідників проблем української духовости, але й для загального читача.

Українське видавництво «Смолоскип»
ім. В.Симоненка

*Співаємо чи переспівуємо?
Співаємо чи «виконуємо»?
Пісні чи зозулині яйця? —*

Ці та деякі інші питання порушені автором у подальшій розмові про нашу пісню.

В уривках робота друкувалася у пресі, почасти у газеті «Радянська культура» від 27 вересня 1964 року — стаття «Моці чи живе тіло поезії» (дискусію з приводу неї див. у тій-таки газеті за жовтень-грудень вказаного року).

Тези її були також виголошені як доповідь на XXII студентській науковій конференції у квітні 1965 року в Київському університеті і того ж року винесені на обговорення в пресі.

*Оскільки поезія є не що інше як думання
образами, то поезія народу є ще і його свідомістю.*

(В.Г.Бєлїнський)

Десятки монографій змагаються за «найнауковішу» інтерпретацію крилатого вислову «у пісні — душа народу». І заким це змагання продовжується і нема певности, чи швидко закінчиться, ми, прості смертні, щоб не відбирати у науковців хліба, поговоримо не про душу в пісні, а про пісню в душі.

«Кожному народові,— зазначував В.Г.Белінський у рецензії на «Історію Малоросії» Миколи Маркевича¹,— призначено було розвинути одну яку-небудь сторону життя, і тому один народ виявив величезні успіхи у війні, другий — у науці, третій — у мистецтві, четвертий — у торгівлі і т.д.» (у Шпенглера — фавстівська і аполлонівська душа). Заким одні народи творили пісні, інші — створювали армії. А вже потім історики мали потурбуватися, як виправдати їхні завоювання.

Дотепер у бібліотеці ім. Леніна (фонд О.Розумовського) лежать нерозшифрованими частково збережені партитури української музики ХІІ сторіччя — так звані «кондакарні знаки», що, на думку фахівців, не поступаються перед музикою Бетговена.

Як перших речників народної ідеології не можна бодай побічно не згадати співців-скоморохів (згодом їх змінили дяки-пиворізи), чий зображення дійшли до нас у фресках Софіївського собору у Києві. З південно-західних частин Київської Русі скоморохи поступово проникали і до північних, заносючи туди українські думи, що відозмінилися з часом на билини².

Припинили скоморохи своє існування переслідувані — «щоб неспокушених християн від корисного діла не відтягали» — спеціальним указом царя Олексія³. Щоправда, поняття «скоморохи» нами спрощено, навіть опошлено, а вірніше — дісталось нам таким від предків. А проте скоморохи через пісню пропагували світогляд і сподівання свого народу. Можна б сперечатися про мандрівну «методологію» тієї пропаганди, але форма ще не говорить про зміст.

З ХУІ сторіччя професійні виконавці на Україні (в Галичині з 1439 р.) гуртуються у співочі братства — цехи⁴ («Реєстръ нотовыхъ тетрадей» львівського братства за 1697 рік налічує 267 композицій, називаючи їхніх авторів: Гавалевича, Дилецького, Завадовського, Колядчина, Лаконєка, Битовського, Чернушина, Шаваровського,

Яшевського та ін.), засновувані не без західноєвропейського впливу⁵.

Тут зароджується теоретична думка у царині музики й співу. І як наслідок — 1667 року київським композитором, згодом регентом хору Строгонова у Москві Миколою Дилецьким (1630-1690), що музику називав другою філософією, у Смоленську (1677 р.) видруковується перший на тоді теоретичний трактат «Грамматика пінія мусикійського», перевиданий незабаром (1678) у Вільні та 1679 р. у Москві⁶.

Обґрунтовуючи і пропагуючи хоровий, так званий «партесний» (себто за партіями) спів, що до нього — засвоївши традиції народного хору — перейшла, попри установлений монодичний, тобто сольний спів, українська церква (є твердження, що з нею це відбулося ще за князя Ярослава), — трактат, oprіч доброї послуги майбутнім композиторам, викликав революцію у російському церковному співові, саме через нього — незважаючи на протидію найвідсталіших церковників — донісши до тамтешньої людности техніку українського хорового мистецтва, так зване «українське багатоголосся». Історик Євг. Болховітінов (1767-1837) згадує, що церква з українським партесним співом «більше подобала на італійську оперу ніж на дім благовійної молитви до Всевишнього»⁷. А лютеранський пастор Й.Гарбіній, автор книги про київські печери, київський церковний спів ставив вище західноєвропейського.

Чей же, не випадково над північними містами запанувало захоплення партесною, або — як ще казали на неї — «київською» музикою.

Захоплення переросло відразу в претендування на самих майстрів, що з-поміж них, за словами авторів «Музыкальной культуры Украины» (М., 1961), з другої половини ХУІІ ст. при царському дворі і в безлічі іменитих панів у Москві, а згодом і в Петербурзі, «українські бандуристи були домашніми музиками» (ст. 30) «гнаної і пригнічуваної української музичної культури» (ст. 76). «В ХУІІІ ж віці

набирання співаків на Україні набуває систематичного характеру... російське і українське музичне життя розвивалося в тісному взаємозв'язку» (ст. 30). А ось авторові думки про друкування нотних книг — першу таку книгу надруковано 1795 р. в Петербурзі українським співаком-бандуристом і придворним камер-гуслистом В. Трутовським (1740-1810), ще раніше, 1707 р., у Львові видано, швидко поширений у Росії, нотний «Ірмологіон» (це пояснюється давнішим друкарським досвідом галичан, позаяк уже 1483 р. в Римі було надруковано книжку ректора Болонського університету Юрія з Дрогобича; через 8 років по тому у Кракові видрукував книжку «кирилицею» українець-лемко Святополк Фіола⁸, українському співакові Гаврилові Головні 1742 р. пропонують набрати для імператорського двору капелю українських співаків (заодно вивозять туди і український ячмінь, про що довідуємося з документів фонду канцелярії гетьмана Розумовського у ЦДІА УРСР).

До капелі потрапив і Григорій Сковорода. Отже, Петербург мав нагоду познайомитися з «першим розумом нашим», чие перебування там не могло, безперечно, не позначитися згодом і на становленні власне — російської філософської думки.

Пишучи близькою до звичайної української народної мови, Сковорода полишив по собі непоганий приклад допушкінським російським інтелігентам, що зреклися «мужицької» мови свого народу і перевдяглися то у німецьке, то у французьке мовне вбрання. Український письменник Гоголь («український» вживаємо умовно, за аналогією до того, як алжирських та туніських письменників, що пишуть французькою мовою, називають алжирськими та туніськими) у «Вибраних місцях з листування з друзями» (1847 р.) писав, що «росіянин, чим більше входив у європейське життя, тим більше забував свою землю і тим менше міг знати, що їй більше личить»⁹.

Що ж до капелі, то, поєднуючи у собі талант співака й композитора, Г.Сковорода був у ній, поза тим, автором

глибоко філософських пісень, ними — зі всім іншим — намагався підійняти співвітчизників до рівня народу. Постає запитання: яка там, мовляв, у піснях може бути філософія? А втім, піснями написана Біблія. Українською думою є «Слово о полку Ігоревім»¹⁰. У формі белетристичних творів написано безліч філософських трактатів: Вольтерівський «Кандід», «Міт про Сізіфа» французького екзистенціаліста Альбера Камю (1913-1960), «Останній пуританин» американського філософа Джорджа Сантаяни (1863-1952) — перелік можна починати аж від Платона та Люкреція.

Українські співаки та музики були на царському дворі ще з 1637 р. А коли, у зв'язку з реорганізацією церковного співу і в Росії, почали жваво заохочувати туди співаків-фахівців (у т.ч. і жінок) з Києво-Печерської Лаври, переважно людей з вищою освітою, то відсоток наших земляків у місті на Неві помітно зріс.

Рівно ж почали інтенсивно надсилати молодь з північних губерній у співочу науку до Києва. Особливу активність виявив царський боярин Федір Ртищев, засновник монастиря під Москвою. За його рекомендацією, священник Іван Курбатов, із Путивля, заповує в Києві церковні книги, привозить із собою співаків, між ними — архиєдіякона Печерського монастиря Михайла та «передового співця, творця поліфонічного співу» Федора Тернопільського. Український композитор П. Ніщинський (1832-1896) був співаком російської церкви в Атенах. Придбавши там університетську освіту і захистивши дисертацію на ступінь магістра, Ніщинський викладав у гімназії в Петербурзі грецьку мову. А князь Потьомкін-Таврицький, зачувши гарний голос київського співака Петра Турчанова, забрав останнього до Петербургу, де той потім працював то як диригент, то як учитель співу — у Придворній капелі. Зрозуміло, не те мали на меті царські чиновники, аби «генії (цигуємо Бальзака — М.Х.), що народились на провінції, помирали в Парижі». Інше середовище — інші традиції.

*У царські позолочені покої
Зайшла спокійна, горда і смутна,
А серце билося в несупокої.
Навіщо їй ця зала осяйна,
Де погляди сплітаються, як змії,
Чого шукать сюди прийшла вона?
Співати будеш катові Росії
В його тяжких палатах, що стоять
На українських* костях, Соломіє!*

читаємо у вірші Дмитра Павличка «Концерт у царя». Йдеться про виступ геніяльної вкраїнської співачки Соломії Крушельницької в царському палаці під час її гастролей у Петербурзі 1902 року.

Викрадена у народу і поставлена у залежність від крихти зі столу, а не раз і задобрена дворянськими титулами (придворного бандуриста Олексія Розум[а]овського Катерина зробила графом), ця дешева художня самодіяльність (не за що інше, а якраз «за народність у мистецтві») ратував царський міністр освіти Уваров ¹¹⁾ розважала сальонову публіку, підсвідомо повторюючи цим сумні потіхи Нерона.

«Пусті розваги — це єдине, що дозволяється в Росії. При такому ладі надто важко, щоб була створена серйозна література. Слово «мир», «щастя» тут таке ж невиразне, як і слово «рай». Безпросвітня брехня, тривожне неробство — ось неминучий наслідок північної автократії» ¹²⁾

Де вже царям було до турбот про широкі мистецькі обрії, коли вони, як пише декабрист Поджіо (в спогадах, опублікованих 1913 року в перших числах журналу «Голос минушого»), мусили, взявши до рук сокиру, будувати для воен флоту, що й до університетів Європи, де палали тодішні «розуми», не мали заглянути як, хоч і проходили

* Повний текст цього вірша передруковано в додатках. У збірці «Хліб і стяг» (К. 1968), слово «українських» замінено на «кочівничих».

мимо (гірка декабристська правда була така жива, що навіть всевидюща царська цензура підписала її до друку). Царі були заклопотані війнами. А як всемогучий цар? Запитайте великоруських селян, яких Катерина гнала наперед «визволити» з-під «польського пригнічення», щоб їх потім знищувати» (з листа Енгельса до Бернштейна).

Особливо межевим у позбавленні творчого духу вславився цар Петро, ця «чисто великоруська натура»¹³, що «не одержав майже жодної систематичної освіти», «навчаючись всьому похапцем», очищував Росію від варварства варварськими методами¹⁴. З одного боку «щоб сварки жодної не було», зацьковується українське слово, забороняється навіть носіння національного одягу у громадських місцях, а з другого — ніде інше, а саме тут, у Глухові, центрі глибоких мистецьких і моральних традицій, відкривається перша в імперії «півча школа». Звідусіль стікається туди обдарована молодь, не відаючи, куди їй стелиться доріженька.

Царські посіпаки дивилися у Петербурзі на незвичайну гру Марії Заньковецької, та не представникові обдарованого народу вони апльодували! Їх розчулював «мелодичен язык»¹⁵. Як розчулював він і так звану «українську буржуазію», у котрої нічого не було українського, окрім походження.

Ленін з цього приводу писав:

«Ліберали і до питання про мови, як і до всіх політичних питань, підходять як лицемірні торгаші, що простягають одну руку (відкрито), а другу руку (за спиною) кріпосникам і поліцаям. Ми проти привілеїв — кричить ліберал, а за спиною виторговує собі у кріпосників то один то другий привілей»¹⁶.

— Можна додати без особливих зусиль. Бо ж:

«повільне вимирання поневолених націй,— словами

Луначарського, — дехто вважав навіть безмалю не за успіх космополітичної цивілізації»¹⁷.

Бо в казенній державі і:

«мова так званої панівної нації стає першим засобом казенно-політичного нівелювання культур всіх народів даної держави. У поневоленого ж народу віднімається його інтелігенція, накидається йому чужа школа, він підпадає під шпигунський нагляд тупих цензорів»¹⁸.

«Але для... придбання цих природних племенних рубежів відновляють рубежі Російської Держави до її природних границь»¹⁹.

По-своєму сприйняв встановлення радянської влади у поневолюваних Росією землях²⁰ екс-редактор горезвісного «Киевлянина» Шульгін. Він писав, що:

«потрібно було перейти важкий і повільний процес асиміляції чужорідних елементів, оточуючих окраїни — слов'янська колонізація київського північного сходу, тюрко-монгольського півдня і фінсько-литовського заходу».

«Петербург є колонія освічених українців, — пише автор нині популярної серед молоді пісні «Очи чёрные» Євген Гребінка М Новицькому на Полтавщину. — Усі громадські місця, усі академії, усі університети наповнені земляками»²¹. Полонена Греція полонила Рим...

На директора придворної капели до Петербургу виманують глухівського композитора Дмитра Бортнянського (1751-1815). Його твори духовної музики, як і Бетгоєнові, ще й досі виконує світ. До Бортнянського посаду директора капели посідав 33 роки український соліст Марко Полторацький (1729-1795), знаний на Заході як соліст імператорської італійської опери (1750-1770). Написані Бортнянським понад 100 творів церковної та світської музики, в тому числі досі не знайдені опери, гинуть. Ще

безвідрадноше складається доля глухівського композитора Максима Березівського (1745-1777), «всі твори якого,— за свідченням французького композитора Гектора Берліоза,— приводили слухачів до великого захоплення».

Член Больонської та інших академій, Березівський, чие ім'я золотими літерами викарбоване поруч з ім'ям Моцарта на мармуровій плиті у ряді почесних членів Больонської філармонії, по поверненню на батьківщину не знаходить визнання і у відчаї накладає на себе руки. Разом із ним стає прахом його, так і не втілений потім у життя, проєкт Української музичної академії в Кременчуці.

Влаштовуючи іноземним гостям помпезні прийоми, царські ідеологи вихвалялися культурою «отечества», тим часом кількість учених людей на Україні упала (зрозуміло, не без «допомоги») нижче кількості їх за Київської Русі, на що згодом Ленін звернув увагу у тезах доповіді Петровського на Третій державній Думі. Сумну статистику наслідків, спричинених «иногородцям» «приобщением их к цивилизации» наводив перед тим в «Очерках Крыма» Марков. Так, у Криму

«із 500.000 населення на 1785 р. — до кінця XIX ст. залишилось (татар) всього-навсього декілька десятків тисяч, а основна маса була знищена, виселена, або ж утікла до Туреччини, і якщо за давнім законом навчання дітей було обов'язковим і діти від 6 до 15 років — хлопчики і дівчатка — мусіли відвідувати школу, то панування царських християнських цивілізаторів привело до того, що 95 відсотків кримського населення опинилося неписьменним».

Люди не раз шукали у «ворожих державах» порятунку від «рідного» царя. Перед нами — стаття «До історії переселення турецьких запорожців», опублікована в 3-ій книзі «Записок НТШ» революційного 1905 року. З неї дізнаємося, як через рік по зруйнуванню царською Росією Запорізької Січі²² що, здається, ту же Росію з півдня вірно захищала, кн. Потьомкін радив кн. Прозоровському «всіма

ласкавими засобами умовити їх до повернення на батьківщину».

Нерідко і творча біографія «приручених» співаків закінчувалася втечею їх від вельми люб'язних хазяїв. Пошуки Йосифа Загвойського московським князем Волконським, якому Богдан Хмельницький заявив, що виїзд Загвойського залежатиме виключно від його волі; відмова митрополита Сильвестра Косіва відрядити до Москви співака Пикуляновського; втеча від Єлісавети Петрівни черкаського бандуриста Григорія Любистка і негайно розписаний указ, аби «провинившомуся» ніде не давали пристановища.

Все це свідчить про неабияке зацікавлення «правительствующего Синода» цими людьми у державі, де «од молдаванина до фіна на всіх язиках все мовчить, бо благоденствує»²³. А. Луначарський підкреслював, що

«у Великоросії народ ще раніше втратив здібність до самостійної творчості, аніж на Україні²⁴, яка ще зберігала тінь незалежності й демократичного ладу до кінця ХУІІІ століття, коли кігті двоголового орла вдерлись в її серце, спинили останні його тремтіння»²⁵.

Відколи Катерина ІІ роздала (1783) вірнопідданій козацькій старшині «дарчі грамоти», заклавши цим підвалину під свою буржуазію «на місцях», і вірність рідному народові почала означати зраду російським чиновникам, відтоді «перелицьовується» психологія українського народу, пісня відсувається на «другий плян». У колишньому козакові, оборонцеві незалежності і честі, формується «нова людина», приречена усе життя комусь слугувати, скована умовностями і обов'язками, людина, звична сприймати життя як ієрархійну драбину. Бо у світі, де моральна висота і вартість нікого не цікавить або вимірюється чинами²⁶, орденами і мірою відданості «царю и отечеству», — народжений повзати — літати не може. І це його виправдовує. Коли у народу відібрали сонце, народ з часом почав думати, що у нього його взагалі не було...

Не менше російський царизм принизив і свій народ, що аж арабський мандрівник XVII сторіччя Булос аль-Халєбі, знаний нами ще як Павло Алепський, в «Одному з найкращих і найцінніших письмових пам'ятників про Росію»²⁷, писав:

«Тямуці люди нам говорили, що якщо хтось бажає скоротити своє життя на п'ятнадцять років, нехай їде в країну московитів... Він мусітиме усунути жарти, сміх... бо московити наставляють наглядачів при архиєреях і при монастирях...»

В особі України царизм убачав правічного свого ворога. Хто пручався, той давав позначки життя. Мабуть, Карпенко-Карий не з доброї волі обов'язково мусів половину репертуару ставити на «панській» мові. Причому те, що дозволялося на «наречині», повинно було мати жартівливий характер.

Та ні в реакційних валуївському (1863) і емському (1876) указах, через які Лисенків «Дощик, дощик крапас дрібненько» доводилось виконувати... французькою мовою, ні в заборонах дослідникам — наприклад, Філарету Колєссі (1871-1946) — вивчати уснопоетичну творчість, ні в ув'язненні (за збирання революційно настроєвих пісень) київського композитора, соліста студентського хору Києво-Могилянської Академії (нараховував близько 300 осіб), Артемія Веделя (1767-1806), що перед тим, на прохання московського генерал-губернатора Єропіна, організував у Москві хор (потім утік на батьківщину, знайшов за краще постригтися у ченці Києво-Печерської лаври), — не поховали української пісні тривалі намагання скомпромітувати її, витіснити з душі псевдопіснями — також не увінчалися лаврами. Народ співав панегірики своїм владикам, але співав неширо. «В піснях, що належать до цього періоду, він возвеличує, прославляє його образ», — пише про Петра I придворний історик М.Петров²⁸. А чи збереглося щось з піднесених до небес «шедеврів» типу «Славься, славься, наш русский царь» або «Боже, царя храни»²⁹. Натомість

погляньте: як по-сучасному і досі звучить полюблювана Леніним українська пісня-гімн «Шалійте, шалійте, скажені кати!»

Нелегко було вкраїнській пісні, що будила. Надто після 1905 року, коли, після обманливої лібералізації і певних поступок українству, реакція взяла курс на «закручування гайок», а за словами А.Луначарського:

«певна частина російської інтелігенції, навіть літературної братії, відійшла від головної течії російської прогресивної думки, підготовленої протягом цілого ХІХ віку. З'явилися бюрократичні наймити «грядущого хама» — самозваної буржуазії... з'явилися писаки, що намагаються з усіх сил знеславити великі народні традиції російської літератури і російської суспільної думки та знайти культурне виправдання буржуазного укладу життя, що чимраз гостріше у нас виступає.

Так як же це тяжко дається їм, усім тим продавцям перел! Бо ж російська буржуазія — це найтемніша та найлінійвіша з усіх, що досі виступали на сцену світової історії»³⁰.

Навіть Н.К.Крупській у «Правді» 11.III.1926 р. доводилося з тривогою констатувати: «Нам потрібно встигнути цивілізуватися».

Наша пісня вмирала разом з народом і разом з ним воскресала. Аж до Франції занесли її (рівно ж і думи)³¹ козаки, то як полонені Наполеона, то як його прихильники. Пристрасним популяризатором історії «козацької нації» був у Франції знаменитий письменник Проспер Меріме³². А 1947 року в Парижі вийшло чудове видання «Українські думи».

1646 року українська пісня загриміла у Франції, коли до двох з половиною тисяч козаків взяли участь у боях французів з еспанцями. До портів світу везли українську пісню українські купці та на турецьких галерах полонені запорожці. Побутує версія, що саме в один з цих способів ще у ХУІ віці українська пісня-балада «Дунаю-Дунаю, чом

смутен течеш?» потрапила до Венеції, а вже звіттам — до Моравії, де її тамтешній просвітитель Ян Благослав опублікував отак 1550-1570 роками у виданій ним «Граматиці чеській».

Не виключено, що Франція почула українських пісень ще від дочки Ярослава Мудрого Анни, дружини французького короля, а згодом французької королеви. 1473 року, ідучи через Україну до персидського шаха, посол Венеціанської республіки Амвросій Контаріні записав, що у Києві під час його прийому співали пісень. Отже, колишні київські князі знали не тільки обкладати населення податками.

Галицький співак Олександр Мишуга (1853-1922) з Федором Шаляпіним чув українську пісню на Кавказі, де вона побутує й тепер³³. Занесено її на Кавказ за т. зв. дівочого набору при Катерині II, коли двадцять тисяч українських дівчат пішки пригнали туди, щоб видати заміж за неодружених терських козаків³⁴. Подібну «селекцію» на українських дівчатах апробував расист Розенберг.

З піснею на вустах вмирили наші батьки у ворожих катівнях. Зі скрипкою біля грудей передчасно відходили із життя кращі сини народу... Скидали шапку перед українською піснею і друзі, і недруги. У європейських арміях співали аранжировану композитором Вебером (1786-1826) і Бетговенем «Їхав козак за Дунай». Тепер у супроводі цієї пісні в Англії танцюють твіст.

Велет німецької музики Бетговен, слухаючи українських пісень на квартирі російського посла у Відні Андрія Розум[а]овського, «населив» українськими мелодіями чимало своїх творів. Він, наприклад, поклав мелодію нашого «Козачка» в кінцівку «Аппассіонати», а уривки коломийок — у 6-ту симфонію. Пісню «Засвіт встали козаченьки» використав В.Моцарт. Мелодію давньої української пісні «Розпрягайте, хлопці, коні» впізнаємо у «Волочаевских днях». А козацька пісня «Гей, не дивуйтесь, добрії люди» вилилася в гімн російських революціонерів «Здравствуй, свободы вольное слово». У новій художній інтерпретації

Ф.Ліст, здійснивши подорож по Україні, передав Заходові «Віють вітри», «Ой, не ходи, Грицю»; написав, oprіч того, симфонічну поему «Мазепа». А перебуваючи в закарпатському селі Люта, він коломийкового характеру сопілкові наспіви вівчарів включив до своїх рапсодій³⁵. Серед композиторів (це тільки композиторів!) світу, які зверталися до української пісні та музики, можна було б назвати імена Баха, Й.Гайдна, Й.Брамса, напівслов'янина Ф.Шуберта, польських композиторів Ф.Шопена, С.Монюшка, чеського— А.Дворжака, угорського — Б.Бартока, ба навіть американського Шарля Лефлера, що трохи на Україні жив. Не були байдужими до наших музично-пісенних джерел композитори російські, нерідко українці з походження. Українську мелодію подибуємо у І-ій дії глінківської опери «Руслан та Людмила». Побіч того Глінка поклав на музику пісню Віктора Забіли «Не щечечи, соловейку». З танковими піснями Наддніпрянщини перегукується фортеп'янова «Гумореска» Чайковського, його І-ий концерт для фортеп'яно з оркестром, а українську пісеньку «Журавель» подибуємо в останній частині його 21-ї симфонії тощо.

«Не гвинтівкою і картеччю, а надприродною піснею прокладав український народ шлях до душі людства»,— писала 22.ХІІ.1922 року мексиканська газета «Ель Гаральд». У ті дні 32 тисячі співвітчизників Хосе Марті бурєю оплесків у «Пляца де торос» вітали виступ українського Національного Хору з його Одисеєм — диригентом Олександром Кошицем (1875-1944). Преса заявляла: «Чого не зробить ніяка дипломатична конференція, ніяка брошура, те блискуче зробила українська пісня»³⁶. «Наша пані Географія,— патетично вигукував 9.Х.1919 року в паризькій газеті «Ле новеліст» розчулений Хором директор Тулузької консерваторії,— чого ти нас учила? Ти казала, що Україна — це пасовиська й отари, отари й пасовиська, а не сказала, що там є народ з такою душею, з такою піснею...» Застереження громадянина з Тулузи майже збігається з висловлюванням окремих промовців на Х з'їзді ВКП(б) про те, що «досі твердили, ніби Україна — то німецька вигадка, але життя змушує переглянути цю думку».

Аби не прогавити жодного виступу Хору Кошиця, розчулений Президент Чехословацької Академії наук професор Зденек Неєдли пустився з Хором у дорогу по всій Чехословаччині і 1922 року видав у Празі ілюстровану книжку «Українська республіканська капеля». А якийсь шанувальник хорового мистецтва на австрійсько-швейцарському кордоні, як згадує Кошиць, запросив зморений мандрівкою Хор до своєї господи і, діставши з кишені пістолета, попередив, що нікого не випустить, доки всі в нього не повечеряють і не переночують.

Не менше за українських пісень набереться й досліджень про них. Та не наукові мірки, зняті з пісні з точністю до одного міліметра, не екзотичні пророкування авторитетних синоптиків і не кулуарне шаманство про душу в пісні, а народ — тільки він один дає і забезпечує перспективу цій пісні — в душі, бо й сам він, як 29.У.1920 року слушно словилася берлінська газета «Форзіхе Цайтунг», живе так довго, як довго живе його національне мистецтво (після виступу хору Кошиця один англійський священик відправив молебень за спасіння України).

На жаль, у добу так званого культу особи напівграмотні глашатаї гарячково запаленого і безславно згаслого «масовізму» по-вульгаризаторському вхопилися за девіз «хто був нічим, той стане всім», як за якусь раптову, незалежну від їх особистого сумління, метаморфозу. В письменстві започаткувалася доба фальшивих героїв. До найрізноманітніших життєвих галузей, заодно й до духовної, прослизнуло безліч мудреців без мудрости. З прив'язаними до мотузчаних пут утинками, з перекинутих возів самозванці у стані афекту демагогічно шокували стихійні збіговиська перейнятими з чужих вуст фразами, змісту яких самі не тямали³⁷. Не поступалися перед ними псевдотворці, що хлинули до поезії, до пісенної справи. Можна зрозуміти, чому упереджений радіослухач, шукаючи сьогодні в етері пісню, з відразую обминає довгі хвили... Пісня, де віру в природу, віру в людське начало заступає віра в параграфи — така пісня виховує в людині безвольну істоту, перетворює її

на гвинтика. Яскравий приклад — пісні хунвейбінів. Одного китайського поета, що 100 років тому боровся проти манджурських завойовників, маодзедунівці оголосили ворогом китайського народу. Аналогічно можна було б оголосити ворогами радянської влади українських гетьманів, що виступали — іноді з союзниками (як свого часу СРСР з англо-американцями) — супроти завойовників-царів. А до них прирахувати б ще й цілу групу українських культурних діячів: істориків, письменників, ба навіть священиків! — на яких крутійський царизм навішував ярлики «ворогів російського народу»³⁸. І все ж, бездоганно обізнаний з національним характером українця, Боплан говорив: «Ця нація співає плачучи».

1747 року в передньому слові до своїх поезій німецький поет Ф.Гагедорн [?] писав, що

«козацькі думи, яких співають, приграючи на бандурі,.. можуть сперечатися за першість з найулюбленишими піснями французів та італійців».

Після 1917 року українському народові відкрився новий етап. Наших співців можна почути і в Казахстані, і на Далекому Сході, і на Крайній Півночі...

... Українська пісня ставиться всіма знавцями на перше місце у музиці всіх народів — так 1911-го року відзначив наш земляк Луначарський, виступаючи у Парижі з доповіддю про поезію Кобзаря. Шевченкова поезія — то обличчя української пісні. «Маючи такого поета, як Шевченко, малоросійська література не потребує нічиєї поблажливості». Ці слова М.Чернишевського можна зарахувати й на адресу української пісні.

«Наші народні пісні є сильнішим доказом нашої високої культури, ніж... тридцять мільйонів населення»,— говорила свого часу С.Крушельницька³⁹.

Їм немає кордонів! До 500 тисяч лишень тих, які ще можна б сьогодні відтворити з різноманітних записів та безпосередньо з вуст. Повне видання їх охопило б 200 томів

по 1000 сторінок кожен! Якщо б вважати, що українській нації 5 тисяч років, то це по 100 пісень на рік. Ми ж можемо нині похвалитися максимум 5-ма новими українськими піснями у рік, та й з них небагато переживає своїх авторів.

Тисячі співаних. А тисячі ще не співаних, тисячі недоспіваних... Пісню народ збагачує себе, возвеличує, а в годину історичної скрути пісня стає його вірою. Вся історія України вкладається в пісні і буде колись відспівана.

У пісні — майбутнє поезії. Бо ж пісню зачала вона ще на світанкові людства. Я не американський гіпі⁴⁰, але всі ми, кінець-кінцем, приходимо туди, звідки почали йти.

Коли я вперше почув пісні солістки Хору Григорія Верьовки Паші Сімаченко «Ой, сама я, сама» та «Ой, горе, горе»⁴¹, я заплакав.

Поет-революціонер Іван Франко використав пісню «Їхав козак за Дунай», яка, як свідчив Закревський, набула популярності «в усій освіченій Європі»⁴².

Але трапляються поміж піснями народу й пісні-безбатченки. Галантно вдягнені у скопійований з перших костюм, ці, другі, подавшись по світах, довго блукатимуть у фальшивім ореолі, аж поки від життєвих негод не розкисне їх паперовий одяг, не розпливеться рум'янець, оголивши луже обличчя підробки.

Отож, поки оті горе-пісні не зіпнулися на рахітичні ніжки, не збили на манівці недосвідченого слухача — загляньмо до колиски, де вони поряд істинних пісень-немовлят лежать зозулиними яйцями. І повернімо останні тому, хто підкинув їх.

Такою колискою до певної міри послуговують репертуари обласних Будинків народної творчості — цих (у кращому розумінні слова) розсадників мудрости і краси. Загляньмо і справді побачимо зозуленят, що заволоділи не для них звитими гніздами. Звісно, поширювання низькопробних, псевдонародних пісень ще не стало поспіль якоюсь лінією БНТ, і можна б не бити на сполох, але коли ходить про духовну скарбницю народу, тоді будьмо не менш

принциповими, аніж до прикордонника, який бодай ненароком впустив недруга в межі Вітчизни.

У серпні 1965 року я мав від ЦК ЛКСМУ 10-денне творче відрядження по Закарпатті, цій, як прийнято підкреслювати, колись «Богом і людьми забутій землі», і, доречно додати, землі, що через технічну відсталість не мала на дверях замків, а через віру в забобони скидала в шинкові шапки і на вулиці кожному стрічному — своєму чи чужому — казала «добрідень» — словом, землі, що не дознала була багатьох принад цивілізації, якими ми тут, на Східній Україні, давно ошасливлені.

Може, то й не типово, але я побачив, що на майданах і на вулицях (хай то в місті, хай то в селі: як це, здається, вчора було) не співають, бо доки, бач, була ця земля забута людьми, то не було кому поселенцям її зауважити, що співати на вулицях — неетично і за те належить платити штраф: за порушення спокою. Щоправда, подекуди продовжують співати й на вулицях. Але за умови, що співця від асфальту відокремлює підлога авто, яке мчить. Інструктори «ГАЙ» покищо не мають інструкції, яка б давала їм право затримувати тих, що співають на грузовиках, за порушення правил вуличного руху. Та й співають там переважно проїжджі туристи.

У полі також не співають: не співати вийшов, а працювати. Є кантати на тему заможнього колгоспного життя. Та як ти її, ту кантату, із сапою в руках потягнеш? Є, побіч того, сила-силенна нарпотребівських пісень (поміж ними — так звані народні) на колгоспну тематику, але хто їх співає? Чи співають їх шахтарі, матроси, вчені? Справа ще і в тому, що буряки оспівує той, хто ніколи їх не копав. Оспівування праці оплачується дорожче, як сама праця.

На народних, пак, на «релігійних» святах народних пісень теж майже не чути, бо самі ці свята, а з ними обряди, звичаї тощо — останніх днів доживають. Дехто до них по сьогодні зберіг вульгарний підхід — і робить усе для того, аби остаточно узаконити їхній кінець. Мовляв, усе це відриває людей від загальнокорисної праці. У США релігійне свято на

святові, але там держава не боїться масових невиходів на роботу. Не менш святкували у колишній Росії — але ніщо не падало у полі. Притім не було сьогочасної техніки.

...Вдома — радіо співає.

Залишається клуб. Але клуб — для самодіяльності. Багато ви чули, щоб хтось співав у клубі не на сцені?

Немало в українських містах художньо-самодіяльних колективів (це торкається і заслужених співаків). Репертуаром схожі вони на якісь чужоземні трупи, що декотрими їхніми обмеженими керівниками розглядається як досягнення, бо в цьому, мовляв, полягає їхній «інтернаціоналізм».

«Але ж було б надміру наївно думати що можна штучно побудувати якусь інтернаціональну культуру... Треба вельми уважно придивлятися до національних рис і вміти їх всіляко підтримувати та розвивати... Гадати, що національності зникнуть, можуть, поперше, ті, хто нехтує історією, знає її лише як перелік хронологічних дат (подібно філософам, які ніколи її не вивчають) або як набір загальних фраз і анекдотів, придатних лише для жіночої базіканини... Якби, понад сподівання, відмінності між націями зникли, якби повного злиття було досягнуто і всі народи взяли б ту саму ноту — прощай концерт! Гармонія звуків перетворилася б у звичайний шум...»⁴³

А що спостерігаємо? Їде, буває, на Україну представник братньоросійського народу і міркує: «Побачу, що являє собою цей пісенний край». Приїхав, а «пісенний край» йому підносить тих, що від них він здому, так би мовити, втік. Гість розведе спантеличено руками, а господарів якби сором узяв: некрасиво — частувати гостя його харчем⁴⁴. Те саме ми, за винятком 2-3 колективів, веземо до нього додому. Натомість я жодного разу не був свідком, щоб ансамбль з Тамбова або Рязані виконував, приїздячи до нас, казахську пісню. Пісень багатьох національностей, що населяють СРСР, нема і на озброєнні музично-співочих колективів

України. Зате швидше від них почуєш індонезійську, кубинську...

У ширпотребі 1962 року з конвєєру Ужгородського облвидаву зійшла чергова серія рожевеньких коломийок з тривіальною назвою «Життя наше розквітає». Та чи співає цих коломийок народ?

Допіру мені випало знову зміряти усе Закарпаття, але ніде не підтвердилось, щоб хтось і там зараз співав ці «записані і упорядковані (!) Василем Білаш-Косівським [?]', «коломийки». У коломийнику з точною хронологічною послідовністю «оспівано» польоти космонавтів, усі з'їзди та пленуми, і, як звичайно, — з давніх-давен культивовану на Закарпатті, але не оспівану кукурудзу (ще б пак, велике досягнення!) та тих, «тих, що бачили Леніна». Навіть вождю пролетарської революції були спроби пришити такий афоризм: «Кукурудза — культура майбутнього, але це майбутнє треба наблизити!»⁴⁵

У мене нема якоїсь особистої неприязні до кукурудзи, як і до не менш інтенсивно «оспівуваних» буряків, гречки та соняшнику. Але ж ці «сучасні» коломийки своєю примітивністю оболванюють слухача.

*Кукурудза любить сонце
І дощі дрібненькі.
Кукурудза любить руки,
дуже та жвавенькі.*

Якщо ви чуєте пісню зі сцени, то тільки співак знає: співає він її чи виконує... Але якщо цієї пісні, коломийки, він не співає на самоті або у дружньому колі, вона йому чужа! Самі по собі ці речі різнозначні.

«Будинок, у якому не живуть, фактично не є дійсним будинком»⁴⁶.

Понад те, людина сама проєктує цінності: для одного може бути дорога ГЕС, а для іншого — затоплені пороги.

Продавши власну тінь і зрозумівши згодом, що людина не може її втратити, не втративши себе, Петер Шліміль, герой казки-притчі понімеженого французького автора Шаміссо, не радий був ні грошам, ні білому світові...

У листі до М.Ш. Драгоманова 24 серпня 1876 року Ю.Ю.Цвітківський писав:

«Якби мене зараз запитали, чого я більше побажав би нашим українцям в теперішню хвилину: загального наділу по 10 десятин на душу чи високорозвинену наукову, художню і педагогічну літературу, то, можливо, я дав би перевагу останньому».

На одну і ту саму дівчину один юнак і дивитися не захоче, а для іншого вона — красуня серед красунь. Верба всихає на піску, а сосна — на воді.

Кармелюк почував себе «хоч, здається й не в кайданах, але й не на волі».

Лілею в палати забрали, царівною називали — а вона не покидала питати королевого цвіту:

*Нащо мене Бог поставив
Цвітом на сім світі?
Щоб людей я веселила,
Тих самих, що вбили
Мене й матір?..*

Безлике мистецтво робить безликим споживачів його, хто б не були вони, а надто молодь. Воно породжує нігілізм, паразитизм, неповагу до людей праці, як і до самої праці. Любов до мистецтва народу треба виховувати, як і любов до праці. На жаль, у нас безліч людей із вищою освітою — особливо випускників університетів — яких направляють до шкіл, мають віддалене уявлення про культуру свого народу. Воно зводиться до того, що випускник знає, скільки у республіці за останню п'ятирічку споруджено Будинків культури.

Один мій знайомий розповідав, що коли він в Австрії ішов до філгармоній, то там публіка слідкувала на концертах за партитурами, що перед кожним лежали.

В українських консерваторіях молодь знайомиться з музично-пісенною українською творчістю. Студентів же університетів узагалі не вчать нотної грамоти. Який тоді сенс у вивченні нами у вузі фолкльору, а потім — у викладанні його у школі? Чого варта була б зброя, про яку знали б солдати, не вміючи з неї стріляти? А втім навіщо знання нотної грамоти, якщо збірники пісень випускаються переважно без нот?

Що вже говорити про рядових культпрацівників?

Записав я якось на магнітофонну стрічку в інституті мистецтвознавства кілька українських дум, «знятих» з вуст всеукраїнського і чи не єдиного на сьогодні живого кобзаря Єгора Мовчана. Схотілось мені із записами познайомити на степовій Україні одного директора районного Будинку культури. А він як почув рефрен з «Думи про трьох братів Азовських» — «О поможи, поможи їм, Господе» (себто з неволі втікати), та як заволає: «Та це ж баптист!» — і повернув мені стрічку мерщій.

На Україні немає інституту, який би вивчав естетичні смаки різноманітних соціальних, вікових груп населення. Шляхом вивчення попиту, почасти і в спосіб анкет, такий інститут міг би раціонально координувати випуск мистецької продукції та й саме мистецьке життя. Однак у цій сфері маємо всього-навсього поодинокі роботи, з яких можемо назвати висліди праць науковців АН УРСР М.Гончаренка та О.Костюка, зокрема, близьку до соціологічної, статтю останнього «До проблеми музично-естетичних смаків радянського слухача» та його ж кандидатську дисертацію «Музично-естетична культура слухача». Щоправда, і ці дві ластівки не піднялися вище науки для науки... Хоч авторам обраних тем було над чим поміркувати. Бодай би над тим, чому зараз люди повсюди співають «За туманом нічого не видно»?

Якусь роллю у пропаганді народних звичаїв, пісні естетики побуту — могли б відіграти наші напівпримусові народні університети культури. Але вони пішли шляхом банальних лекцій про моральне обличчя сучасника, які здебільшого читаються аморальними лекторами-заробітчанами.

Назрілу справу виведення науки з вузівських стін якоюсь мірою розпочато в Одеському університеті. Доцент кафедри української літератури П.Маркушевський з лекціями про українську пісню колись і тепер — виступає на підприємствах міста. Згадувані ним пісенні взірці робітники тут-таки чують з вуст місцевих професійних та самодіяльних артистів. Надалі робітник сяк-так зможе самостійно відізнати народну пісню від загримованих під неї.

«В українських фолкльористів набула великої слави творчість керівника жіночого хору села Лугинки Житомирської області Людмили Чижук,— читаємо у статті наукового працівника інституту ім. М.Рильського АН УРСР В.Скрипки «Перекрыти потік одноденок»⁴⁷. Про її репертуар пишуть солідні монографії, як скажімо, книжка М.Молдавіна «Льонарки складають пісні». Але варто торкнутися питання, як творяться ці пісні.

Позаминулого літа мені довелося побувати в Житомирі на обласному огляді художньої самодіяльності. Теми для пісень Чижук, як правило, бере з газет. Записував я від самої авторки «актуальні куплети». Логічна спаяність між ними така, що від перестановки сюжет аж ніяк не міняється. І наче й досі стоїть перед очима картина, як Л.Чижук допомагала в часі репетицій співачкам хору вже на самому огляді, вбиваючи їм в голову на півгодини до виступу свої власні вірші про Конгрес жінок у Москві. Хористки ледве встигали «відгукнутися». І що найдивніше — жюрі схвально оцінило цей номер, як відгук на подію! Але ж чи почує ще хтось цю недолугу «пісеньку».

Сотні років не сходять з народних уст пісні Марусі Чурай. І всього-навсього 1938 року в Петрозаводську видано «Стихи

и плачи о Ленине», але ми не чуємо, щоб хтось їх сьогодні співав. Як, між іншим, не співає чомусь народ і «народної» пісні «Стоїть дуб зелений».

«Чи виникали стихійно в народі пісні про Олексу Борканюка? — Запитує «Народна творчість та етнографія» (1967 р., ч.1, стр.95):

«Ми переглянули публіковані збірки коломийок, рукописні матеріали про Велику Вітчизняну війну багатьох кореспондентів (у фондах ІМФЕ) і про О. Борканюка не знайшли нічого. В чім причина? Відповідь тут може бути одна. Борканюк — тип народного месника, відмінний від Довбуша, Гуменюка, Шугая, Маклая. Його діяльність була законспірована і цим різко відрізняється від практики опришків, і нічого дивуватися, що про нього немає тогочасних народних пісень. Так як ми не дивуємось, що в народі не побутують пісні, наприклад, про Ріхарда Зорге».

Не менш законспірована (за винятком періоду від листопаду 1917 року до паралічу в 1922-му) була підпільна діяльність В.І.Леніна. Нещодавно вийшла ціла книжка його псевдонімів.

Так-то, Н.Крупська, зіткнувшись зі «всілякими фантастичними розповідями з життя Володимира Ілліча»⁴⁸, згодом мусіла застерігати: «як не спокусливо дати живу картину життя Ілліча — окремих її епізодів — я гадаю, від цього завдання потрібно відмовитись. Виходить фальш».

Дійсно-бо «думи» та «сказання» про Голову Ради Народних Комісарів, як і загалом записи «народних» творів радянського періоду народжувалися за чудернацьких обставин⁴⁹.

« У 23-му році якось ото ми, — кобзар Петро Дривченко⁵⁰ згадував, — зібралися докупи у Харкові перед Тройцею. Ну й зговорились, що вже приходить старість і скоро помремо. А що ж про нас⁵¹ останеться в людській пам'яті? А Пасюга й

каже: «А чи не скласти нам, у пайці⁵², одну-дві думи, тільки добрих, про революцію та про наше військо червоне, про Леніна та добрих полководців». А ми й кажемо: «Що ж, що ми складемо, а її треба буде грати та ладом співати. А чи дадуть нам дозвіл?»

«Бо я якось придумав гарну дуже пісню про продагента і куркульську блоху». Переписав мені один зрячий чоловік на папері, ну й пішов я шукати того дозволу на цю справжню пісню. Попоходив я, мабуть, тижнів два — од начальника та до начальника і так і не мог добитися толком діла, аж мене направили у «Політпросвет», а там якісь дураки сидять у тому «Політпросветі», або ж офіцер бувший, а може, син якоїсь буржуйської гидоти та й каже:

«Діду, ти поколотиш по бандурі-дурі чого-небудь, — от тобі і копійка буде свіжа, — вашому братові-хохлові треба тільки показати оцю бандуру-дуру та поводити поперед очима і сказати: «Хохлар-охлар, буде грати кобзар», як хохли одразу і ревіти почнуть мов бики». Я йому й кажу: «Щоб ти, сукин сину, весь вік вив, як ти кажеш, що я вию». Мене ісхопили за руку, вивели з того «Політпросвета», та ще й чуть в міліцію не одвели мене»⁵³.

Десь у ті роки нарком освіти РРСФР А.Луначарський писав:

«Бюрократія, що проїдає наскрізь тіло нашого державного механізму, робить нашим завданням **на багато років** (підкреслення наше. — М.Х.) добиватися хоча б кращих сторін буржуазної культури»⁵⁴.

На чому ж формувався світогляд новоявлених «гомерів», як величали на Україні кобзарів та так званих «народних поетів»? Може, на творах Гете і Шекспіра, на філософії Канта і Гегеля, якщо більшість з них не тільки читати, але й розписатися не вміла?

Останнім часом на Україні вельми очевидно почав кидатися у вічі якийсь карикатурний, я сказав би, «антикварний» патріотизм, що зводиться то до гальванациї похованих на мовному цвинтарі архаїчних слів: головню це стосується окремих поетів-урбаністів, чий штучний, не властивий їхній природі лексикон є пародією на жаргон героїв «Енеїди» Котляревського; то до перевдягання ресторанных швайцарів у гуцульські шати (дехто так і вважає, що Україна — то Гуцульщина); то до відкриття всіляких «Галушкових» (!), «Вареничних» і т.д. або відкриття пивничок у декоративних «вітряках», хоч з однаковим успіхом можна було б відкривати їх у церквах...

І весь цей маскарад, як не дивно, знаходить підтримку і заохочення в українській пресі.

27.X.1967 р. «Л.У.» опублікувала листа — «Співуча кобза Прудкого*» за підписом якогось М.Негоди та інших — з Черкас. Автори звернулися до громадськості з закликом вимагати затвердження посади штатного кобзаря біля Шевченкової могили в Каневі, пропонуючи на неї саме Н.Прудкого через те, що останньому нема інакше як заробити на хліб.

Більше того, вони на повному серйозі висловлюються за створення при могилі бригади (їхніми словами — колективу) співців-кобзарів⁵⁵, «які в своїх піснях та думках натхненно славлять і українського Прометейя», хоч Кобзар сам себе прославив. Пропонується, по суті, повернутися до майстерзінгерства (німецькі поети та співці, об'єднані у цехи) часів середньовіччя.

Уявимо, що такий колектив «кобзарів» справді б набрався. Охочих поміняти вила на бандуру знайшлося б доволі: оспівувати працю — набагато легше, ніж працювати⁵⁶. Відразу ж виникне проблема: де поселити людей? Доведеться будувати гуртожиток або розстилати в музеї на підлозі соломку... Якщо є бригада, мусить бути й

* Повний текст цього листа опублікований в додатках.

бригадир. Жодна бригада у нас не працює без пляну, бореться за його перевиконання і за право називатися комуністичною. А що, як біля могили не буде відвідувачів? Сидітимуть кобзарі без роботи? Чи їх у таких випадках перекидатимуть до могил невідомих солдатів? А може, вони житимуть на пожертвування, частину «виручки» віддаючи державі?..

Мені особисто доводилося слухати Никона Прудкого. Його сивина викликає до нього повагу. Але не потрібно бути великим фахівцем, аби побачити, що чоловік утратив голос. Не збираюся судити, що собою цей голос являв раніше. За художньою вартістю репертуар Прудкого нічого спільного не має з Шевченком, є несвідомим знущенням над світлою його пам'яттю. Він нічим не різниться від «злободенних пісеньок» «сказительниці» Двінської⁵⁷. Не думаю, щоб на Україну робилася скидка.

Тимчасом всесвітньо відомий кобзар Єгор Мовчан зі своєю кобзою доживає десь у будинкові інвалідів під Києвом...

У шанувальників музи Прудкого є аргумент: ним захоплюється публіка. Так. Але захоплюється, як диковинкою, а не так, як захоплювалися поезіями його земляка Василя Симоненка. Те, що, за словами авторів, Прудкого слухав «сам Г.І.Петровський», ні про що ще не каже. Ленін слухав **ходоків**, але це ще не значить, що він мав справу с філософами.

Хочеться сказати й таке. Греція, як Україна, мала своїх рапсодів. Зараз **сучасна** Греція має **сучасних** своїх рапсодів: Глезиса, Теодоракіса та інших.

Настановляти біля Шевченкової могили **так званих** кобзарів з метою відтворення тогочасної дійсності — настільки ж смішне, як влаштовувати щорічні дуелі біля могили Пушкіна. Може, колись хтось додумається і до такого. Але зараз скажемо одне: якщо Шевченко зачує над собою голос Прудкого, він перевернеться на другий бік.

Як уже спочатку ставилися до творчості «пролетарських»

кобзарів, можемо не тільки самі судити, але й з документів довідуємося. Прочитати хоч би й розповідь згадуваного вище П.Древченка до кінця, де він говорить:

«...почали ми тоді вже самі шукати учених розумних людей. Попошукали ми учених людей тих чуть не півтора року. А потім все-таки найшли. Сперва нас направили до Остапа Вишні. Оказалось, що йому це діло не цікаве».

Зате цікавим воно виявилось для авторів безславно канулого в Лету 650 сторінкового тому «Українські народні думи та історичні пісні» (Київ, 1955) П.Павлія, М.Родіної й М.Стельмаха, які видрукували в ньому ці «народні» взірці, попередньо пропустивши з них окремі місця, перелицювавши їх на свій манір⁵⁸. До речі, сумнівна автентичність багатьох вміщених в томові творів показує, що упорядники, готуючи книгу, попрацювали за весь народ.

Слід признатися, свого часу автор цих рядків, шкодуючи, що його земляки з Чернігівщини не складають пісень про Володимира Ілліча, опублікував у 4-му номері журналу «Соціалістична культура» за 1961 рік «Пісню про Леніна», котру приписав вигаданій особі: нехай спробують перевірити 200 мільйонів паспортів і виявити чи є насправді отой, від кого «записано»! А ще ж стільки в прізвищах збігів буде!

Хто певен, що не в такий самий спосіб була «записана» решта пісень, видрукованих там-таки у журналові під рубрикою «Народ славить Ілліча»?

Вбачливі «записувачі» мають арсенал методів, за якими довести, що запис — підроблений — марна трата сил. «Запис» робиться або «в поїзді» (це записувачеві гарантує те, що коли відповідні органи не підтвердять наявності в країні особи з прізвищем, поданим записувачем, останній апелюватиме до того, що вона, певне, зі скромності, не забажала правильно назватися) — або ж якщо і в своєму селі, то — від людини, якої вже нема в живих. Запис датується заднім числом.

А з ким маємо справу, читаючи заодно й анали про образ вождя в українськiм фолклорi, себто в тих-таки «записах»? Ось автор численних статей на тему «Володимир Ілліч Ленін в народній поезії», автор не захищеної ще докторської дисертації про метод соціалістичного реалізму в тій-таки «народній поезії», активний збирач небилиць про Т.Г.Шевченка, колега П.Павлія і П.Родіної по ІМФЕ — А.М.Кінько. 19.Х.1965 року він виступив у гайсинській районській газеті Вінницької області «Трибуна праці» з сенсаційною статтею про походження пісні «Розпрягайте, хлопці, коні», запитуючи: «А чи не радянська вона? Чи не виникла вона в перші роки боротьби народу за здобуття Жовтня?» і там-таки заявив: «Пісня складена в Гайсині 1918 року», — бо якийсь чоловік сказав А.Кінькові: «Ми тоді її ще не знали. Якби вона була складена раніше, ми б знали».

А 3.УІ.1966 р. той-таки, як значиться у підписові, «старший науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фолклору та етнографії ім. М.Т.Рильського Академії Наук УРСР Андрій Кінько» накинувся на свого співбрата, музикознавця Л.Кауфмана, який «увів в оману читачів», приписавши в своїй книзі «Пісня знаходить автора» (Товариство «Знання» [!] К., 1966) авторство «Розпрягайте, хлопці, коні» Д.Є.Балацькому, що «мешкає і трудиться» в Полтаві. Цього разу А.Кінько заявив, що пісню чули в Гайсині до... 1905 року і вона, відтак «дійсно знайшла автора: тільки це — не наш сучасник, мабуть, не один (?) козак минулих століть».

Одне слово, як каже товариш Кінько, «в наш час обманювати вже нікого. Неправда, як полова, швидко відлітає, тільки-но подме вітерець».

Перенесімося на карпатські вершини. Ужгород. Свідок суспільних зрушень, «кузня» народних пісень і танків. Під виглядом творчого обміну Дніпропетровський БНТ якось надіслав Ужгородському «Дніпропетровські бульвари» і «Дніпропетровську цілинну». Ужгородці були спантеличені:

що то воно за «Дніпропетровська» та ще й «цілинна»? Вже б краще «Кокчетавская...»

Гаразд, що працівники посоромилися показати на людські очі цей «шедевр». А коли б у пісні ніщо не виходило за усталені рамки? Тоді вона машинально «спустилася» б у самодіяльність, від чого та перетворилася б у магнетофон, на який що запишеш, те й почувеш. До функції перевалкової бази, властиво, й зводиться нині робота обласних БНТ. Допотопним на сьогодні є твердження, що культура вноситься в народ «ззовні», бо сам він її, мовляв, не здатен виробити. Так твердив Ніцше. І коли БНТ (може, того й не підозрюючи) штовхають теперішню «периферію» на відмову від самоініціативи, виховують у ній звичку очікувати на щедроти «згори» — тоді мимоволі складається враження, що вони намагаються симпатизувати давно забутим тенденціям.

Народний геній так безконечний, як і еволюція життя. Яких же піснярів усе-таки відкривають Будинки на дорученій їм території?

Ось пісня О.Богачука «Слався, робітничий клас», розповсюджена Волинським будинком народної творчості.

*Щодень як йдеш до рідного заводу,
Що гомоном сталевим кличе нас,
Синів і дочок славного народу,
Його величність — робітничий клас.*

Що це — патріотизм?

Абстрагуйтеся від риторичного жаху, і звідти постане убогенький нігілізм. Бо ж спробуйте визначити, про яку країну йдеться. Про Румунію, про Францію? Адже і там і сям робітничий клас є «синами і дочками славного народу». І заводи кличуть їх теж «сталевим гомоном»...

З таким самим успіхом О.Богачук міг написати пісню і про шахту (яку він, до речі, знає так, як і «рідний завод»), і про домну, й про що завгодно. Бо йому її не співати!..

Маю сонце і Вітчизну маю

Що, як мати, на весь світ одна,—

перифразує автор вже кільканадцять разів комбіноване порівняння. Кому не відомо, що кожна людина має тільки одну Вітчизну?

Нехтуючи чільними колізіями сьогочасности, не помічаючи пекучих проблем, що хвилюють народ, О.Богачук силкується «реабілітуватися» хапанням за громадську тематику. Сяк-так він підіймає її на рівень грудей і прилюдно опускає на підлогу прописних істин:

Ми будем всі для щастя працювати...

Воно то так. Але хто до Богачука не видав, що не для біди трудяться люди? Автор, мабуть, керувався щирим наміром, одначе намір повис у повітрі, мовби відрізана телефонна трубка. До неї безнадійно прислуховуватись. Та й чи є сенс, якщо тобі мають передати: крейда — білого кольору!

Стандартна декларативність — це поперше. Подруге, у творі відсутня психологія народу, його світогляд — і найвіртуозніша музика не спроможна компенсувати їх. Виданий від імени народу, виріб О.Богачука позбавлений найелементарніших ознак народности. Одухотворення образів, умовність⁵⁹, традиційні стилістичні фігури, конкретизація сюжету (і водночас відсутність сюжетної замкнености) — ці атрибути і не ночували в «Слався, робітничий клас». Бо сам робітничий клас підмінений ієрогліфом у вигляді стереотипного «ми».

Під час огляду художньої самодіяльности педколективів республіки (1967) автор цих рядків був присутній на виступі львівського ансамблю «Барвінок» у Київському університеті. Цей ансамбль заспівав «Вічного революціонера» на слова Івана Франка. Усі в залі встали. Не доводилося бачити, щоб хтось колись вставав під час виконання пісень О.Богачука. Хіба-що для того, щоб вийти геть!

Немовби минули часи, коли у мистецтві обов'язково кохання повинно було поєднуватися з виробництвом. Але ще й сьгодні подибуємо таке:

*Ой, із домни плавка лється,
в казан наливається,
мій миленький з паровоза
мені усміхається.*

Воістину «індустріяльна» паралель! По один бік — домна з казаном, а по другий — наречена з коханим. Це «перл» з виданої 1963 р. «Радянським письменником» збірки «Коломийок»⁶⁰. «Виготовано» його, очевидячки, у Києві. Бо чого б це, раптом, гуцул кинувся оспівувати донбаські домни, якщо сам донбаський трудящий з цим не особливо квапиться. Не пригадуємо також, щоб останній складав зі свого боку пісні про Карпати. А до карпатських краєвидів та джерел його тягне, либонь, щиріше ніж гуцула до домни та печей.

Народна пісня, у сучасній інтерпретації, далека від тлумачення держиморд клясового суспільства, які з метою наруги в поняття «народна» зловмисно вкладали зміст крайніх проявів варварства серед безкровної маси.

Децо в іншій площині — народним називається поет, який слугував народові, на протигагу тому, що слугував буржуазії.

Народ космічної доби — то не народ доби вітряків. Я просто не уявляю собі, як можна назвати не народними поетів Дмитра Павличка або Івана Драча? Що вони — антинародні? Третього не дано.

Було б дико — вишукувати зараз якийсь «інший» народ у народі. Щоправда, як виняток, збереглися подекуди романтичні бабусі, на котрих ми дивимось, як на музейну рідкість. Проте не вони — безсмертне зерно, що успадковується поколіннями. Смішною вважав Белінський думку про те, ніби література

«повинна набиратися ідей і надхнення при ліжку вмираючих селян, сидячи біля них як стенограф і записуючи їх останні слова».

Це аж ніяк не дає права кожен пройдений метр мурувати позад себе китайську стіну, як і не дає права залицятися до минувшини, якщо така стіна вже змурована.

Та не тим керуються «вмираючі селяни»! Ось лист, написаний 3.XII.1964 р. до редакції одного з наших журналів:

«...В книзі «З поезій 20-х років» згадується ім'я поета Г... Там сказано, що мої вірші в 20-і роки друкувалися тоді в журналах і газетах. Це правда. Але тепер на старості мені не хочуть друкувати журнали за те, що я пишу в народному дусі, без всяких «викрутасів».

Але я прошу Вас одібрати два або три моїх віршиків (?) і надрукувати їх в «Жовтні», зважаючи на те, що я брав участь в боях за визволення Західної України від фашистів, втратив на війні здоров'я, а за те Західна Україна живе тепер щасливо, західні (?) поети вільно друкують свої надхненні поезії...»

Споминаючи безліч ще не відкритих айсбергів і підводних течій у житейському океані, автори БНТ вдаються до хрестоматійного акваріюму, звідки виносять ритуальні уявлення про людину. Свідченням цьому — «Пісня про лікаря» Є.Рекрута із репертуарів волинського БНТ.

*Ти друг і товариш на (?)
кожній хвилині,
бо батьківські в тебе чуття...*

З поваги до логіки виходить, ніби в кого не батьківські чуття — той не є «другом і товаришем на кожній хвилині».

*Щоб знову кохані могли зустрітись,
Зміташ (!) ти смерть на путі!*

Так все просто, як у казці. Раз — нема смерти! Раз —

нема і другої. Що це — ідеалізація, утопія, щира забаганка? А може, це просто профанація?

Не виправдовує себе і спроба «окупитися» коштом конкретизації. Так, аби не з'явитися, з лікарем абстрактним, з лікарем взагалі. Рекрут робить вказівку на громадство пацієнтів: «життя повертаєш радянській людині». Але це нічого не додало до характеристики сучасного лікаря. Лікар 1967-го року — то не лікар із чехівських водевілів (який, до речі, теж не був позбавлений «батьківських чуттів») і дбав, аби кохані «знову могли зустрічатися»). Із розвитком суспільства в цілому — розвивається кожен його індивід зокрема.

Безліч авторів тільки через те й українські, що пишуть українською мовою. Перекладіть їх на мову народу з Берега Слонової Кости, ніхто не наважиться заікнути, що їхні писання не там народилися. А от Уйтмен і в перекладах залишається Уйтменом.

Той-таки Волинський БНТ розщедрився ще на одну «оду» — «Слався Волинь» М.Білецького.

*Сині озера, зелені ліси,
Шахти, колгоспні поля...
Сповнена нині нової краси
Рідна волинська земля.*

І все це у констатації автора, нова краса Волині. Буцим то століття тому не відали там ні озер, ні лісів. Чим же доповнює Білецький наші знання про цей край як поет? Я цілком переконаний, що коли б африканські представники фавни уміли балакати, вони б дали не біднішу інформацію про свою батьківщину. Нема її, Волині, у праві Білецького. Вкомпонуйте на місці отого «волинська», скажімо, «сибірська», смислова гармонія між двома півстрофами ні на йоту не порушиться. Вся ця річ із початку до кінця сконструйована з декоративної фактографії, вихолощена з елементів бодай приблизного осмислення радянської дійсності. А осмислити є що!..

Неодноразово працівникам музею Українського мистецтва в Києві доводилося розпилувати двері, щоб

винести звідти деякі надто «сучасні» картини. На це 1965 року вказував Леонід Первомайський на вечорі, присвяченому Анатолію Петрицькому у Спільці письменників. Пісні ж так невидимо «вносяться», як і «вносяться».

Можна купити kota в мішку. Та як можна фольклористам-фахівцям уважати за пісню лексичні варіації, прикриті дірявим рядном «оспівування»? Так не співає герой нашого часу! Невже ті, хто вкинув у піч народні кошти за пісенну неміч, плекають хоч краплю надії, що вона збагатить розум сучасного, інтелектуально підготовленого громадянина?

Ні! У Волинському БНТ так не думають. І, проте, залишаються вірними собі. Ось, приміром, пісня Глейзерова (?) «На рідних просторах»:

*Коли ти просторами рідними йдеш,
Коли дозрівають колгоспні жита,
Ти пісню співаєш про поле без меж,
І пісня на крилах зліта...*

Оті «крила пісні» — то всього-навсього ікарові крила, що на них покладається автор...

Місія письменника — бути провідником не знецінених істин, а твердих передбачень, які б щось відкривали народкові, кудись його вели.

«Бути трішки попереду маси, а не підроблятися під неї» радив В.І.Ленін українцеві з походження Дем'янові Бєдному (Придворову).

Проте подибувані нами автори — не менш не більш як оратори без аудиторії. Я, властиво, не поширюю своїх міркувань загалом на їх творчість (якщо, зрозуміло, така є наявною), а головно акцентую на опікунському ставленні Будинків народної творчості до тих, хто підроблювання під народ взяв собі за професію. Покладаючись на друківані репертуари, народ всякчас полишається при думці, що в них представлені найдосконаліші взірці його духу. З цього він собі складає й ціну...

В Ужгороді методист Коноваленко та його колеги

ремствують на безбожну інертність пісень Білецького та Богачука. І водночас приймають «своїх» літературних заробітчани у відкриті обійми.

Що дає убога зримована тріскотня у репертуарній листівці, видрукованій під льозунгом «Перетворимо Закарпаття в край квітучих садів та виноградників» (начебто досі там була пустеля!)

*Куди не дивлюся —
все радує очі:
Турбіни на Волзі, квітучі поля,
Сибіру простори, палаци робочі...*

і т.д. і таке інше.

Якщо бійці з «Кобзарем» біля грудей кидалися під ворожі танки на підступах до Москви, якщо перекладені на румунську мову Франкові «Каменярі» стали свого часу, як згадує Леонід Новиченко, революційною піснею в'язнів, то чи підійме хай п'ятихвилинний настрій в учасника недільника ось такий споглядальницький монокуляр?

Споглядання... Воно стало особливо очевидним, коли в ювілейних шевченківських репертуарах поруч із лексичним реманентом псевдопіснярів дихала наземним життям народна поезія.

Є й серед маститих поети, що були б більшими, якби не писали, аніж коли вони пишуть. Бо не все те святе, що про свято. 1963 року в ч.6 журнал «Новый мир» статтею М.Леонтьєва «Волхвованіє и шаманство» нарешті розвінчав «злободенні» пісеньки не вельми ще повнолітньої «бабусі» Двінської з Підмосков'я, що нею так захопився був Республіканський БНТ. Авторка «була відома ще до війни». Про неї

«говорили, що вона може написати «сказ-новину» на яку завгодно тему: початок сівби чи жнив, районний зліт лікарів, успіхи промкооперації, спортивні змагання, вуличну подію. Який завгодно життєвий випадок, яку завгодно подію сучасности вона може оспівати в билинному стилі... І

знову,— продовжує журнал,— ми чуємо давно знайоме солоденьке сюсюкання про те, як «на пустирях-розвалинах» будинки «піднімаються найчудовіші, найзручніші». Все це правильно, але яке відношення мають ці рядки до поезії?

Нижче йтиме мова про сучасні фолкльорні зразки. Майже всі вони, як і словесна клоунада Двінської, створюються з допомогою чорнила й паперу, письменними, нерідко вищої освіти, особами, що стилізуючися під «народ», зумисне спускаються до пересічного способу мислення.

Їхні «зразки» переносить до записника прикомандирований фолкльорист, зазначаючи в примітці: «Списано з вуст», хоча такий запис нічого спільного з фолкльором не має, позаяк фолкльор є творчістю усною. Тим паче на сцені виконавець, дарма що мистецтво належить народові, не має права додавати до виконуваного твору «від себе». Таким чином, пісню позбавлено оновлення (тим часом оновлюється народ!), і вона швидко виходить із вжитку. Всякому мистецтву, як тільки воно попадає на сцену, настає кінець.

1961 р. у Києві відбувалася Всесоюзна нарада фолкльористів. На ній дискутувалося, що поняття **народ** набрало дотепер нового дійсного змісту. І встромлює руку в колесо історії той, хто оперує вертепним поняттям «народ». Виплекане на примітивних підростках провінційного театру, воно не знаходило ні попиту, ні підтримки в усіх, хто бачив пряму постать народу в безкомпромісному самостверженні, а не в кімнаті кривих дзеркал!

І коли у пісні Бережного «Умовляла мене мати» стрічаємося з парубком, що від дівчат «гарбузи у три обхвати носить», то не потребуємо виняткових зусиль, аби за цим словесним фейсверком не розпізнати дешевенької спроби побудувати хисткі узагальнення на образі розумово неповноцінного чоловічка. Може б, повчитися сміху в «Подарунку на іменини» Михайла Коцюбинського або в «Війні з саламандрами» Карела Чапека? Бо ж як ми сміємося?

Людина сміється, коли вона внутрішньо перемогла!

По-різному сміявся український народ впродовж своєї історії. Своєрідно сміявся Байда Вишневецький на турецькому гаку. Ще своєрідніше сміявся Хмельницький під Жовтими Водами. В битві вкраїнців з Литвою 1435 р. під Вилькомиром загинула майже вся вкраїнська аристократія, і це навчило народ сміятися без гримас, без натуги живота. Минуле не раз було свідком, коли за сміх сприймали навіть мовчання. Такий вид сміху нерідко ставав предметом особливих досліджень. Виняткову зацікавленість сміхом Лесі Українки, Павла Грабовського, Володимира Самійленка і їм подібних виявляли спеціально для того російським царизмом фінансовані знавці,— внаслідок чого їхній сміх в кращому випадкові починав походити на підземні гули згаслого вулкану, в гіршому — затихав у «не настільки віддалених районах». Тим часом Малоросія захлиналася придурковатим Шельменком-Денщиком.

В.Г.Белінський писав: «Малоросіяни завжди були племенем і ніколи не були народом, а тим менше державою. Вони вміли хоробро битися і великодушно вмирати за свою батьківщину, їм не вдивовижу було перемагати сильного ворога з малими засобами, але вони ніколи не вміли користуватися плодами своїх перемог. Розіб'ють ворогів ущент, покажуть чудеса хоробрости й геройства і — розійдуться по домівках пити горілку... Справжніми і гідними їх противниками були кримські татари, і малоросіяни воювали з ними чудово, в душі своєї національності. Вторгнеться в Малоросію юрба кримських хижаків, спалить кілька міст, багато сіл, перереже чимало людей, а ще більше пожене в полон, разом з незліченною кількістю малоросійської худоби — відважне козацтво, почувши про наскок, раптом кинеється слідом за хижакими, наздожене їх, перереже, відіб'є здобич і йде само в гості у Крим, де і залишить такі ж сліди своїх одвідин... Козак знав у житті тільки дві втіхи: різню і горілку, до всього іншого він вважав для себе за честь бути цілком байдужим... Пити й гуляти не можна було довго завзятому козакові, тим більше,

що він скоро пропивав усе, що здобував на війні і пропивав з якимсь мужицьким аристократизмом, сиплячи гроші без ліку, частуючи знайомого і незнайомого і виявляючи до золота нерозважно-великодушне презирство. Коли ж йому не можна було більше пити, то треба було битися: інакше він не розумів, навіщо ж йому було б і жити на білому світі... Така республіка (Запорізька Січ — М.Х.) могла бути чудовим знаряддям для будь-якої сильної держави, але сама по собі була досить карикатурною державою, яка вміла тільки битися і пити горілку»⁶¹.

Можемо не погоджуватися, через те, що під цими рядками не стоїть прізвище М.Грушевського. Але чи ставив перед собою більшу мету, окрім, як зчинити переполох, «нагнати жаху», зненацька налітаючи на лихих сусідів, «фундатор української державности» П.Сагайдачний — той самий Сагайдачний, що «проміняв жінку на тютюн та люльку, необачний»? А ось інший оспіваний герой: Байда Вишневецький. Який у цього «ідеал»? «Тобі, царю, в землі гнити, мені мед-горілку пити». Той самий «ідеал» і в опоетизованого «козака Гологи». Не відаю чому, але статистика свідчить, що серед українських пісень — більше з вболіванням за горілку, аніж — за українську державу. Хоч би й горезвісна «Як засядем, браття, коло чари». В ній закладена «філософія» типового «чухраїнця»: «Пити чи не пити — все одно»⁶². А візьміть десятки варіантів народної картини «Козак Мамай». На всіх них ви обов'язково подибаете поруч з козаком Мамаєм — прообразом національного героя — «шкалик» з оковитою. Він створює враження, що козак тільки й знав, що боронив право на отой «шкалик». І як би там не називали Січ: першою демократичною військовою республікою чи ще як — факт залишається фактом.

Ієрархію ущербних «проводарів нації» довершує Богдан Хмельницький. На 5-ій сторінці виданої 1934 р. у Харкові книжки «Поезія Шевченка» читаємо:

«Вороги народу цього гнобителя українських трудящих мас оберігають, як національну святиню. А в той час історія каже нам, що гетьман Богдан Хмельницький вішав і розстрілював українську бідноту».

Аж не віриться, щоб така особа була зацікавлена в об'єднанні революційних українського і російського народів.⁶³ Аж малоймовірно, щоб і російський цар був, у свою чергу, виразником інтересів російських трудящих у цьому пляні. Сильніший деспот «об'єднував» з собою — слабшого. Це добре розумів В.І.Ленін. І тому один з перших декретів Радянської влади анулював всі укладені царською Росією договори, зробивши з України підлеглої — самостійну державу.

Маючи зрадливу дружину-польку, Хмельницький «пригорнувся» до царської Росії не з любови до останньої, а з нелюбови до поляків. Все інше було формальним актом.

«Відомо, що етолійці закликали римлянів до Греції. Взагалі, яку б країну римляни не займали, вони робили це на заклик туземців»⁶⁴.

Аналогічні явища спостерігаються напередодні 2-ї світової війни (Австрія «запрошує» до себе німецькі війська).

Якщо спочатку козаки було зрадили, що придбали надійного союзника, то «союзник» вчинив із ними, як садист з наївною дівчиною, котра відімкнула йому двері. З автономією України було безцеремонно покінчено з перших років...

«...Досвід нашого часу показує, що великі діла творили якраз князі, які мало рахувалися з обіцянками, хитрістю вміли запаморочити людям голови і кінець-кінцем зрадили тих, хто покладався на їхню чесність»⁶⁵.

«До возз'єднання Східньої Галичини давно вже прагнула

одна з російських політичних партій, яка знаходила собі підтримку в одній з політичних партій Галичини, так званих «москвофілах». Саме так! «Одна з російських партій» є найреакційніша партія, Пурішкевичі і К⁰, партія кріпосників, очолювана царизмом. Ця «партія» — царизм, Пурішкевичі, і т.д. — інтригувала давно і в Галичині, і у Вірменії та ін., не шкодуючи мільйонів на підкупи «москвофілів», не спиняючись ні перед яким злочином заради високої мети — «возз'єднання». ⁶⁶

У безвиході нащадкам Хмельницького можна було пожалкувати по Польщі. Поперше, якою Польща не була поганою, то не вона принесла на Україну нову форму рабства — кріпацтво. Подруге, тоді було видно, де твій друг, а де — ворог. Бо поляк зневажливо називав українця «хлопом». Нові господарі називають українців «рідними братами», впроваджуючи чорносотенство українською мовою. ⁶⁷ Раб цих часів так заклопотаний добуванням хліба насущного, що йому «нема коли» («всі ми правнуки Великого [?], дух його і по цей час в душах наших живе» ⁶⁸) поцікавитися писаними законами («... нам, брате, отих паперів великі ворохи показували» ⁶⁹), — щоб, бодай, у межах дозволеного захистити своє. Коли ж глитаї нахабнішають до самодурства, він пише до царя «прошення», посилає до нього посланців за порадою.

(«...Але глупівцям доводилось не до бунтарства: вони почали тихим способом змовлятися, як би їм «про себе промислити», але ніяких нових вигадок промислити не могли, окрім того, що знову вибрали ходока». ⁷⁰ — Почни їм дозволяти — «мабут, і в Сибіру місця не знайдеться» ⁷¹).

Лише «порушники спокою» брались за це, після чого «при зустрічі з випущеними з-під арешту знайомими дехто рвучко переходив на інший бік вулиці» ⁷² (типове українське ім'я Петро походить від імени апостола, що зрікся Ісуса раніше, ніж проспівав перший півень).

Канарка у клітці забезпечена теплом і їжею. А спостерігали ви, з яким бажанням вона співає? Таким було життя підневільних народів у Росії. Лермонтов порівнював його з життям у монастирі («Мцирі»). Академік Н. Конрад пише:

«...культура бурятського народу в своєму минулому була безпосередньо зв'язана з культурою Монголії, а через неї — і з культурою Тибету. В Середній Азії знаходиться Таджикистан, Туркестан, Киргизстан, Узбекистан, Казахстан. Культура цих республік раніше, зокрема в середні віки, входила в коло культур іранських та тюркських народів Середнього Сходу, а через них перепліталася з культурою Північно-Західної Індії, в давнину — навіть з культурою Кушанського царства, а через Бактрію — і з культурою еллінізму. Я вже не кажу про складні переплітання культур іранців та тюрків з культурою арабів.

Перейдімо до Закавказзя. Ось Тюркський Азербайджан: опріч усіх зазначених зв'язків, в його історії свою ролю відіграли і зв'язки з сусідньою Грузією та Вірменією, що ж стосується культури грузинського і вірменського народів, то, як Ви знаєте, вона в минулому невід'ємна, особливо у Вірменії, від культур іранської, тюркської, арабської, від культури всього християнського Сходу, а через нього — і Візантії, а в давнину — і латинського світу.

... Культура Білорусії, як і її історія, в минулому перепліталася з історією і культурою Литви та Польщі...»⁷³

Карл Маркс немов «підтвердив» записи маркіза де-Костіна, полишені останнім по відвіданню Росії 1831 року. Щоб читач мав про них уявлення, наведемо кілька за цитованою книгою «Николаевская Россия»:

«Достатньо стати членом нової ієрархії, щоб досягти з часом спадкоємного дворянства». (ст. 12)

«Росіянин взагалі не боїться різкої зміни температури, він

звук до неї. Відомо, що росіяни мають звичай із лазні кидатися у сніг... і ніяка різка зміна тепла і холоду не може бути небезпечною для них... чужоземець би цього не витримав...» (ст. 22).

«Коли мені довелось знову відкрити свої валізи перед митними чиновниками, ці нові вороги з винятковою ретельністю, хоч і з тією ж постійною чемністю, почали нишпорити в моїх речах і особливо в книгах, які вони потім відняли всі без винятку»⁷⁴ (ст. 54).

Про добрий тон:

«Добрий тон вимагає тут вихвалити предків імператора і знеславлювати його недавніх попередників (ст. 93).

«В часи деспотизму кожний підданий, який лише мріє про права — вже бунтівник» (ст. 122).

«Народи, позбавлені законних гарантій своїх прав, шукають притулку у звичаях» (ст. 132).

«Все в Росії — одне ошуканство, а милостива поблажливість царя, який допускає в визолочені палати своїх рабів,— тільки зайве глузування» (ст. 138).

«Як не безмежна ця імперія — вона не що інше, як тюрма»⁷⁵ (ст. 138).

Але з порядної тюрми хоч випускають...

«Держава, що від народження не знала свободи, держава, в котрій серйозні політичні кризи бували викликані чужоземними впливами, така держава не має майбутнього» (ст. 165).

«Всякий, хто не протестує з усіх сил проти режиму, що

робить можливим подібні факти, є в певній мірі його співучасником» (ст. 137).

«Росіянам далеко до англійців, що видали закон проти жорстокого поводження з тваринами. Мій фельд'єгер (коли до них наблизилося від зустрічної підводи лоша, він, як і доти, що духу гнав своїх коней, не звертаючи уваги на благання власника лошати — зупинитися, — М.Х.) не повірив би в існування такого закону» (ст. 194).

«На словах вони прихильники всяких нововведень, а на ділі — деспоти з деспотів... з надр своїх канцелярій ці невидимі деспоти, ці пігмеї-тирани безкарно пригнічують країну» (ст. 235).

«Презирство до того, чого вони не знають, здається мені домінуючою рисою російського національного характеру. Замість того, щоб намагатися зрозуміти, росіяни воліють насміхатися ⁷⁶. З того часу, коли я вивчаю Росію, цю країну, що потрапила до великої європейської історії, я бачу, що час... може стати участю цілого народу»⁷⁷ (ст. 233).

Безперечно, як тут, так і далі, маркіз дещо хворобливо сприймав дійсність. То він наводить на нас сум своєю безнадією:

«Скажу лише одне: з того часу, як я в Росії, майбутнє Європи бачиться мені в похмурому світлі» (ст. 163).

То він в кожному вбачає донощика:

«При деспотизмі винен тільки той, хто карає... Чим ближче ми під'їжджали до групи засланих та їх конвоїрів, тим уважніше стежив за мною фельд'єгер. При тому він посилено переконував мене, що ці засланиці — прості кримінальні злочинці і що між ними нема жодного політичного. Я перебував в похмурому мовчанні, і його

намагання спростувати мої потайні думки здались мені надзвичайно цікавими — очевидно, він читав їх на моєму обличчі. Всі займаються тут шпигунством — з любови до мистецтва, навіть не розраховуючи на винагороду» (ст.248).

А як усвідомлюють в ті часи свою нележку місію українські кобзарі, що їх прийнято величати духовними вождями народу, та наскільки всерйоз сприйме їх сам народ?

Той балакає, той кобзаря слухає («Гайдамаки»).

Або: грав-грав на кобзі та «виспівував», що:

*Була колись Гетьманщина,
Та вже не вернеться.*

Плакав-плакав,що:

Гине слава, батьківщина,—

і раптом ні з того, ні з сього як ушкварить тропака, а хлопці як кинуться навприсядки!..

А затим заговорило національне відчуття «святого місця»:

*Нехай буде отакечки!
Сидить, дітки, у запічку,
А я з журби та до шинку,
А там найду свою жінку,
Найду жінку, почастую,
З вороженьків покепкую.*

(«Тарасова ніч»)

Зрозуміло, на «вороженьків» ті «кепкування» впливали стільки ж, як на молдавського садівника заморозки на Місяці.

А що залишилося робити одинакові — Кобзареві? Коли його арештували 1847 року, чи хоч в одного земляка піднеслася рука на запродавця Петрова? Ачей, мабуть, не один шкодував, що не він першим написав доноса: дивись, та й про нього б колись начальство згадало. Але... на заваді ставала неписьменність.

Поет мусів покладатись на самого себе; як і Куліш, він «кався», зрікався ним створеного⁷⁸, хоч по тому й писав: «Каюсь, мучуся, але не каюсь».

А народ? Народ обернув його на ікону і зумисне твердив, що вище нього не піднятися, аби себе від того звільнити. Кобзареві шанувальники продовжували стояти на колінах («... знали вони, що бунтують, та не стояти на колінах не могли»⁷⁹) і змагалися, хто краще «згадає» його «незлим, тихим словом». Хоч у «Заповіті» Кобзар просив це в останню чергу.

«Маси хочуть спинити руку, що нахабно вириває у них шматок хліба, зароблений ними,— це їх головна потреба. До особистої свободи, до незалежності слова вони байдужі, маси люблять авторитет, їх ще засліплює образливий блиск влади, їх ще ображає людина, що стоїть незалежно»⁸⁰.

Шевченко називав себе кобзарем Дармограєм. Хіба це не трагедія? Народне замовлення кобзарям важило стільки ж, як бажання випити шклянку кави у перерві між споживанням їжі: ..

«Грай, кобзарю! Лий, шинкарю...

... Поки встане доля!»

Взявшись в боки, навприсядки

Парубки з дідами»⁸¹.

Поетові одному доводилося вести війну за народ у спосіб війни з самим народом.

А.Луначарський вказує на «дружні поради», що їх поетові нашіптувала тим часом буржуазія:

«Ти будь веселий і грай щось таке, щоб танцювати хотілося, але боронь тебе Боже торкнутися якогось змісту. Якщо ти такий зміст висловиш, він може виявитися ворожим мені, тому краще не торкатися цієї справи»⁸².

Хто не вмів радитися з собою, той ходив радитися у III-й

відділ... Літературу напередодні революції Луначарський характеризує як мавпу в клітці буржуазії, яку вона своїми гримасами розважала. І хоч людина походить від мавпи, у нас якось виходило навпаки...

Прислухайтесь до дрібничкової комедійності у виконанні Тарапуньки на рязансько-броварському діалекті (цей «тарапунькізм» проникнув і до письменства), відвідайте виступ Державної капелі бандуристів і зверніть увагу на гротескні імітування праісторичного галушколюба Павлом Колесником, додайте до всього цього гастролі Буковинського пісенно-танцювального ансамблю з отим танком, де у фіналі «ведмідь», щоб викликати сміх, зумисне стрибає на плечі партнера; прочитайте українського Райкіна — Олександра Ковіньку, ба, навіть послухайте Хому Хаєцького з «Прапорonoсців» Олесь Гончара або Корнійчукового Галушку, яким не густо побратимів у російській літературі, — і ви відчуєте, що це вже колись було...

До чого такий сміх зобов'язує? Кого вбиває?

Згідно з усталеними в українській гумористиці (зараховуючи сюди й гумористичні пісні) схемами, гуморескові «герої» раз-по-раз повинні падати або імітувати юродивих. Піклування про стан останніх — справа психіатрів, але не гумористів. І глум тут — не рецепт. Поміркувати тільки б, чому у США 10 років тому заборонили видавати Аристофана, оголосивши його «комуністичним письменником»?!*

Заким поет-ремісник докінчує чергову імпровізацію, хлібороб у поті чола робить хліб. Частину хліба літературним ремісником обов'язково буде спожито. З огляду на це не можна не нагадати про високий обов'язок мистця перед народом, про відповідальність мистця за долю народу, за його майбутнє.

* У тому часі, про який мова, у США була цензура лише порнографічної літератури.

Та сперш поцікавимося, яку роллю відводить сам мистець отій людині, що на нього працює і що покладає на нього свої прадавні надії.

*Задумався граб у лісі
І мовить до дуба:
«Ой, давно вже тут не була
рука лісоруба».*

*«Не журися, чоловіче,—
дуб відповідас,—
незадовго лісосіка
до нас завітас».*

*Прийдуть наші лісоруби,
будуть нам співати,
будуть нами п'ятирічку
нову прославляти».*

«Пісні з полонини» (К., 1966, ст. 238).

Український народ — народ високої культури. На одержаних з Києва «друкарських верстатах з усім необхідним приладдям» виготовив 1643 року першу в історії молдавської культури друковану книжку («Казання») просвітитель молдавського народу селянський син із Запруття ченець Варлаам⁸³. Наших московських друзів будять сьогодні куранти — одні з тих 2-ох однакових, що їх виготовлено київськими майстрами⁸⁴. Про такі одні, бачучи їх вмонтованими в головній вежі Києво-Печерської лаври, Павло Алепський відгукнувся словами:

«...там же знаходиться, схований в коморі, великий металевий годинник, що його бій чутно на великій відстані»⁸⁵.

Згодом ці перші куранти («у кілька десятків пудів»), як пише О.Гусев⁸⁶, «на жаль, пропали»... І аж 1904 р. «на тому-таки заводі» виготовлено (і поставлено на місце попереднього) — ідентичного, себто другого з-поміж 2-ох, зроблених київськими вмільцями. Павла Алепського зворушила також чарівна наша природа. Він писав:

«В часи володіння ляхів, як нам розповідали, мандрівники не могли бачити сонця: так були громадні й густі ліси, тому що ляхи дуже піклувалися про них і рослини як сади...»

І саму «зореносну» столицю заснував український князь Юрій Долгорукий⁸⁷.

Славна наша земля козацьким сином, полтавцем Олександром Засядьком (нар. 1779 р.) — винахідником першої в Росії ракети, ракетобудівниками Юрієм Кондратюком та Сергієм Корольовим. 1927 року в одній із своїх праць автор космічних кораблів К.Е.Ціолковський називає своїм попередником Миколу Кибальчича (1853-1881) з Чернігівщини⁸⁸. Звідси походить і козацька родина Миклухи-Маклая, мати Шолохова. На Чернігівщині народилася народна вчителька-революціонерка Марія Вітрова (Вітрерова), що спалила себе в Петропавлівській фортеці (1897 р.) на знак протесту проти драконівських «свобод» у царській Росії, немовби попередивши символічні сьогочасні самоспалення. Кров дідів з Житомирщини тече в Євгенові Євтушенкові. Батьки з Кам'янець-Подільського подарували російській літературі Достоевського. Вкраїнка народила Володимира Маяковського. В родині нащадків козаків на Харківщині побачив світ (1882) допіру померлий в Америці його кумир і наставник, видатний діяч російського футуризму Давид Бурлюк. Українське походження і в угорського поета — або, як ще кажуть, угорського Шевченка — Петефі⁸⁹, в польського поета Юліюша Словацького, в сучасного російського поета Петра Сингаївського... Київщина дала світові родоначальника модернізму на терені скульптури — Олександра Архипенка. Як дала вона ватажка яїцьких козаків, Пугача⁹⁰, званого нами з суфіксом «ов».

Ще в 90-х роках минулого сторіччя народник Микола Левитський (1859-1936) з Канева першим перевіряв на практиці ідею колективного господарства, яка потім зацікавила Леніна.

Син... Арсена Грабовського винайшов вітчизняний варіант кольорового телебачення. Рік тому українська газета

в Польщі «Наше слово» повідомила про перший в світі концерт, що його дав винахідник світлової музики киянин Флоріян Юр'єв⁹¹. Як Таїті відкрили світові Гогена, так Карпати відкрили йому вірменського кінорежисера Сергія Параджанова (первинно Параджанин).

До 1000 концертів 20-х років у країнах Європи та Америки дав Український Національний Хор під орудою його диригента Олександра Кошиця, який у передньому слові виданої 1929 року в Парижі книжці «Українська пісня за кордоном», голос закордонної музичної критики (українською, французькою, англійською та німецькою мовами), згадував:

«Чехи казали, що вони не зустрічали так (як Хор. — М.Х.) самого Масарика... Проводжаючи нас із чеського міста Турнова, старенькі бабусі і молоді дівчатка плакали».

В іншій книжці⁹² читаємо, що в одному з міст Південної Америки —

«За концерт з половиною українських, а половиною негрівських пісень негри зчинили несамовиті овації і винесли Кошиця, наче якого божка, з залі до авта»⁹³.

Пригадаймо, як 1961 року в Києві винесла молодь на руках з виставкового павільйону по вул. Червоноармійській закарпатського художника Федора Манайла в день закриття персональної виставки його робіт.

Оперові співаки Олександр Мишуга та Модест Менцінський (1875-1935) з 1910 по 1926-й — соліст опери у Кельні (1926-1935 — у Стокгольмі) привернули до себе увагу всієї Європи. Ляйпцігську консерваторію закінчив автор «Української симфонії» (1876) Михайло Колачевський (1851-1910?), що по тому працював адвокатом у Кременчуці, де виступав захисником на процесах селян. В найвідоміших театрах Польщі, Франції, Італії, Англії, Америки співав один з найкращих басів світу селянський син з Харківщини Іван Никонович Стешенко, довгий час соліст Філядельфійського

великого театру (помер 1937 року в Москві). Газета «Дейлі Ньюс» оцінювала, що в ролі Бориса Годунова «Стешенкові нема рівних». В Африці, в Канаді, в Аргентині, Бразилії, Уругваї, Чилі, в робітничих кварталах Вашингтону, Нью-Йорку, Дітройту та Чикаго — слухачі засипали квітами Соломію Крушельницьку. В ті роки чеський мистецький часопис «Сметана» (20.УІІ.1919) відзначував, що «народ України не втратив ще своєї творчости, як народи Заходу, зіпсуті шкільним вихованням».

Ще й зараз паризька та лондонська преса про гастролі українських радянських співочих ансамблів публікує такі повідомлення: «Козаки на паризькій сцені», «Козаки в Лондоні», «Козацькі пісні» тощо.

Десятки й сотні наших пісень перекладені на інші мови. Широко представлені вони німецькою мовою почасти в книзі німецького поета В.Вальдбрюля «Слов'янська балалайка» (1843) та у виданій через два роки в Штутгарті книзі «Поетична Україна» Ф.Боденштедта, який був у Росії й на Україні, добре знав нашу мову і в передмові* до книжки підкреслив, що таких пісень не міг би дати народ, котрий би стояв на низькому освітньому рівні⁹⁴.

Багато перевидань німецькою мовою витримала перекладена потім 15 мовами світу двотомова книга «Від Дону до Дунаю» (1878 р.) австрійського письменника К.Францоza, якого захопили «чари великої первотворної індивідуальности» полюбленого ним народу.

З 1813 року українські пісні з'являються в англійських перекладах, з 1840 — думи. Те й інше на англійську мову перекладала, зокрема, канадська письменниця Ф.Лейвсей [?].

Біля 50 українських пісень власноручно записав і переклав на датську мову (деякі з-поміж них, як от: «Ой, не світи, місяченьку», «Ой, зійди, зійди, ти, зіронько та вечірняя» — стали на Скандинавії народними) Тор Ланге, датський консул у Москві, що довго жив на Вінничині і помер там (1915).

* Уривок з цієї передмови друкується в додатках.

200 українських пісень з рукописних (!) збірників І.Вагилевича та Я.Головацького переклав у 30-х роках на чеську мову Я.Коубек. Займався цим і автор славнозвісної підробки «Короледвірський літопис» В.Ганка.

Не менш активно перекладали наші пісні представники й інших народів слов'янського та азійського світу, де так само (іноді не після нас) видавалися (зокрема, у платівкових записах) в оригіналах. Ще 1883 р. А.Семогінович видав у Ляйпцігу збірник «Малоросійські пісні», куди ввійшло близько 250 коломийок та 39 пісень галицького композитора Сидора Воробкевича (1836-1903). Що ж, бувало і навпаки: коли наша рідна культура з Європи прорубувала собі вікно.

Вчені чи не з усіх великих країн світу присвятили українській пісні фундаментальні дослідження. 1876 року, коли саме російський царизм заборонив українську мову, вийшла, передрукована згодом у всьому світі, написана із власних спостережень, розвідка «Український епос» французького історика А.Рамбо. Він особисто чув Остапа Вересая на II Археологічному з'їзді 1874 року в Києві, репрезентуючи там Францію.

Того-таки року вийшла солідна розвідка «Українська народна поезія» визначного румунського славіста Б.Хаждеу, чий батько А.Хаждеу контактувався з харківськими романтиками і чи не першим в Румунії заговорив про нашу пісню.

Феноменальну працю про наші думи й пісні видрукував 39 літ перед тим польський письменник та історик М.Грабовський.

З 60-х років минулого сторіччя українській темі починають присвячувати свої статті югославські автори.

Першим серед англійських університетських викладачів започатковує читання лекцій про українську народну поезію англійський філолог-славіст У.Порфіл [?] — один з-поміж полум'яних популяризаторів української культури ХІХ сторіччя.

Високо цінувала наші пісні Е.Войнич, що її С.М.Степняк-Кравчинський навчив української мови.

Боденштедт у передньому слові до своєї збірки констатував:

«Цікаво, що українська народна поезія вельми подібна подеколи своєю формою до поезії найосвіченіших народів Західної Європи».

Чим же виправдовують цю атестацію нашу, з дозволу сказати, народні автори сьогодні?

Прикро, що й матеріяли фолкльорних експедицій, щороку споряджуваних на державні кошти, як і пісенні антології, ні в репертуарах, ні по радіо та телебаченню серйозно не використовуються. Ці скарби заодно з опішнянськими глечиками колекціонує Центральний будинок або ж його співбрат — Інститут Мистецтвознавства, фолкльору та етнографії. З слів завідуючої музичним відділом ЦБНТ Я.Семенової, фолкльорні здобутки тліють у замкненій скрині. Їх хіба-що «доють» для дисертацій та ілюстрацій. Так сталося хоча б з згадуваними в варшавському «Українському календареві» на 1967 р. записаними текстами та мелодіями лемківських народних пісень, зібраними лікарем Орестом Гижею з м. Бережани на Тернопільщині.

Але народові потрібен насущний хліб, а не реферати про його канаріїні властивості. Чому б на перший випадок, не взяти та й не опублікувати фонетику всіх досі зібраних пісень та стислі довідки про них — в часописові «Народна творчість та етнографія» або в газеті «Культура і життя» чи ще краще — окремим збірником, як, наприклад, опис фондів Державного архіву УРСР. Тоді й «речі для дисертантів» стануть «речами для нас».

Гей-гей, які дискусії на цю тему розгоралися у пресі. Сам Максим Гадейович мав наївність виступати. Читач, зрозуміло, і на цей раз зайняв невинну позицію вболівальника футбольного матчу. Тим-то коефіцієнт корисної дії таких дискусій, що продовжуються й дотепер, дорівнює нулю.

Бо віз і досі там. Багато актуальних пісень, як і раніш, невідомі. А це ж штовхає молодь до чужого варива типу «Дженні, ти мене не любиш» і т.д. і таке інше. От тоді й ожива заробітничанська лихоманка.

Тільки велике мистецтво гідне великого народу! Вогнищами культури палає воно в добу трудових звершень. Одне з цих вогнищ — Будинки народної творчості. Йдуть до нього герої буднів, щоб відчутти гарячий подих сучасної пісні. Підходять впритул... і відвертаються: перед ними під блаженськими доспіхами часто лежать псевдопіснярські моці.

Якщо б дозволили будувати літак за проектом далекої від авіоконструкторської справи особи, ніхто б в нього не сів. Подібні ж моделі в поезії ми сприймаємо на віру. Тим-то вони або ж псуються у небі, або ж захаращують бруктом стартові майданчики. В такому разі, зайво дивуватися, що у бібліотеці Київського університету мені випало бути першим (певне й останнім) за 14 років читачем німецької в художньому відношенні збірки однієї народної (вторимо за передмовою) поетеси (саме поетеси, а не поетки!) «Буковинські співанки», виданої завдяки щедрому піклуванню темпераментних фолкльористів. Чи дають оні «співанки» підставу кваліфікувати їх інакше, аніж оту звичайнісіньку халтуру, котра приносить непоганий зарібок, наважмося переконатися:

*Сиджу край віконця,
Квіти вишиваю,
Од милого хлопця
Листа дожидаю.*

А ось з іншої «співанки»

*Ой, сиджу я при столику,
В вікно поглядаю,—
Чогось мені так весело,
Що тільки співаю.*

Не вмер, так змерз!

Аби читач не докоряв, що дивиться вона на життя крізь «віконце» келійне, авторка спекулює актуальністю. Але й тут мертворожденні строфи гальванізує за допомогою пісенної ритміки:

*Ми хочемо миру,
Щоб краще нам жити,
А хто помішас,
Будемо бити!*

«Мішати» можна варену картоплю з січкою. Народній поетесі подобало б знати якщо не проблеми, то хоча б мову свого народу. Та і взагалі, хто в оцій піротехніці не відчуває дешевенької ремінісценсії з відомої бурлацької пісні.

*Пили горілку, пили наливку,
Ще й мед будем пить...
А хто з нас, братці, буде сміятися—
Того будем бити!*

Той, хто пише в старій формі, повинен, словами Луначарського, бути осуджений як служитель одряхлілого світу⁹⁵.

В літературі є тільки одна кара: зневага, писав брат Панаса Мирного Іван Білик. Тож-бо, ніхто й не співає отих «співанок».

Від примітивних збірок, надто від «Репертуарних збірників», до примітивних репертуарів на місцях — крок ступити. Три-чотири безугаву виконуваних речі на взірець «Туман яром», «Ой, піймо, куме, добра горілка» (в цьому амплію ще з перших повоєнних років незмінно виступають деякі обласні капелі бандуристів) — тягнуть назад.

Як у дозвіллі, так і у вихованні іноді краще за стереотипних живих виконавців упоралися б грамплатівки. Взяти, приміром, поїзди, пароплави, вокзали, підприємства,

гуртожитки, вузи, школи-інтернати, піонерські табори, пляжі, приватні помешкання... Проте, стан українських — так само єврейських, молдавських, башкирських... народних пісень у грамзаписах — незадовільний. Якось мені довелося безпосередньо зіткнутися з ними. З 400 назв серед платівок у крамницях Одеси виявилися 8 назв українських народних пісень. Наполовину менше — у Тернополі. Стільки ж серед 60 тисяч платівок в єдиному на весь Донецьк спеціалізованому магазині грамзапису по вулиці Університетській. Зате у центральному універмазі міста Львова... жодної. Як жодної єврейської у всіх перелічених пунктах. Принагідно ж нагадаймо: у самих лише магнітофонних записах інституту мистецтвознавства — понад 200 тисяч унікальних зразків української народної поезії. Кому, здавалося б, як не відповідним заводам з радістю вхопитися за ті зразки, найкращі з них серійно відтворити у платівках чи магнітофонних стрічках? До речі, питання про продаж магнетофонних записів уже неодноразово порушувалося громадськістю у пресі.

Щороку у пошуках пісні по Україні вирушають десятки фольклорних експедицій консерваторій та кафедр філології всіх вищих шкіл, відривають від роботи тисячі людей, від яких записують. З експедиціями вирушають і солідні суми грошей. Не лякаймося! Віднайдені скарби повернуть їх нам сторицею. Загальноунавський вечір невідомої мелодії, ансамбль на базі виключно територіальної пісні — це перший крок до реабілітації нашої не зовсім самодіяльної самодіяльності після довгих поневірянь її на службі в атрофованих репертуарних збірниках. А чому би, за прикладом українських художньо-самодіяльних колективів у Чехословаччині, не створити ансамблів та хорів української пісні (з іншого боку, ансамблів чи хорів нацменшостей на Україні) на Кубані, у Казахстані, Сибірі, на Далекому Сході (звичайно, й на Донбасі), в армії, у вузах союзних республік (дещо в цьому напрямкові було зроблено українським студентським Земляцтвом у Москві),— скрізь, де живе і працює український народ?! Щоб тим самим на практиці робити інтернаціональним здобутком українську культуру

і — що не менш важливе — вибити ідеологічну зброю з рук української еміграції в буржуазному світі, де справа з українською піснею (капеля бандуристів ім.Т.Шевченка і капеля бандуристок ім. Пилипа Орлика у Дітройті, відомий на всю Америку молодий кобзар Гончаренко і т.д.), особливо українською естрадою, на наш сором, розвивається так, що нам слід поставити вимогу нашої помітної жвавості.

2-го червня 1967 р. «Літературна Україна» опублікувала лист діячів мистецтва «Хай буде Київ столицею пісні»*. Пропонувалося почасти — щороку влаштовувати в Києві Міжнародне Свято Пісні. Уявляємо: пісня на вулицях і майданах, в тролейбусах і трамваях, по радіо і телебаченню! Масовим тиражем випущено листівки з фотографіями найкращих співаків світу та окремих ансамблів, на зворотному боці — тексти їхніх «коронних» номерів!

А покищо в Києві можна б заснувати Клюб пісні. А то в нас виходить, як у того глуповського обивателя, коли комаря за вісім верст ловили, а комар у пошехонця на носі сидів.

Вітаймо університетські «Веснянки» та «Жайворонки», ансамбль «Пролісок» з Дрогобицького педінституту, львівський студентський «Черемош», «Ятрань» з Кіровоградщини — цих палких пропагандистів не чутих нами народних зразків.

Та все-таки, в чому ж причина консервації пісенної спадщини, такою дорогою ціною піднятої із забуття? Боронь Біг, щоб спізнився наш брат з рецензією на щойно видану розвідку про майстра світової культури — Олександра Кошиця, чи загаяв інформацію про колекції платівок із голосом Соломії Крушельницької — десь у ленінградця Ю.Перепелкіна, за кордоном та у фондах Львівської державної консерваторії... Доріжку до мистця прометено, для необережного пішохода прапорцями обтикано. Прекрасно! Шкода тільки, що більшість отих доріжок веде всього-навсього до мистецьких біо- і фотографій, але не до самого мистця. Стукаються — не достукаються в на сто

*Лист цей передруковано в додатках.

замків замкнені двері грамозаписових установ і та ж Соломія, і той-таки український хор Кошиця. Тим часом фірма «Мелодія» випустила антологію платівок зі 101 твором Шалапіна, де окремі з них датуються 1901 роком.

Річ у тому, що десь відразу по війні одна вельмишановна особа, що повсякчас турбувалася, «чи все у нас є», пообіцяла спорудити на Україні платівковий завод. Дехто з-поміж наших земляків навіть подякувати за це в пресі не забарився. Та, очевидно-таки, одному чоловікові те було не під силу, і покищо гуцульські коломийки доводиться замовляти в Априлівці, в Ризі та Ленінграді. Летять за вітром народні кошти. Культивуються парадоксальні «принципи», за яких челябінці зверталися за дошками до Львівських лісопилень. Радіючи зручному моментові, на чорному ринку з'явилися свої, так би мовити «громадські розповсюджувачі» сенсаційних танцювальних мелодій, капронових платівок «Кругозору» тощо.

Заслужений вчитель УРСР, хорольський викладач з Полтавщини К.Ходосів, виступаючи восени 1964 року перед студентами Київського університету, скаржився на відсутність у грамзаписах — епосу, до котрого можна було б звернутися за ілюстрацією на уроках з фолкльору. Коли-неколи на прилавках з'являються конче потрібні платівки, але вони випадково потрапляють до таких же випадкових рук. Чому би «Культурі і життю» не інформувати про нові цікаві записи, як робить це чехословацький часопис «Літерарні новіни»? В середній, як і в вищій школі, студіюється одна і та сама «народна» «Дума про Сорочинські події 1905 року», хоч народ ніколи її не складав і не співав. Чи давав він коли своїм думам назви в стилі газетних передовиць? Придумав цей твір і сам його співав кобзар з с. Великих Сорочинець Михайло Кравченко. Але на той час його, як сказав авторові цих рядків 1960 року проводир Кравченка коваль-пенсіонер Г.Легейда, російський письменник В.Г.Короленко (він мешкав за кілька кілометрів) перетворив на агітатора: Кравченко розповсюджував одержані від Короленка листівки, а кобза лишень правувала за ширму⁹⁶.

Легейда розповів також як «ушанували» пам'ять М.Кравченка 1957 року (40-річчя від його смерти) полтавські письменники. Привезли дубового обеліска. Зажадали за нього від Кравченкової сестри 40 карбованців. Сестра не мала за що обеліска «викупити». Письменники покинули його в неї на подвір'ї, виступили ввечорі з «полум'яним словом» про кобзаря в Будинкові культури, посідали в машини — і тільки курява знялася.

На майдані стояв нікому не потрібний незрячий кобзар П.Гузь, за 70 кілометрів прибулий на запрошення письменників на ювілейний вечір.

А як, до речі, вшановують нині і самого Легейдиного сина, зображеного як одного з-поміж борців за радянську владу на селі — в романі А.Головка «Бур'ян»? Місцеві керівники с. Великих Сорочинець повивішували у вітрині «Герої нашого села» власні фота, а про спочиваючого в землі Легейду-сина «забули».

Що ж до популяризації пісень, то зрадили нашим надіям і ресторани та молодіжні кав'ярні. Останні впроваджувалися з метою прищепити юнацтву здорові естетичні смаки. Однак кав'ярні (бодай би київська «Мрія») переповнили початкуючі обивателі, що повалили туди, аби від неробства безкоштовно потанцювати під божевільну музику⁹⁷. На діті з чужих мелодійок утримують відвідувачів ресторани. І як соромно було за себе, коли одного разу (в серпні 1964 р.) в ужгородському ресторані «Верховина» чхам і англійцям обридло безугаву слухати свої ж, давно вже не модні в них імпровізації, і вони, дружно зісунувши до купи столи, заспівали «Марічку». Національні ресторани повинні б мати не тільки національні страви⁹⁸.

У руки естрадних ансамблів фактично перейшла уся побутова музика! І хоч якась частина їх значиться на облікові, навіть формально підлягає контролю офіційними творчими організаціями, головно філгармоніями, — однак ні репертуарного керівництва (замість Канонічного репертуарного постачання), ні фахової допомоги — вони не одержують. Какофонічний гамір цих оркестрів зумовлений

передражнюванням блаженських зразків західного джазу, поняття «естрада» і «легка музика» підмінюються зумисними викрутасами, плондруванням гармонії, мелодії, ритму — що має, мовляв, становити істотну ознаку джаз-оркестру. При потребі вони вдаються до своєрідного маскуванню. На оглядах в них все шито-крито: журі і заікнулися не посміють. Та тільки-но ревізії та журі зникають з поля зору — оркестри спокійнісінько повертаються до старої комерційної музикотерапії як на вечорах відпочинку, на танцях, так і на весіллях, святах і т. ін.

Крім цих «легальних» поширювачів естрадної музики, побутує ще ціла армія підпільних джазів та джазиків, не охоплених ніяким контролем. Використовуючи потураєння з боку керівників установ, такі компанії, ні разу не прослуховувані творчою інспекцією, безпечно провадять свій музичний промисел і, фіктивно зараховані під виглядом робітників (як і футболісти), повноправно отримують щомісячну платню. Пронюхавши десь більш ласу суму, вони негайно перекочують на нове місце. І знову ви тільки з афіші довідуєтесь, що цей ансамбль з Вінниці, а не звідкілясь з Гваделюпи. Заволодівши сценою, музики-заробітчани влаштовують оргії, хоч джаз і естрада не мають нічого спільного з хаотичним ревіськом на місці справжнього естрадного виконавства.

На початку 60-х років у Києві була спроба організувати підпільний джаз-клуб. З метою розповсюдження джазової чуми, затяті фанатики поділилися «досвідом», невідомо де добутим нотним матеріалом, записами трансльованих з-за кордону витворів. Жалюгідні імпровізаторські надривання вони виносили потім на прилюдні виступи, збиваючи присутніх з пантелику. Доля цього клубу невідома. Можливо, що він здравствує і зараз, старанно уникає сутичок із громадськістю. А чому б ним було вчасно не поцікавитись, не внести в нього свідомого елементу?

По-серйозному питання національної естради розв'язане в ряді республік Радянського Союзу, в країнах народної демократії та ін. Ви нізащо не сплутаєте Джорджи

Мар'яновича з Робертіно Лоретті, румунських пісень — з негритянськими «спіритчуелзами»⁹⁹, грецької естради — з італійською...

Природно, сучасний світ перебуває в найрізноманітніших переплетаннях економічних, не в меншій мірі — культурних. Україна доброзичливо сприймає епічні пісні (а в них — епічне думання!) Імми Сумак та Піта Сігера, який публіку «втягує» в спів. Та це, певна річ, не дає права ніякій чужій українському народові ідеології експортуватися до нас під вивіскою «інтернаціоналізму», «співробітництва», «взаємобміну» і т.д. На це народ добре пам'ятає прислів'я: «Пусти вовка в хату, а він і на піч залізе».

Музика, що заколисувала, пережила себе, «відігравши історичну роллю». Бог-гармошка, якого рік-два тому носили на руках, покірно позадкував у порожні провулки неелектрифікованого села і там «словно ищет в потёмках кого-то і не может никак отыскать». Те, що ще вчора викликало іронійну посмішку, як нездійснення фантазія або забобон, сьогодні з надзвичайним захопленням прийняте в побут навіть найзапекліших ретроградів.

В.Г.Белінський про це писав: «Ненависники європеїзму¹⁰⁰, — докоряють у нас своїм співвітчизникам за їх пристрасть до подорожів, за легкість і ревність, з якими вони переймають західні звичаї (тобто звичаї людей освічених і культурних). Ці ніби патріоти до того поширюють темний фанатизм свій, що в` освіченій частині російського громадянства бачать трохи не ренегатів, трохи не виродків, в яких нема нічого російського, і виставляють їх як гідний наслідування зразок незіпсованої російської національності, неохайну і брудну чернь».

Та безліч критичних списів все ще ламається над «проклятим питанням», чи може бути український джаз?

— Що ви?! — руками і ногами замахали авторитетні дідусі й бабусі.

Та, лиха прикупивши, капітулювали перед саксофоном, електронною музикою нещодавні претенденти на світову

монополію, фанатичні культивувальники бандур (в силу «незалежних від нас обставин бандура, на жаль, так і не перейшла із сфери дозвілля в сферу життя»). І ось вони вирішили «осучаснити» бандуру (за прикладом окремих супер-фолкльористів, завдяки кому в одній народній пісні дівчина, замість «воликом чорненьким» починала булати оратори «трактором новеньким»¹⁰¹, ув іншій — стрільця, полеглого «за свій рідний край, за козацький звичай», заміняла на хлопця «из будённовских войск», а вона сама починала називатися «там вдали за рекой») виконанням на ній (державна капела бандуристів О.Мінківського) «Бухенвальдського набату», прелюдій Баха і таке ін. До речі, товариш Мінківський зарекомендував себе осучаснювачем й на іншому терені. В 1967 році у видавництві «Мистецтво» вийшли упорядковані ним «Пісні боротьби та волі», де «осучаснено» друкований вірш-пісню Івана Франка «Не пора, не пора»¹⁰² і автором «гармонізації» «новотвору» названо Дениса Січинського, зроблено його, за настроєм цього, сказати б, «варіанту», борцем за комунізм. Приємно! Однак професорові все ж не вадило б пам'ятати, що Січинський мав справу з оригіналом, але не з кон'юнктурою 60-х років, бо помер 1909 року.

Та поки «упорядник» консультується: виконувати чи не виконувати «Чуєш, брате мій» раптово зниклого з репертуару капелі, надамо слово українському джазові. Тут ви будете свідком такого діалогу:

Особа А: Що ви на цих контрабандистів зважаєте? Вони ж — ненормальні люди.

Особа Б: Їх підтримує покоління. Виходить, усі, окрім вас — ненормальні?

Особа А: Ну, ви не тес... А ваші джазисти поховуються-поховуються, поки їх інспекції не злапають та у «Вікни сатири» не розмалюють.

Особа Б: Безперечно! У галузі сміху ми навіть певні традиції маємо... Пригадуйте, як шістдесят третього року у Львові на центральному майдані висіла у кілька квадратних

метрів карикатура на «контрабандиста у музиці» Ігоря Хому? І раптом через чотири роки (грудень 1966) його фото як зразкового керівника того-таки «контрабандистського» ансамблю «Ритм» вміщує республіканська газета, орган Міністерства культури — «Культура й життя». А відтоді ж, як вивішували карикатуру, нічого не змінилося: ансамбль грає той самий репертуар. Гадаєте, хтось вибачився перед І.Хомою за прилюдну образу?

Особа А: Стривайте, чого ви від мене хочете?

Особа Б: Хочу, аби ви зрозуміли, що на «Амурських волнах» далеко не запливете¹⁰³. У коловороті одних і тих самих звуків на вулиці, в кіно, по радіо — душа людини спричинюється до застою, дочасно старіє. І це тоді, як усі «неправильні» звуки ви оголосили б поза законом. Якщо ви забуваєте про закон заперечення, він вам сам про себе нагадає... Ще вчора ви піддавали сумнівові твердження Рассела: «Нема підстав припускати, що жива матерія керується іншими законами, ніж нежива»¹⁰⁴. А сьогодні — з січневого номеру «Смены» 1967 р. — довідуємося, що австрійський телепат Р.Шнайдер думкою змушував рухатися неживі предмети. Ще зовсім недавно декого поміж українських письменників звинувачували у відсутності «ворожости» до теорії «єдиного потоку»¹⁰⁵, декого — у віталізмі, а сьогодні наука підтвердила наявність безсмертної життєвої сили, що з генами передається з покоління в покоління. Власне, 1924 року Олександр Богомолець говорив, що час не залишає вціліти жодній речі, і тільки безсмертна статєва протоплазма доносить до найдалших частку нашого «Я»¹⁰⁶... Ми з повагою ставимось до вашого минулого. Але ви втрачаєте молодь, тупцюючи на місці. Кого, скажіть, схвилювала ужгородська самодіяльність, коли на шевченківські свята не спромоглася виконати двох-трьох пісень про Прут чи Черемош і нагонила нудьгу заледве не двадцятьма доісторичними піснями про... Волгу? Просто знизуєш плечима: що це — астраханський хор доби Разіна, чи ваші ровесники із Закарпаття? Через пісню народу доходимо до розуміння його як нації, і коли до Києва

приїздять джазові оркестри Грузії, Молдавії, США — ви зачаровані їх неподібністю, їхнім чітко окресленим національним обличчям — і гаряче апльодуете їм. Чи не так?

Особа А.: Багато кому я апльодую... То моя особиста справа. А ваша ідея українського джазу — міт. Нема чого з нас негрів робити.

Один з пересічних аргументів. Облишмо вже те, що від негритянської музики жоден народ не став негритянським, як від українських квітчастих хусток та вишиванок жоден японць не став українцем. Джаз, у широкому розумінні слова — це туга за втраченим, це «ходіння» (не втеча) людини в себе саму, це повстання розуму проти неблаганних законів природи, що ставлять на карту долю цілих народів; це — торжество світу органічних чуттів над світом паперових символів злагоди — такі атрибути джазу, радше, дісталися неграм від загальнолюдського життя, аніж загальнолюдському життю від негрів. Що ж до поняття «джазова музика», то воно вільно побутує як синонім естрадної. І то не дивно. Адже те, що зараз ми називаємо в Європі джазовою музикою, уже майже не має нічого спільного із первозданим негритянським джазом. Навпаки, негритянський джаз під впливом європейського джазу зазнав докорінної реконструкції. Та позаяк колись до європейського інструментарію були включені інструменти негритянського джаз-оркестру, то й музику, виконувану на тих таки інструментах (вони теж істотно змінилися), механічно назвали джазовою. Якщо співставити європейський, власне б, французький джаз, споконвічний негритянський джаз — і карпатську музику, то французький джаз ближчий до «неджазової» карпатської музики, ніж до негритянського джазу¹⁰⁷. Над загадковою спорідненістю між українськими та провансальськими піснями мізкував М.В.Лисенко. Акцентували на ній французькі та еспанські газети з нагоди гастролей хору Кошиця. На подібність українських пісень до флямандських вказувала з тієї ж нагоди преса Бельгії. Таке явище прихильники теорії про кельтське походження

України-Руси¹⁰⁸ інтерпретували як трансформацію елементів французької музики в карпатську близько перших років нової ери. Але знайдена київським археологом Володимиром Дяденком чотири тисячорічна Дударківська сокира із зображенням «дерева життя» та подружжя у вишиванках — наштовхує на міркування про протилежне. У кожному разі, європейський джаз з українською музикою мають якесь спільне пратіло.

Чимало істотно спільного з українською, вірніше — знову-таки з карпатською музикою має, як і спільність ув одязі, музика Мексика. Це ми спостерігаємо почасти через радіо та кіно. Очевидячки, туди ці прикмети, тисячно видозмінившись, потрапили через Іспанію, котра, як свідчать: історія індо-європейської мови, сюжетні аналогії з епосу, велике переселення народів і, зрештою, археологія — була не поза взаємопроникненням щодо східнослов'янських меж. Правда, це припущення вимагає детальних розробок і може існувати покищо в чині гіпотези.

Міт про немислимість українського національного джазу остаточно розвіяний вже першими джазовими творами молодих українських композиторів Бориса Буєвського, Мирослава Скорика, Леоніда Грабовського (відносно останнього, то він теж випив ту чашу, що й Ігор Хома. В пресі йому дав високу оцінку композитор Шостакович, з чією думкою рахується весь світ. Його твори виконувала Ленінградська філгармонія. Тимчасом на Україні Леоніда Грабовського дехто вважав за покійного Павла Грабовського). Їх, з одного боку, оригінальні композиції, з іншого боку, кваліфіковані обробки українських мелодій (згадайте, скільки сотень обробок виконав Микола Лисенко!) — дістали високу оцінку вітчизняних композиторів нашої і зарубіжної інтелігенції.

Про українську національну естраду велося досі чимало суперечок, і всі сходилися на тому, що справи тут погані. Причин було чимало. Поступові заваждали і прихильники всього чужого, заморського, і хранителі «архиперлів», що були модними за часів Квітки-Основ'яненка. І добре, що

знайшлися люди, які всерйоз взялися за діло, зробили практичні кроки. Маємо на увазі музичний ансамбль Вадима Смогителя* у столичному ресторані «Наталка».

Молоду музику важко і неможливо увявити собі без молодих композиторів. Особливої популярності набув у Львові самодіяльний джаз-оркестр мікробіолога Ігоря Хоми. Виконувані оркестром твори розвивають кращі традиції української музики. Як не підхопити цього доброго почину?!

Повчимося практичності в інших народів. Перед тим, як впровадити в побут танок твіст, американці випустили мільйони платівок із цим танком, розпропагували його в кіно. Дійсну послугу здібне внести новій українській пісні та музиці й наше кіно. Н.Крупська за свого життя вказувала на кіно як на один з найактивніших засобів популяризації пісень і загалом народної культури. Чим ми можемо похвалитися у цьому аспекті — «Тінями забутих предків»?

А спогадаймо «Королеву бензоколонки». Ні сумлінна акторська гра, ні бравурна музична оздоба не врятували цієї кінофікції. А як діаметрально протилежні «Тіні»! Якщо у фільмах попередніх років пісня не йшла далі декорації, то тут їй надано прав «дійової особи». У чутливих руках Сергія Параджанова вона тонко відзеркалює внутрішню глибину і зовнішню монументальність драматичної постаті гуцула!

Але ж це однісінький фільм на весь Союз! Ми не знаємо, як провадять свої свята в Прибалтійських республіках, на Закавказзі, Поволжі, Середній Азії, в Молдавії... А там, безперечно, є таке, чим варто обмінятися, і що могло б увійти в наш побут, як у США — бандури, виготовані Чернігівською фабрикою музінструментів, або як увійшли у побут від Полтави і до Камчатки білі українські хатимазанки чи квітчасті українські хустки — у Туреччині, Японії та в країнах Америки.

* Вадим Смогитель засуджений в лютому 1978 р. на три роки ув'язнення.

Але популяризувати це треба не так, як робиться в етнографічних фільмах, запропонованих Україною кілька років тому 5-му Міжнародному конгресові етнографічних та антропологічних наук. Ось один з-поміж них — «З Полонини». Замість правдивого свята чабанів, на екрані подовгу хизувалися районні керівники, виголошували на імprovізованих трибунах банальні промови; а без'язикі чабани, без пісень, без звичаїв, бездіяльно стовбичили десь позаду.

І все це заздалегідь відредаговане «свято» відбувалося на — де б ви подумали? — на... стадіоні. Не вистачало одного: закінчити його футбольним змаганням!

А ось ще один «обряд» — «День призовника». На стадіон в Києві понаносили звідусіль спортінвентаря, хаотично брязкали ним, перекидали з місця на місце, аби цим інвентарним фейсверком привернути увагу юрби, яка никала по стадіону від кіоску до кіоску, почувала себе не в своїй тарілці. І ці атрибути мали, на чийсь думку, символізувати таку важливу громадську акцію, як виряджання молоді на військову службу. У повісті Гоголя «Тарас Бульба» мати інакше виряджала синів...

Якось мені випало працювати в одному райбудинку культури Кіровоградської області, директором якого був колишній міліціонер. У лютому по області там однієї, а там іншої неділі відсвятковували «Свято руської зими». Розігрався раптом святковий настрій і в нашому райцентрі. Виглядало це так. Десь у п'ятницю після роботи зібралися три знайомі мені працівники керівного апарату, запросили мене і кажуть:

— Слухай, як ми цю неділю проведемо? Ти нічого не можеш запропонувати?

— Може, десь оригінальної музики з магнетофонних записів послухати? — кажу.

— То нецікаво.

Мучились ми, мучились, аж ось обличчя нараз в одного проясніло:

— Гм-м... А «Свято руської зими»?!!

— Та, може, краще зустріти японський Новий рік? — кажу я.

Зійшлися все-таки на «Святі руської зими». Автор цієї ідеї обґрунтував її сенс:

— Візьмемо в когось тройку та на ставки по рибу махнемо.

— Геніяльно! — підтримали в один голос.

Що ж то було за «свято»? Причому — всерайонного значення. Воно нагадувало цілий ряд «впроваджуваних» за останній час на Україні скороспечених «свят», далеких і від народної фантазії, і від здорового глузду взагалі. По стадіонові гасало кілька запряжених у сани пар колгоспних коней. Виїхав буфет. Водночас по гучномовцеві безугаву «крутили» абияку музику.

Натовп на все те не звертав уваги, а оточив свіжовкопаний відполірований стовп. На його маківці стояла півлітра — символ свята... Саме заради неї й прийшло на стадіон два десятки охочих, що й склали весь контингент «святкуючих». Колись на народних святах усі були учасниками. Тут — присутні (!) розподілялися на виконавців і глядачів. Як і на так званих комсомольських весіллях, де грають і співають що кому заманеться.

... Півлітру на очах місцевих стражів порядку дістав рекордсмен з відсиджуванням 15 діб за пияцтво М. На стовпі він її й випив, щоб унизу не відняли. «Переможця змагання», себто колгоспника, чий кінь найдовше гасав по стадіонові (коли на те ніхто, за винятком «суддів», не дивився) нагородили також... півлітрою.

А ініціатори «свята» спокійно собі на ставкові ловили рибу.

Невдовзі обласний відділ культури «спустив» по районіві сценарій Жіночого свята. Це добрих десять сторінок у кабінетних умовах запрограмованих казенних радощів, які сільські завклуби переписували під диктовку методистів районних будинків культури.

Подібні «свята», у тому числі й помпезні збіговиська під назвою «Театр масових видовищ» дискредитують художнє переосмислення віками складених традицій, виставляють істинний талант народу на посміховище. До таких самозгвалтувань не довелося б вдаватися, якщо були б раз і назавжди відмовилися від варварських реагувань на питоменні у народній крові ритуали, звичаї, і, немов за баптистами, не ганялися у лісах (як то у недалекім минулім робили деякі запопадливі молодіжні працівники на Західній Україні) за дівчатами, що, за традицією батьків, шұкали там на Івана Купала квіт на папороті.

І перестали у нас дівчата плести собі вінки. Припинили з'являтися загадки та прислів'я.

Людина надалі перестає усміхатися.

Її покинуло оте «щось», що саме викликало її спів, і тепер ніякими грошовими заохоченнями під виглядом «конкурсів на кращу пісню» не домогтися від неї співочого настрою.

*Ах песня в поле —
в самом деле
её не слышал я давно.
Уже казалось мне,
что пели
её лишь где-нибудь в кино¹⁰⁹.*

(Олександр Твардовський)

Нівелюється національний характер. Не зрівнятися колишній «шевченківській» хаті з сьогочасною селянською хатою: радіо, телевізор, електрика... Та «в тій хатині інші люди: і непривітні, і чужі» (Андрій М'ястківський). Зника з неї з давніх давен властива українцеві гостинність. Так, вирушивши в творчу поїздку по Україні з метою безпосереднього знайомства з народним мистецтвом, заслужений діяч мистецтва, скульптор І. Гончар зупинився в одному поліському селі. А увечері господарка заявила на гостя в сільраду, запідозривши в ньому «шпигуна».

Молодь не має масового сучасного національного танку. Систематично якісь нові танки видруковує «Репертуарний збірник». Та чи один автор наважиться затанцювати на людях те, що він їм пропонує? Приміром, культивованій років 4 тому (на сцені, розуміється) танок «Кукурудза». Його ніяк інакше не можна назвати, як глумлінням над працею. Імітований у танкові колгоспник дає в руки ентузіастам ідею розробити образ шахтаря у балеті.

У нас зникли похоронні голосіння, а людину ми нерідко «закопуємо» мов брут, не відчуваючи втрати.

В авторки народного декоративного розпису Марії Приймаченко є умовний твір: «Козацька могила». В могилі ростуть квіти — як символ продовження життя. Ми ж відмовилися ставити хрести на могилах, хоч то був символ вічного вогню: саме за допомогою двох схрещених палиць людина вперше добула вогонь. Оскільки ритуал поховання, як і безліч інших народних традицій, перехопила до своїх рук церква, то надмогильний хрест збігся з церковним, що має інше походження: означає пристрій для розп'яття Христа.

Ми не відмовляємося від п'ятикутних зірок на своїх прапорах, дарма, що такі ж, п'ятикутні, зірки були на царських грошах, а нині — на прапорах 7-ої американської фльоти. Вдягаємо солдат у галіфе, хоч воно походить від прізвища французького генерала відомого своїми жорстокими розправами над паризькими комунарками 1871 року.

... Нам стало так «ніколи», що й по наречену ми приїжджаєм самоскидом¹¹⁰.

Віднісши сина до дитячих ясел, не заспіває наша молода мати над сином колискових пісень. Не розповість йому казок. А, відтак, і не розвине в ньому змалечку художнього мислення¹¹¹. Замість пісні вона йому подарує іграшкового автомата.

Для людини зникла поезія праці. І хоч зовні вона бореться

за перевиконання пляну, та інше в неї написано на очах... В ній нема колишньої любови до землі. Того, що в Кобилянській звалося «філософією землі». Є гектари... Щоб хоч якоюсь мірою відродити одухотворення землі, нам варто відновити (як маємо те в Болгарії) свято дожинків, в чому, пригадується, як хлібороб дістав, десь відразу в повосенних роках, єдину відряду. Тяжче працювалося, ніж тепер, але співав!

Є в нас і «чернігівська», і «житомирська», і «вінницька», і «донецька» горілка. Нема тільки «чернігівської», «житомирської», «вінницької», «донецької» пісні!

Індиферентизм охоплює дедалі більший відсоток молоді, за яку ми не зуміли вчасно повести боротьби. Під час мого перебування на Кіровоградщині, на одному з пленумів райкому комсомолу обговорювалися рішення грудневого Пленуму ЦК КПРС про діяння хунвейбінів серед деякої частини молоді в СРСР.

На пленумі відзначалося: є такі «почесні громадяни» нашого міста, що коли б згоріла районна бібліотека, вони б цього й не помітили, а от коли б те лихо спіткало у центрі міста буфет, це було б величезною сенсацією.

Зацікавмося моральним портретом хунвейбіна глибше і виявимо одне: у Пекіні, а чи на провінції проживає хунвейбін — все зводиться до того, що: хунвейбін — це той, хто зневажає традиції батьків: це той, хто називає себе лєнінцем, ніколи не беручи до рук творів Лєніна!

Хунвейбін — це «борець», вся «боротьба» якого зводиться до вічного ходіння по ливні, сплетеній із цитат, і який діє за прикладом отого парторга народної комуни з роману Чень Цянь-юня «Запашна земля», котрий, коли його дружині забрело якомсь в голову запитати: «Які порядки існують у партії?» — відповів: «Ніяких особливих порядків. Головне — підкорятися дисципліні; що партія вимагає — те й робити...». «А що таке комунізм?» «Я й сам не розумію. Та в нас у партії є багато розумних, мозковитих людей, вони завжди знають, що треба робити. А нам, маленьким людям, потрібно одне — все життя йти слідом за ними».

(«Літературна Україна» від 28.III.67 р.). Отже, хунвейбін — це ота «невинна людина», що вірить у непомильність вождя і яка не може жити без нього, як глупівські ходоки Салтикова-Щедріна без градоначальника. За Щедриним:

«Її невинність — є порожня пляшка, яку можна наповнити чим завгодно...»

Ви з'являєтесь в життя, називаєте ім'я та прізвище, щоб записати його в звання порожньої пляшки. І ви записані...

Я тим менше маю підстав конфузитися цієї назви, бо став порожньою пляшкою не з власної волі. Тут, задовго до мене, вже були цілі покоління порожніх посудин, які, деренчачи і дзвонячи, так багато про себе надеренчали і надзвеніли, що, здавалося, й справді немає звання почеснішого, щасливішого і спокійнішого, ніж звання порожньої пляшки.

... Поки порожній посуд має можливість деренчати і дзвеніти, мій обов'язок теж деренчати і дзвеніти, і, час від часу наповнюватися тією рідиною, яка найбільш відповідає уподобанню хвилини. Яка це рідина — до цього мені немає діла, бо я не просто пляшка, а пляшка, яка ставиться з цікавістю байдуже до того, що її наповнює... Вчора існувала кріпаччина — я був кріпаком: сьогодні кріпаччину скасовано — я дивуюся, як можна було дожити до цієї жаданої хвилини і не задихнутися»¹¹².

Так само і хунвейбін. Вчора йому казали віддавати життя за революцію — віддавав життя за революцію. Сьогодні сказали плювати на її завоювання — і він плює. Причому свої дії він прикриває вченням тих, про кого не має найменшого уявлення.

Кажуть, що пісня — то крила людини. Пісня-бо підіймає людину над стелею, яку вона вічно зводила над собою. Крила — ознака птахів, що відрізняє їх від плазунів («Пісня про Сокола» М.Горького, пісня українського поета першої половини ХІХ ст. Миколи Петренка «Дивлюсь я на небо»). Тим-то, хто б не приходив, кликаний і некликаний, у

минулому на Україну, завжди простягав до тих крил свою езуїтську сокиру, щоб батьки не передали дітям у спадщину нічого, окрім книг, записаних на них у корчмі боргів...

Ще гірше, коли людина сама собі їх відітне, як Драчів дядько Кирило або безіменний поет у вірші Дмитра Павличка «Крила»*. Ленін у таких випадках казав:

«Ніхто не винен в тому, що він родився рабом, але раб, який не тільки цурається прагнень до своєї свободи, але виправдовує своє рабство (наприклад, називає задушення Польщі, України і т.д. «захистом вітчизни» великоросів), такий раб є холоуй і хам, що викликає законне почуття обурення, презирства й огиди»¹¹³.

Цікаво, що коли нікчемні українці соромляться свого¹¹⁴, Ленін старанно досліджував історію України, вивчав українську мову, письменство, мистецтво, захоплювався українськими піснями. Так, на засланні у Шушенському він співав із Г.М.Кржижановським «Плавай, плавай, лебедоньку» та Шевченків «Заповіт», особливо наголошуючи на словах: «поховайте та вставайте». І.Гуржій пише¹¹⁵, що

«...під час прийому делегації незаможних селян з України (квітень 1921 р.) В.І.Ленін заявив, що він розуміє і любить українську мову, читав Шевченка, Франка, Коцюбинського».

Українська культура лякала лише лютих ворогів, які на український народ дивилися як на тягло.

«Гітлерівці з перших днів¹¹⁶, проголосили так званий «закон» про трудову повинність, що по суті було проголошенням рабсько-кріпосницької системи праці» (стор. 26).

* Вірші «Крила» І.Драча і Д.Павличка передруковуються в додатках.

«Слово «Україна» в назві райхскомісаріату вживалося гітлерівськими загарбниками не як державне, а як географічне поняття, як назва однієї з багатьох колоній фашистської Німеччини» (стор. 15).

«Фашисти вважали, що раби не повинні мати минулого... населення окупованих областей повинно було бути повністю онімечено» (стор. 24).

Хоч «гуманні» фашисти дозволили собі щодо нас, бачте, й деяку поблажливість. Документ від 25.XI.1941 р. за підписом польового коменданта та генерал-майора в м. Ніжині зазначає, що:

«Урядова мова і мова викладання на Україні — німецька та українська» (с . 66).

Далі опубліковано документ від 14. I.1943 р.:

«З донесення сторожинецької поліції (Чернівецької області.— М.Х.) інспектору поліції про віддання до військового трибуналу двох громадян за те, що вони співали українських пісень!»

«Хуліганство карати лише тоді, коли воно приносить шкоду райху» (ст. 62),—

читаємо витяг з фашистської інструкції у видрукованій 1950 року львівським видавництвом «Вільна Україна» книжці Осипа Мстиславця «Розтлителі свідомости».

«Гебельс, наприклад, одного разу наказав прочесати всі німецькі музеї і виявити в сховищах зберігані там полотна «ворожих» художників. 730 полотен були витягнені з підвалів, виставлені на «всенародний» огляд, оснащені такого ось змісту надписами: «Так недоумки-псиhi бачать природу» тощо...»

Приходили крамарі, унтер-офіцери, чиновники зі своїми дружинами — бралися за живіт. Після цього картини спалили.

І в письменстві було те саме, і в театрі, і в музиці. Тут теж весь час когось викорчувували, громили, звинувачували в... розтлінній моралі... Знамените спалення книг 10 травня 1933 року провадилося під лозунгом: «Боротьба за моральність, дисципліну, за благородство людської душі та повагу до нашого минулого»¹⁷.

При чому, за словами автора, в цієї обивательсько-поліцейської системи «був свій штат „кригиків“ — від гестапівських слідчих до гебельсівських та розенбергівських пропагандистів, які мордували німецьких інтелігентів: одних загонили до в'язниць, інших вигонили з країни, ще інших позбавляли змоги працювати. І неодмінним аргументом у таких випадках було слівце «антинімецький». Вони клялися німецьким народом на кожному кроці і шельмували письменників, художників та вчених. Виходило, що не Томас Манн, не Генріх Манн, не Ремарк, Фейхтвангер, не поети робітничого класу Німеччини — Брехт, Вайнерт,— а Розенберг з Гебельсом знали, чим живе і чого хоче німецький народ. Та якщо б хтонебудь наважився в гітлерівській Німеччині розповісти правду про те, як живе народ, або виявив бодай би менш чи більш глибокий інтерес до народного життя, його б негайно відправили «вивчати» життя і смерть туди, де за тих часів перебували кращі представники німецького народу.

З «Німецько-фашистського окупаційного режиму на Україні...» довідуємося, що:

«Гітлерівські окупанти не щадять і релігійних почуттів віруючої частини радянського населення. Вони спалили, розграбували, висадили в повітря і осквернили на радянській території сотні церков, в тому числі деякі неповоротні пам'ятники старовинної церковної архітектури» (ст. 37).

Ще б пак, якщо настановою носіїв «нового порядку» було:

«Не бійтесь ухвалювати рішення, навіть тоді, коли вони можуть бути помилковими». Хто нічого не робить, той не помиляється» (документ ч.11, ст.41).

Може, й зараз хотілося б декому, щоб наші економічні досягнення були куплені коштом моральної деградації людини, стандартизації її думання, але цьому ніколи не бути...

ЗАМІСТЬ РЕЗЮМЕ

У минулому народу бачимо минуле його пісні, а в пісні — минуле народу. Тим-то долю пісні ми намагалися простежити на тлі долі її носіїв, незалежно від того, хто ними є: греки чи італійці. При цьому ми переконалися, що наїстися — не ідеал цивілізованого народу. Чим же можуть похвалитися Сполучені Штати, як не успішним розв'язанням проблеми кінського життя? Коли б не Радянський Союз і їх завоював Гітлер, у Штатах нині б випускалося не менше тонн сталі на душу населення, не менш інтенсивно освоювався б і космос, рослися б для служби гітлерівській імперії національні кадри, рік-у-рік підвищувалася б продуктивність праці. Не гірш за спадкоємців потогонної системи Тейлора, Гітлер зумів би знайти застосування пісні, музики. Він добре знав, що, коли у сорокових роках послали по концтаборах українську капелю бандуристів, продуктивність праці в німецьких в'язнів майже потроїлася. Для підняття «трудового ентузіазму» у кріпаків поміщики запрошували у поле Остапа Вересая.

США можуть похизуватися, що у такому-то штаті, де корінне населення — назвімо їх умовно ацтеки, — зросло на стільки-то лікарняних ліжок більш, ніж за президента Лінкольна. Але ніхто не скаже про те, що у масі, яку видають за ацтеків, на сьогодні зберігся десяток ацтеків, і, фактично, на одного ацтека припадає сто ліжок.

Взяти й тривіальну фразу: «Ми їм принесли письменність». Нею завше полюблювали жонглювати народи-опікуни стосовно народів, що перебували під їхньою «опікою». А втім, писемна мова так не може виникнути без усної, як усна — без писемної. Про це студент-філолог знає з підручника Булаховського. Тільки те й інше у кожного

народу має, відповідно до його потреб, специфічну форму. Конквістадори накидали інкам свою письменність не для того, щоб інка порозумівся з «цивілізатором», а щоб «цивілізаторові» було простіш «порозумітися» з інком.

«... За завоювання держави на землі, чужій мовою, звичаями та порядками, виникають труднощі, і для збереження придбань потрібно мати велике щастя і показати велике вміння»¹¹⁸.

«Імперіялізм... не обов'язково здійснюється за допомогою меча, гвинтівки, гармати або військового корабля... Він може також здійснюватися виключно шляхом «домовлень» або виключно «чемними» засобами, він може також здійснюватися і шляхом «мирного» проникнення»¹¹⁹.

«...Якщо вони (голяндці.— М.Х.) колинебудь і мали за мотив більшу мету, ніж матеріальна вигода, то цим мотивом було звеличування і прославлення метрополії»¹²⁰.

А чи став тубілець щасливішим від появи перед його очима атомних електростанцій, на це хай відповідь він сам. Вважати ж його десь три сторіччя тому нещасливим через те, що він не мав мотоцикля — чистісіньке безглуздя!

Конквістадорам було важко зрозуміти, що в кожній людині зокрема, а, отже, у всьому народіві в цілому, від природи закладено програму (Месінг), бо світ розвивається не за незалежними від нас законами, і силкуватися диктувати їм свою волю — волюнтаризм. Коли в кров однієї групи (група крові визначає расу¹²¹) вливають кров іншої — вони спочатку склеюються, а потім руйнуються. (Відкриття К.Ландштайна). Яка б не була єдність протилежностей, вона обов'язково закінчиться боротьбою. Ця тенденція лежить в основі марксистського вчення про єдність і боротьбу протилежностей, де єдність передусє боротьбі.

Коли людині вставляють чиесь серце, організм не приймає його, і людина гине. Правда, фахівці з пересаджування сердець вважають, що у недалекому майбутті людині можна буде без затруднень пересаджувати серце найближчої їй тварини — свині. Людина, як і нація — категорія історична. Проте ніхто ще не виявляв бажання першим обернутися на свиню (повчальним з цього боку є еспанський фільм «Кат»).

Нація — це любов. Тільки варварські звичаї не рахуються з цим — і не сама людина вирішує, кого їй любити.

Маркс говорив, що в ставленні до жінки виявляється ставлення до людства¹²². Любити свою наречену — це не значить ненавидіти всіх інших¹²³. Але любити всіх однаково — це значить не любити нікого. Двох матерів можна поділити на матір і мачуху. Двох рідних не буває.

США — країна, де гуманізм доведено до рівня судового катехизму, де людина не є цінністю, а сама по собі обернена на придаток до соціально-економічної системи... Тремтячи за свою шкуру, вона «не може, — зі слів співвітчизника, — дозволити собі такої розкоші, як власна думка»¹²⁴. Штати привласнили собі синонім Америки. Щось схоже Карл Маркс помічав за Петербургом, пишучи¹²⁵, що «це ексцентричний центр імперії без периферії», який «вказував на необхідність її створення».

Нехтуючи законом протиріччя, тут «забувають», що нове виникає внаслідок поділу навпіл старого. Не окремі плянети виникають з туманностей, а, навпаки, туманності — з «розщеплених» плянет (Амбарцумян). Виокремлення людини з первісного роду досі розглядалося як відхід її від отарного життя, але ще ніким як підрич колективу: однойменні заряди відштовхуються. Світовій думці щораз очевидніше накидається «науково обґрунтоване» твердження про сформування так званої «американської нації», яка, по суті, є об'єднанням перевертнів типу Голдвотера, в тому числі й окремих «американізованих» — українців, — що в

своєму космополітизмові переплюнули яничарів. Та навіть у державі «загальної гармонії» між експлуататорами і експлуатованими не склала крил народна, зокрема, українська, пісня, бо — констатував Ленін у статті «Розвиток робітничих хорів у Німеччині»:

«Ніякі поміщицькі причіпки не можуть перешкодити тому, щоб у всіх великих містах світу, в усіх фабричних селищах і дедалі частіше в хатинах батраків лунала дружня пролетарська пісня про близьке визволення»¹²⁷.

У своїх замітках ми вказували і на спрощений підхід до пісні, як до оспівування дійсності. У літературній критиці є йому відповідник: змалювання. Коли чуєш це слово, тобі уявляються жінки, що, обливаючися потом, сапають буряки, а неподалік, закинувши ногу на ногу, сидить за мольбертом студентик і змалює їх. У нас тепер дехто проводить знак рівності між мистецтвом «ізобразительным» (від слова «ізображать») і «образотворчим» (від слів «творити образ»).

Ми висловлювалися також про недоцільність перекладання пісень з російської мови на українську і навпаки та застерегли російську мову від пасинків, що видають її за матір. У російську літературу Шевченко своїми повістями зробив такий внесок, як Пушкін би — в українську віршами, написаними по-українському.

Народний хор співає тільки сам для себе і аж ніяк для кого іншого. Гоголеві веслярі співали не тому, що на човні було панство, а не співали тому, що воно там було...— цей постулат вченого-фольклориста Людвіка Куби ми положили в основу розмови про психологів співу, бо, словами ж Куби:

«Виконання є чисте і досконале характером, якістю лише тоді, коли спів впливає сам собою»¹²⁸.

Нами проаналізовано, наскільки самокомпромітуючими є «народні» пісні, до яких народ не має ніякого відношення.

Ось, наприклад, пісня про Щорса, якої ніхто ніколи не співав. Уміщена вона в згадуваній книжці «Українські народні думи та історичні пісні». В ній «співається»:

*От і добре,— Щорс промовив,—
Гей, за мною всі рушай!*

(стор. 363)

А між тим відомо, що Щорс не «промовляв» українською [мовою]. Скажете, це умовність: в байках і не люди говорять людською мовою. Але ж це не байка.

Народна пісня з'являється на живих слідах. «Марсельеза» Руже де-Лілем була написана під кулями на барикадах. Неприродно, щоб народ нараз почав оспівувати подію, що відбулася тридцять років тому.

В «найбезідейнішому» народному творі закладено велику ідею. Візьмімо «Вівці мої, вівці». Ідея життя і смерті. Ідеї ж перенесені в твори про репрезентантів тваринного світу прямісінько з «Маніфесту...», звучать різким дисонансом. Взірець такого ультрасучасного твору, допіру виступаючи в пресі, навів Расул Гамзатов:

*Рассеялся в горах туман,
Путь ясен впереди.
Своих баранов, о, чабан,
Ты в коммунизм веди*¹²⁹.

Не далеко від автора зацитованої «шаради» втекли і ще два персонажі Гамзатова, котрим зневага до батьків уявлялася повагою до Батьківщини. Один з них «кинув клич»:

«Мої батьки, наприклад, були віруючими, вони молились Богам. Як же я, член партії з 1937 року, можу лежати на одному цвинтарі з ними»¹³⁰.

Ілля Ульянов теж вірив у Бога, але навряд чи його сини перед смертю посилалися на партійний стаж. Ми так далеко

зайшли в боротьбі з християнством, що поруйнували на Галичині хрести, поставлені там з нагоди скасування Австро-Угорщиною кріпацтва (1848).

Інший — Магомет Гусейнов, був десь під час громадянської війни, а повернувся до аулу Міхаїлом Грігор'євічем. Ображений батько сказав, що Магомет — то синове ім'я, і право сина цим ім'ям розпоряджатися. Але батько — Гасан, доки живе, не дозволить з себе зробити Грігорія. Однак учасник громадянської війни був непохитним. Він залишився Міхаїлом Грігор'євічем і з цим найменням працював конюхом в Хунзахському райкомі партії»¹³².

Як каже народ, в сім'ї не без виродка. І ми не приховуємо те. В нас, наприклад, студентів, що колядують, міщанство обкидає кпинами, а якийсь без достатньої культури дільничний міліціонер може навіть затримати колядників «за порушення громадського порядку».

Щойно на небосхилі української культури засвітилась зірка — Ніна Матвієнко. З концерту, де вислухав її уперше, я повертався наче зі свята. На цьому концерті людина усміхнулася сама до себе! Так усміхається тяжко поранений воїн після влиття йому крові.

Того ж вечора приснився мені дивний сон. Дряпався я крізь непрохідні лісові хащі, аж гульк: стоїть переді мною стіл, а за столом сидить ведмідь і скрупулятно вивчає кістку, що лежить на столі. Я напружую зір і читаю на ній викарбуваний напис: «У пісні душа народу». Підходжу ближче і питаю ведмедя:

— Що це ти робиш?

А він як вгріє мене кісткою по голові — я й прокинувся.

1964-67 рр.

Київ — Піщаний Брід на Кіровоградщині.

БІБЛІОГРАФІЯ*

- Амбросій П., *Буковинські співанки*, К., 1950.
- Белий А., *Символізм*, М., 1910.
- Бердяев Н., *Духовний кризис интеллигенции*, С.-Пб., 1910.
- Богомолец О., *Избранные произведения*, Т. 1-3, К., 1956-58.
- Бодуен-де-Куртене, *Из источников народного мировоззрения и настроения*, С.-Пб. (?).
- Бугера І., *Звичаї та вірування Лемківщини*, Львів, 1939.
- Песни казаков Кубани*, Краснодар, 1966.
- Верхратський Ів., *Про говори галицьких лемків*, Львів, 1962.
- Веснянки* (збірник), К., вид. Всеукрліткому, 1920.
- Вовк Ів., *Студії з української етимології*.
- Гайдай М., *Французи про український фольклор*, ж. «Народна творчість та етнографія», 1961, III.
- Гельвецій К., *Про людину, її розумові здібності та її виховання*, «Пролетар», 1932.
- Генетика в рік Менделя*, ж. «Ранок», 1965, ч. 11.
- Герцен О., *Украина*, ж. «Колокол», 1860, ч.І.
- Горецький П., Кириченко І., *Націоналістичне шкідництво в синтаксисі сучасної української літературної мови*, ж. «Мовознавство», 1934, ч.2.
- Грінченко М., *Історія української музики*, К., 1922.

* Окрім джерел, що на них вказано вище.

- Ганди *Моя жизнь*, М., 1959.
- Гароди Р., *О реализме без берегов*, В-во «Прогрес», М., 1966.
- Деркач І., *Славетна співачка*, спогади і статті про Соломію Крушельницьку, Львів, 1956.
- Джеймс Вільямс, *Научные основы психологии*, С.-Пб., 1912.
- Дмитраков І., *Теория аристократического происхождения фольклора и ее реакционная сущность*, ж. «Советская этнография», 1950, ч.І.
- Довбищенко Я., *Михайло Драгоманов* (його життя, наукова, політична та громадська діяльність), Х., 1919.
- Драгоманов М., *Листи на Наддніпрянську Україну*, К., 1917.
- Драгоманов М., *Шевченко, українофіли і соціалізм*, ж. «Громада», 1879, ч.4.
- Землянова Л. *Проти реакційних течій в сучасній американській фольклористиці*, ж. «Народна творчість та етнографія», 1960, II.
- Камінський В., *Нариси звичаєвого права України*, К., ВУАН, 1928.
- Колесса Ф., *Народні пісні з Галицької Лемківщини*, Львів, 1929.
- Колесса Ф., *Українська усна словесність*, Львів, 1938.
- Коломийка, ж. «Червоний шлях», 1926, ч.10.
- Коротаєвський Г., *Пограбування «мозкового тресту» Європи*, ж. «Комуніст України», 1966, ч.12.
- Лавров С., *Сторінки дружби народів Комі та України* (за літературними і фольклорними матеріалами), ж. «Народна творчість та етнографія», 1963, I.
- Лавров Ф., *Кобзар Михайло Кравченко та його думи про революцію 1905-1907 рр.*, «Вісник АН УРСР», 1955, ч.9.
- Лавров Ф.І., *Українська народна поезія про великий російський народ*, «Вісник АН УРСР», 1954, ч.5.

Ландовський М., *Народная песня в концепции русских революционных просветителей 40-х годов*. Вид. АН СССР, отделение к-ры и языка, 1959, вип.6.

Ленін В.І., *Про національну справу*, ДВУ, 1925.

Леонтьев М., *Волхование и шаманство* (о фальсификации фольклора. По случаю сборника Ин-та русской л-ры Акад. наук СССР «Очерки русского народно-поэтического творчества Советской эпохи»), ж. «Новый мир», 1953. ч.3.

Літературна дискусія 1925-1928 рр. (статті, маніфести, постанови партії), Х., 1928.

Маринетти, *Футуризм*, С.-Пб., 1914.

Мар'янова М., *Психіка, характер, зовнішність*, ж. «Знання та праця», 1966, ч. 7.

Месінг В., *Про самого себе*, ж. «Дніпро», 1965, чч.2-4.

Менде Г., *Очерки о философии экзистенциализма*, М.-Л., 1958.

Новиченко Л., *«Історичний» маскарад українсько-німецького націоналізму. Про реакційну романтику минулого*, К., 1946.

Нудьга Г.А., *Найдавніші записи українських народних пісень*, ж. «Народна творчість та етнографія», 1961, II.

Нудьга Г.А., *Українська пісня в Данії*, ж. «Радянське літературознавство», 1962, 4.

Охонька А., *Моє знайомство з коломийками*, ж. «Народна творчість та етнографія», 1956, ч.6.

Охріменко П., *Українські народні пісні в Білорусії*, ж. «Народна творчість та етнографія», 1957, IV.

Патриотизм с биологической точки зрения, С.-Пб., 1914.

Персональна виставка творів художника Ф. Манайла (каталог), Ужгород, 1961.

Петров В., *Хуторянство і Європа* (листи Куліша з закордону року 1858), ж. «Життя й революція», 1926. ч.7.

Пикассо П., *Сборник статей о творчестве*, М., 1957.

Поволзький варіант давньої української пісні, ж. «Народна творчість та етнографія», 1964. ч.4.

Порча украинских народных песен. У книзі Б.Бистрова — «О южнорусских песнях», К., 1895.

Радієв М., *Ювілей колгоспної поетеси*, ж. «Народна творчість та етнографія», 1958, кн. 3

Русов О., *Остан Вересай — один из последних кобзарей малороссийских*, С.-Пб., 1870.

Сковорода Г., *Твори в двох томах*, Вид-во АН УРСР, К., 1961.

Скрипник М., *Від постанов до діла у національній політиці*. Статті й промови, т. II., X., 1931.

Сулікашвілі Г., *З історії українського театру в Грузії*, ж. «Мистецтво», 1956, ч.6.

Сумцов М., *Вага і краса української народної поезії*, Черкаси, 1917.

Тейлор Ед., *Первобытная культура*, тт. I-II, М., 1939.

Поэтические особенности песен тюрьмы, каторги и ссылки, Вид. АН СССР, серія лит-ры и языка, т. 25, вип. 4, 1966.

Шухевич Н., *Гуцульщина*, Львів, 1899-1908 (?), ч. 2-5.

П Р И М І Т К И

¹ В.Г.Белінський, **Вибрані філософські твори**, т.І, К., 1948, ст. 113.

² Що «українські народні думи близькі до російських билин»,— знаємо ще з шкільного віку (підручник з української літератури для 6-ї класи восьмирічної школи, К., 1966, ст.12). Правда, там-таки видрукований аргумент: «Ця близькість виявляється в установах величних рис народних героїв: чесности, справедливости, сміливости, безмежної відданости батьківщині»,— здається нам традиційним, розрахованим справді на учнів. Адже не в меншій мірі характерний «ушлявленням величних рис...» епос усіх народів світу. Тим паче ми чомусь не зустрічали, щоб у російських підручниках зі свого боку підкреслювалася «близькість» їхнього епосу до українського, як і, певна річ, до епосу грузинського, молдавського, естонського та інших братніх народів, де, слід сподіватися, автори шкільних підручників не відстають від українських колег.

³ Олексій Михайлович грамотою від 1649 року заборонив веселі забави за участю скоморохів, наказав ламати й палити музичні інструменти, а непослушних бити батогами.

⁴ З 1890 р. в Галичині, головно у Львові, Станиславові, Стрії, Тернополі, Перемишлі, Коломиї, Снятині, Бориславі, Золочеві — це так звані «Бояни» (до 1939 р.), що їх фундатором був композитор і громадський діяч Анатоль Вахнянин (1841-1908), засновник (з О.Партицьким) культурних організацій «Просвіта» (1868-1939) з сільськими хорами при них. «Боянам» передували (з 1879 р.) створені Вахнянином «Торбани».

⁵ У якому напрямкові «рухався» поступ, видно з походження слів, що його називають: рояль, одеколон, туалет, шифер, суверенітет... І всі музичні терміни!

⁶ Ця книжка правувала єдиним посібником з музики у всій Східній Європі.

⁷ 1965 року церковний хор з села Корнадишівка на Тернопільщині зайняв 1-е місце на обласному огляді художньої самодіяльності.

⁸ У Білорусії першу книжку видрукував 1517 р. білорус Георгій Скорина, у Росії — 1574 р. Іван Федоров.

⁹ **Сочинения Гоголя**, т. 7, С.-Пб., 1900, ст. 146.

¹⁰ Коли б цей речитативний твір був билиною, він мав би характерні для билини зачини типу: «Как во тереме да во высоком. Как во полюшке да во широком» і т.д. і таке інше.

¹¹ А.Луначарський, **Про літературу**, К., 1960, ст. 287.

¹² Маркіз де-Костин, **Николаевская Россия**, М., 1930, ст. 70.

¹³ Тут і далі цитуємо за книгою: Н.Петров, **Из всемирной истории** (пособие для учебных заведений), С.-Пб., 1896, ст. 196-197.

¹⁴ «Мій смак обурюється при вигляді тих мізерних будівель клясичної архітектури, якими він і його спадкоємці обвели Росію і цим зробили з неї пародію з Греції та Італії. Вархітектурі ціниться уміння самим простим і прямим шляхом пристосовувати будівлі для тієї мети, що для неї вони призначені» (Маркіз де-Костін, ст. 167).

¹⁵ Петро I полюблював вставити в розмову українське слівце.

¹⁶ В.І.Ленін, **Критичні замітки з національного питання**. К., 1953, ст. 5.

¹⁷ **Про літературу**, ст. 612.

¹⁸ Там-таки.

¹⁹ В.Шульгин, **1920 год**, Л., 1921, ст. 199. Хибна з цього погляду і пісня: «Всё, что было и есть, я Россией зову».

²⁰ Тезу про експортування Жовтневої революції більшовиками з Росії у її колонії (див. **Поезія Шевченка**, Х., 1934, ст.5: «... вся кріпосницька система господарювання в царській Росії і, зрозуміло, Україні, що була її колонією... — підкреслення наше — М.Х.) продовжує підживлювати буржуазна історіографія. В дійсності ж національні революції країн влялися в Жовтневу соціалістичну революцію, а вже російські більшовики спрямували їх в потрібне русло.

²¹ **Українська культура в двох столицях Росії**, К., 1945, ст. 5.

²² 1774 року Катерина II козацькими руками виграла російсько-турецьку війну, а 1775 року посланий нею генерал Текелій зненацька напав на Січ і назавжди зітер її з лица землі. «Еней (Котляревського — М.Х.) і його супутники — це як би козацтво, яке мандрувало по світу після зруйнування Січі» — недарма Котляревського козаки величали батьком — («Киевская старина», вересень 1898, ст. 162). Образ України-Трої див. також у «Касандрі» Лесі Українки.

²³ «На щастя,— заперечив цар,— адміністративні козаки в моїй країні надто невибагливі, інакше, через величезні віддалі, які є значною перепоною для всього, і для складнішої форми управління — голови однієї людини було б не досить» (Маркіз де-Костін, ст. 107).

²⁴ При цьому не слід впадати в іншу крайність, як це робив 1921 року ворог горьківського напрямку в радянськiм письменствi Е.Замятін, «пророкуючи» в 1921 році: «Російська література має одне лише майбутнє: її минуле». (В.Этов, *Советская литература и её американские истолкователи*, ж. «Вопросы литературы», 1966, ч. 11

²⁵ Про літературу, ст. 612

²⁶ «Чин — це нація, зформована в полки й батальйони, військовий режим, пристосований до громади в цілому й навіть до станів, що не мають нічого спільного з військовою справою. З того часу, як уведена ієрархія, особа, що ніколи не бачила зброї, може дістати титул полковника... Кожна людина дістає ту чи іншу посаду залежно від милости царя. Таким чином, завдяки «чинові», одному з найвидатніших витворів Петра, Росія стала полком в шістьдесят мільйонів осіб» (Маркіз де-Костін. ст. 163).

²⁷ «Путешествие антиохийского патриарха Макария в Россию в XVIII веке», М., 1896-1900, ст. 57-62.

Маркіз де-Костін про це писав: «Ніхто не турбувався про те, щоб щиросердно задовольняти його (хто завітав з іншої країни — М.Х.) допитливість, всі охоче готові обманути його фалшивими матеріялами, і потрібен був великий критичний талант для того, щоб хоч скільки-будь успішно подорожувати по Росії. В умовах деспотизму допитливість — це синонім нескромности (ст.77). Вам ні в чому не відмовляють, але одночасно всюди супроводять. Чемність, таким чином, перетворюється в спосіб нагляду за вами

(ст. 66). Навіть роздумувати про щось значить навести на себе підозру... Людину вважають похованою зразу ж, як тільки вона потрапляє в немилість (ст. 73). Російський уряд, пересичений візантійським духом, і можна ствердити, що й Росія в цілому, завжди дивилась на дипломатичний корпус і взагалі на європейців як на заздрісних і злорадних шпигунів. В цьому сенсі між росіянами та китайцями можна спостерігати разячу подібність: і ті й інші переконані, що ми їм заздriamo. Вони нас судять по собі» (ст. 174).

²⁸ «Я повернувся до себе додому, приголомшений величчям та пишнотою імператора й ще більше здивований захопленням народу тими благами, що їх він не має і ніколи не дістане та про які він навіть мріяти не сміє» (де-Костін, ст. 102).

²⁹ «Кожний свідомий інтелігент мусить бути польським патріотом. Русин, що не чує себе поляком, може бути тільки хамом» (Ів. Франко. *Герой по неволі*, **Вибрані твори**, т. УІ, Київ, 1951, ст.33).

Через 100 літ В.І.Ленін проголосив: «Кожному вільно писати й говорити все, що йому завгодно, без найменших обмежень» (В.І.Ленін, *Партійна організація і партійна література*), **Твори**, т.10).

³⁰ А.Луначарський, **Про літературу**, ст. 608.

³¹ Г.А.Нудьга, **Українські думи у Франції**, «Народна творчість та етнографія», 1965, ч. 5.

³² Ретельно вивчив українську мову.

³³ Кажуть, що на екзамені в Італії Шаляпіну запропонували заспівати чужоземну пісню. Він проспівав українську, за що отримав відмінну оцінку: «Я вже зовсім вільно говорю і співаю по-українському» (Ф.И.Шаляпин, **Страницы моей жизни**, К., 1958, ст.120).

³⁴ «Після царювання Петра пани могли порядкувати селянами за власним розсудом, купувати й продавати їх, як вони купували й продавали худобу... Так селяни в повному сенсі слова перетворились в рабів дворян, та що з цього часу бере початок справжнє поневолення російського народу» (С.М.Степняк-Кравчинский, **Россия под властью царей**, М., 1965, ст.71).

³⁵ Закарпатську легенду про Данка (так у цих краях кличуть Богдана) М.Горький використав у творі **«Старуха Ізергіль»**.

³⁶ Єдине, що могли протиставити Хорові російські білоемігранти — це обписування афіш брудним «матом».

³⁷ Джона Ріда неписьменні солдати ледве не розстріляли через те, що в нього була незасмальцьована перепустка.

³⁸ Нещодавно Расул Гамзатов просив у читачів вибачення, що в 50-х роках написав вірші, в яких очорнив Шаміля. «Було офіційно вирішено — пише Гамзатов (ж. «Новый мир», 1967 р., ч. 9, ст. 62, 64) — що Шаміль — англійський турецький агент що головна його мета — запалювання ворожнечі між народами. Я вірив тому домові, в якому це було затвержене, я вірив господареві того дому. Не знаю, чи пробачили мені за ті старі мої вірші дагестанці, не знаю, чи пробачила за них тінь Шаміля, але сам собі я їх ніколи не прощу».

³⁹ М. Рудницький, **В наймах у Мельпомени**, В-во «Мистецтво», К., 1963, ст.339.

⁴⁰ Різновид емерсонівської філософії, проголошує гасло «Назад до природи!». Охопив широкі прошарки людности США.

⁴¹ Цю пісню використав Іван Драч у фільмі-дебюті «Криниця для спраглих».

⁴² «Україна стане колись новою Грецією», — проголошував родоначальник німецького романтизму Й.Гердер.

⁴³ Н.К.Крупська, **Об искусстве**, Л.-М., 1963, ст. 91-93.

⁴⁴ Б.Дихтерів, **Історія жива, яскрава**, г-та «Радянська культура», 3.XII.1964 р.

⁴⁵ Б.Яковлев, **Истина — прежде всего**, «Вопросы литературы», 1966, ч. 7, ст.168.

⁴⁶ К.Маркс і Ф.Енгельс, **Твори**, т.12. ст. 675; не завадило б докладніше познайомитися з наукою про цінності — аксіологією. В цій галузі, можемо покищо, здається, порекомендувати скромну розвідку В.Василенка **Цінність і оцінка**, в-во «Наукова думка», К., 1964.

⁴⁷ Г-та «Радянська культура», 3.XII.1964 р.

⁴⁸ Н.К.Крупська, **Про культурно-освітню роботу**, К., 1959, ст. 47.

⁴⁹ Ще й досі на залізничному вокзалі у Вінниці висить картина «Щорс на прийомі у Леніна», дарма, що Щорс з Леніним ніколи не

зустрічалися. Не відстає у цьому жанрі і красне письменство. В оповіданні білоруського прозаїка З.Бядулі «В курені» Ленін повідомляє сільському хлопцю (!) про заплановане Жовтнєве повстання, повторюючи, отже, відомого свого «соратника», що розголосив партійну таємницю у пресі.

50. Кобзарі: Гашенко, Пасюга і Грицько Цибка.

51. Підкреслення наше.

52. Себто популярним на тоді бригадним методом.

53. ІМФЕ, відділ рукописів.

54. А.Луначарський, **Про літературу**, ст. 28.

55. Себто ансамблю гомерів.

56. Сьогодні будь-який зрячий, навчившись грі на бандурі, не боючися, видасть себе за кобзаря, бо від імені того, чого ми не знаємо, можна виступати як завгодно.

57. Про неї див. нижче.

58. Це вони самі визнали у доданих до книжки примітках.

59. Умовність є домінантою мистецтва українського народу хай то в фольклорі, хай то в малярстві. Художник-академіст не розуміє народної художниці, як народна художниця і народ — художника-академіста.

60. Читай «Частівок».

61. В.Белінський, **Вибрані філософські твори**, ст. 431.

62. Коли б йому були запропонували вибирати: право пити горілку або право на національну незалежність — він вибрав би перше.

63. Чому би тоді не українського і польського?

64. Николо Макиавеллі, **Сочинения**, М.— Л., 1934, ст. 219.

65. Там-таки, ст. 286.

66. В.І.Ленін, **Як посприяють прислужництво реакції з грою в демократію?** В книзі — **Ленін про Україну**, К., 1957, ст. 412.

67. В.І.Ленін, **Як єпископ Никон захищає українців?**

68. Петров, Н., **Из всемирной истории**, ст. 486 (?)

69. Салтыков-Щедрин, **Избранные сочинения**, М.— Л., 1947, ст.

22.

70. Там-таки, ст. 31.
71. «Так называемые вопросы» (Козьма Прутков).
72. Салтиков-Щедрин, цитована книга, ст. 267.
73. З листа Н.Конрада Арнольду Тойнбі, «Новый мир», 1967, ч. 7, ст. 178.
74. Тепер до нас доходить, чому у Росії не було інквізиції: просто не мали книг, вартих спалення.
75. «Росія — тюрма народів» (Ленін).
76. Згадаймо долю винаходів Кулибіна (?), Ползунова та багатьох їм подібних.
77. Було б грубою помилкою — ототожнювати колишні народи царської Росії з радянськими народами, як іноді ми говоримо про виробництво в Радянському Союзі електроенергії на душу населення в 1913 році, хоч СРСР існує з 1922 року.
78. Дивись його листи 1850 р. до Дубельта та Долгорукова.
79. Н.Салтыков-Щедрин, *Избранные сочинения*, М.—Л., 1947, ст. 45. І ще: «Мы перетерпеть можем. Ежели нас теперича всех в кучу сложить и с четырёх концов запалить, то мы и тогда противного слова не молвим», там-таки, ст. 29.
80. О.І.Герцен, *Вибрані філософські твори*, т. II. К., 1951, ст. 87.
81. За поемою «Гайдамаки».
82. А.Луначарський, *Про літературу*, ст. 111.
83. Різник М., *Храм української книжки*, «Літературна Україна», 16.XII. 1966 р.
84. Журнал «Україна», 1967, ч. 32, ст. 24.
85. *Путешествие*, ст. 35.
86. Те, що й 84.
87. По-російському було б «Длиннорукий»; «долгий» — поняття просторове.
88. Черник О., *Николай Кибальчич — революционер и учёный*, 1960, ст. 89.
89. «Пете» по угорському — Петро, «фі» — син (латинською — «філіус», звідси «філіял»). Отже -- син Петра, або Петренко. Для угорської мови таке творення прізвищ не характерне.

90. По-російському «филин, филинов». Та ж історія з Болотником — Болотниковим.

91. Гадаєте, за неї вхопилися? Десь років 4 тому українські газети розписали київського хлопчика Бориса Сандуленка, як українського Робертіно. А згодом замовкли: до «Робертіно» прислухалися тоді, коли він підірвав голос.

92. О.Пеленський, **Світова концертна подорож «Української республіканської капели»**, Львів, 1933 р.

93. Одного разу на моїх очах виносили якогось актора з сільського клубу. Але тільки тому, що він не міг втриматися на ногах.

94. Ходить не про те, аби поспішити вигукнути: «Ага, ми які!» — але про те, щоб минуле наше до чогось зобов'язувало нас.

95. Про літературу, ст. 562.

96. Короленко ж записав від Кравченка згадану думу. Не виключено, що він — її співавтор.

97. На сьогодні і це згасло.

98. М.Ткач, **Силенної сили океан**, «Літературна Україна», І.УІІІ.1967 р.

99. Культові негрівські пісні, де негр розмовляє з Богом, як рівний із рівним,— на відміну від християнських молитов, у яких людина стає на коліна (що, до речі, й узяли слов'яни від християнства).

100. **Філософські твори**, ст. 415.

101. В.Скрипка, **Перекрыти потік однокден**, «Радянська культура», 3.ХІІ.1964 р.

102. Порівняти обидва тексти полишаємо читачам.

103. Варто також додати, що і кінь Тараса Бульби з однойменної опери М.Лисенка не вивіз української клясики у світ. Єдина заслуга Лисенка — змішаний хор.

104. Косолапов В., **Під маскою науки**, К., 1963, ст. 50.

105. Як на терені письменства, то самі противники цієї теорії культивують її, заявляючи: Коцюбинський формувався під впливом Шевченка, Тичина — під впливом Коцюбинського і т.д., і таке інше.

106. Осібно від З.Фройда О.Богомолець сходився зі світовим

психопатологом у погляді на залежність творчих потенцій людини від потенцій статевих.

¹⁰⁷. І все-таки на український джаз я дивлюся, як на українського... негра. Бо тут ви не скажете: «До джерел!»

¹⁰⁸. С.Шелухин, **Звідкіля походить Русь?** Прага, 1929.

¹⁰⁹. «Досі я був тієї думки, що руські художники на своїх картинах прикрашують українських дівчат жовтими і багряними квітками на чолі і скронях тільки зі своєї фантазії та власної волі. Тут (на Полтавщині,— М.Х.) — і скрізь в інших місцях — дізнаюся, що це не їхня вигадка. Ви не зустрінете в українському селі жодної дівчини, у якої б за барвистою стрічкою, пов'язаною на голові, не було увіткнуто ряду жовтих великих квітів по боках і дугою навколо чол...») **Людвік Куба про Україну**, К., 1963 р., ст. 48.

¹¹⁰. З виступу В.Солоухіна в «Літературній газеті» від 3 грудня 1964 р.

¹¹¹. «Ми з недолітків входимо з корінням у той або інший ґрунт, у те або інше середовище. Коріння — то чи найдорожче для людини. Як вони (американці — М.Х.) ставляться до того, що їх діти ростуть без коріння? Добре це чи зле? Чи не доведеться їм коли-небудь пошкодувати над цим?» (Дж. Стейнбек, **Путешествие с Чарли в поисках Америки**, М., 1965 р., ст. 102).

¹¹². Салтиков-Шедрін, **Панове-ташкентці**, Твори, т. 3, К., 1955, ст. 152-158.

¹¹³. В.І.Ленін, **Про національну гордість великоросів**, Полное собрание сочинений, т. 10, ст. 40.

¹¹⁴. Коли 1787 р. у Львівському Університеті (через 3 роки після заснування) дозволили деякі науки, напр. філософію, математику... викладати українською мовою, то батькам-галичанам здавалося принизливим, що богословських та філософських наук їхнім дітям не читають латинською мовою, як німцям та полякам, і вони самі просили скасувати постанову про лекції українською мовою (За статтею Я.Головацького «**Про літературно-розмовний рух русинів на Галичині**»).

¹¹⁵. Стаття «**Ленін і українська культура**», «Соціалістична культура», 1966, ч.4.

¹¹⁶. «**Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні**

1941-1944», К., 1951.

^{117.} Те ж діялося і в Росії в часи Леніна: «... ця ворожа сила (гнобителі — М.Х.) вихоплює сотні і тисячі наших кращих товаришів, кидаючи їх у тюрми, відправляючи на заслання, і, ніби на глум оголошуючи їх «особами порочної поведінки» (Ленін про Україну, К., 1957, ст. 190).

^{118.} Николо Макиавелли, *Сочинения*, ст. 217. Торкаючися національного спротиву у відповідь на «ломку національних перегоронок», Ленін вказував, що ці «обидві тенденції є світовим законом капіталізму» («Ленін про Україну», ст. 311).

^{119.} Сукарно, *Индонезия обвиняет*, М., 1956, ст. 18.

^{120.} Там-таки, ст. 27.

^{121.} «...Вивчення розподілу груп крові серед мешканців Полінезії показало їх спорідненість із мешканцями Азії» (О.Липець, *Они спасают жизнь*, М., 1965, ст.19).

^{122.} К.Маркс, Ф.Энгельс, *Из ранних произведений*, ст. 58.

^{123.} Ми якось не звикли, що співати німцями «Німеччина надусе» це цілком елементарно (розуміється, по-різному пісню можна застосувати, як китайці — «Інтернаціонал»). Адже є пісня, де співається «Хороша страна Болгария, а Россия лучше всех», і нас це не дивує. Аби написати в пресі, що дагестанцям свій гірський аул дорожчий за всесоюзну столицю, потрібне авторство лавреата ленінської премії (див. «Новый мир», 1967, ч.7).

^{124.} Стейнбек Дж., *Путешествие*, ст. 138.

^{125.} *Разоблачение дипломатической истории 17 ст.*

^{126.} Як зродився «ексцентричний центр» довідуємося у де-Костіна: «Мільйони, що коштував Версаль, прогодували стільки ж родин французьких робітників, скільки 12 місяців будови Зимового палацу убили російських рабів» (згадувана книга, ст. 56). І далі: «Петербург, — штаб-квартира армії, а не столиця держави» (ст. 123).

^{127.} *Твори*, т. 36, ст. 186.

^{128.} *Людвік Куба про Україну*, К., 1963, ст. 113.

^{129.} «Новый мир», 1967. ч. 9, ст. 31

^{130.} Там-таки, ст. 31. З похороненнями завше виникали якісь непорозуміння. Одні були поховані там, де не мріяли... інших з

місця на місце переносили. Від могили Сагайдачного не залишилося і сліду. Улюбленець Івана Грозного Малюта Скуратов має аж дві. Одну з них — в Естонії, яку взято під державну охорону (див. г-ту «Молода гвардія», 17.XII.1967 р.).

¹³². «Новый мир», ст. 30.

ДОДАТКИ

Дмитро Павличко

КОНЦЕРТ У ЦАРЯ

Геніяльна українська співачка Соломія Крушельницька, гастролюючи в Петербурзі 1902 р., виступала в царському палаці. Микола II приймав її як італійку Меа і просив заспівати рідною мовою...

У царські позолочені покої
Зайшла, спокійна, горда і смутна,
А серце билося в несупокої.

Навіщо їй ця заля осяйна,
Де погляди сплітаються, як змії,
Чого шукать сюди прийшла вона?!

Співати будеш катові Росії
В його тяжких палатах, що стоять
На трудівничих костях, Соломіє!

Але йому ти мусиш нагадать,
Що не померла українська мова,
Засуджена до шибениць-розп'ять!

Для нього ти як синява зимова, —
Не жде він грому — полосни ножем
Нежданого, затаєного слова,

Спиши пиху ненависті бичем,
Проткни його болотяні зіниці,
Де сласність вигинається вужем,

Тим усміхом, що має блискіт криці,
Упевненість чудової мети
У недосяжність ранньої зірниці.

Нещадна будь, хай знає він, що ти
Не з краю бідолашного Ромеа,
Що хочеш ти не слави — тільки мсти,

Що Соломія ти, не пані Меа,
Що твій народ його рабом не став,
Що плазунові недоступна мова!

Перед тобою тужиться удав,
Та ти його вже посікти готова
Ясними гільйотинами октав...

Лунала пісня. Плакала діброва,
Колосся шелестіло на лані,
О кручу хвиля хлюпала дніпрова,

Ішли селом дівчата голосні,
Подільський гай озвався солов'їно
До сонця, що вставало вдалині.

Немов серпанок, звуки піаніно
Зникали в сяйві голосу. Дочка
Твоя співала-мстила, Україно!

(Дмитро Павличко, Хліб і стяг, В-во художньої літератури, Київ, 1968).

СПІВУЧА КОБЗА ПРУДКОГО

В Черкасах живе 77-річний кобзар Никон Іванович Прудкий, чиє щире приятелювання із саморобною кобзою вже давно полонило аматорів української історичної пісні й думи. Цього літа гру старого кобзаря нерідко можна було почути і в Київському музеї-заповіднику «Могила Т.Г.Шевченка», куди Никон Прудкий наїздив кілька разів.

Репертуар народного співця чималий: близько ста п'ятдесяти українських народних пісень, серед них «Дума про Шевченка», «На високій дуже кручі», уривок з поеми Т.Шевченка «Гайдамаки» «Ой, літа орел», «Пісня про Байду», «Пісня про Максима Залізняка», «Горлиця та горобець» Л.Глібова, гумореска «Про життя артистів» та інші.

Можна тільки дякувати кобзареві за чудові пісні. Ось що пишуть екскурсанти з пароплава «Котляревський»: «Велике спасибі Вам від усіх туристів Росії за Ваше справді народне мистецтво! Ми одержали справжню насолоду, слухаючи Вас». А робітники одного з харківських заводів додають: «Ми дуже вдячні за Вашу гру та пісні, за Вашу щирю любов до Шевченка».

За п'ятдесят років кобзарської діяльності Никон Прудкий об'їздив майже всю Україну, побував у Москві, Ленінграді, Талліні. Влітку 1931 року його слухав Григорій Іванович Петровський. Нині кобзар — бажаний гість на Тарасовій горі, де щоденно бувають сотні туристів з братніх республік Радянського Союзу і зарубіжних країн.

А чому не зробити так, щоб не тільки Никон Прудкий, а й інші наші кобзарі постійно виступали на могилі великого сина українського народу? Ми певні, що екскурсанти по Шевченківських місцях не лише радо слухатимуть народних співців, а й охоче придбають листівки з портретами кобзарів, які в своїх піснях та думках надхненно славлять і українського Прометея, і його розкованих революцією щасливих нащадків.

Микола НЕГОДА
Кость ПРОХОРЕНКО
Микита ЧЕРНЯВСЬКИЙ

(«Літературна Україна», Київ, 27 жовтня 1967 р.).

Ф.БОДЕНШТЕДТ ПРО УКРАЇНСЬКУ ПІСНЮ

Нехай запашні українські пісні мов жалібні вітри віють на німецькі левади і оповідають, як діти України колись любили і боролися... У ніякій країні дерево народної поезії не видало таких великих плодів, ніде дух народу не виявився в піснях так живо і правдиво, як серед українців. Який захопливий подих туги, які глибокі, людяні почування в піснях, що їх співає козак на чужині! Яка ніжність у парі з мужеською силою пронизує його любовні пісні... Справді, нарід, що міг співати такі пісні і любоватися ними, не міг стояти на низькому ступні освіти. Цікаво, що українська народна поезія дуже подібна іноді, своєю формою, до поезії найбільш освічених народів Західньої Європи... Важну роль грає жінка, з її м'якими, ніжними почуваннями, бо ж в історії України багато схожого з лицарським середньовічним світом. Дуже тісно живе українець з природою і бере за неї ці чудові малюнки, що є в його піснях.

З передмови Ф.Боденштедта до збірки перекладів українських народних пісень на німецьку мову «Поетична Україна» Штутгарт, 1845 р.)

(За книжкою В.Січинський «Чужинці про Україну», Авгсбург, 1946).

ХАЙ КИЇВ СТАНЕ СТОЛИЦЕЮ ПІСНІ!

Невичерпна пісенна скарбниця України. Немає з чим її порівняти. Нашу пісню знають на всій землі, вона лине над світами, разносячи славу про народ, який дав їй крила. «Українська музика та поезія,— писав А.В.Луначарський,— найрозкішніша, найзапашиша з усіх гілок світової народної творчості. Мінорна за змістом, смутна навіть у свосму веселому пориванні, українська пісня ставиться усіма знавцями на перше місце в музиці всіх народів. Українські думи, що крізь сторіччя передавалися Гомерами України — кобзарями, сяють своїми барвами, почуваннями, лицарством у любові й ворожнечі, розмахом козацької відваги та філософською вдумливістю».

«Щасливі ви,— казав і великий Лев Толстой молодому студентові-українцеві,— що народилися серед народу з такою багатого душею, народу, що вмів так відчувати свої радощі й чудово вилити свої думки і свої мрії, свої почуття заповітні. Хто має таку пісню, тому нема чого боятися за своє майбутнє. Його час не за горами. Вірите чи ні, що жодного народу простих пісень я не люблю так, як вашого. Під їхню музику я душевно спочиваю. Стільки в них краси й грації, стільки дужого, молодого почуття й сили».

Тож цілком зрозуміло, що таке багатство не можна тримати в глибокій скрині скупого лицаря, який витягає коштовності лише для того, щоб потай від людей угамувати свою пристрасть. Можна відверто сказати: людство багато втратить, коли ми не зробимо нашу дивну пісню здобутком усіх народів. 20 грудня минулого року «Літературна Україна» вже висувала ідею проведення в Києві інтернаціонального фестивалю народної пісні. В такому фестивалі взяли б участь артисти з усіх республік,

автономних областей та національних округів Радянського Союзу, а також різних зарубіжних країн. Останній день або два були б цілком присвячені нашій народній пісні, яку б українською та іноземними мовами виконували учасники фестивалю. Тільки в цей спосіб найчарівніші скарби нашого народу стануть набутком світової культури. Ми з радістю підтримуємо висунуту «Літературною Україною» ідею й пропонуємо: Перший інтернаціональний фестиваль народної пісні провести вже цього року, присвятивши його ювілеєві Радянської влади, що дала всі можливості для вільного й небаченого розвитку національних культур. Ми закликаємо Міністерство культури та інші відомства й установи України негайно розпочати готування до фестивалю. Україна, яка дала світові сотні тисяч пісень, має стати й місцем щорічного міжнародного свята народної пісні.

Борис ГМИРЯ, народний артист СРСР, лавреат Державної премії; **Степан КИРИЧЕНКО**, заслужений діяч мистецтв УРСР; **Сергій КОЗАК**, народний артист УРСР, голова хорового товариства Українц; **Остап ЛИСЕНКО**, науковець; **Платон МАЙБОРОДА**, композитор, заслужений діяч мистецтв УРСР, лавреат Державної та Шевченківської премій; **Левко РЕВУШЬКИЙ**, композитор, доктор мистецтвознавства, лавреат Державної та Шевченківської премій; **Наталя УЖВІЙ**, народна артистка СРСР, лавреат Державних премій.

(«Літературна Україна», 2 червня 1967 року).

СИЛЕННОЇ СИЛИ ОКЕАН

**КРИЛА ПІСНІ
І ТРАНЗИСТОРНІ
МЕТЕЛИКИ
СЛОВО ЧИ МЕЛЬОДІЯ?
КРУТІ ПЛАЇ МУЗИЧНОЇ
ПРОПАГАНДИ**

Кілька років тому я приїхав на свою рідну Кельменеччину. Автобуса від станції не було, і я вийшов на шлях у надії, що, може, пощастить дістатися попутньо хоч до цукрового заводу, а звідти до села якихось три-чотири кілометри — можна й пішки.

Мені пощастило. Здіймаючи куряву, просто на мою підняту руку мчала машина. Зойкнули гальма, і крізь відчинене вікно перевисло кремезне плече водія бензовоза. Він зміряв мене з ніг до голови так, що я розгубився. І замість: «Чи не підвезете?», спитав у нього: «Пробачте, до заводу далеко?..»

— Шість кілометрів буде. Якщо співатимете, сідайте...

На якусь мить я завагався: «Хіба ж у мене голос?!» Але, ставши перед дилемою, — або за хвилин двадцять бути дома, або хтосьна скільки ще виглядати щастя — я взяв валізку і поспішив до дверцят.

Водій додав газу, і за якусь мить я почув досить-таки приємний баритон:

«Рідна мати моя, ти ночей не доспала...»

Він весело підморгнув — мовляв, співай,— і я несміливо почав підспівувати. За цей короткий час пісні здружили нас.

Здружили так, що й від заводу не довелося йти пішки. Микола Бинда — так звали водія — довів мене до самісінької хати. Як я дізнався потім від матері, знають його на всіх дорогах району. Якщо вже ви попросилися до нього в кабінку, мусите співати.

І тепер, коли я думаю про збереження наших пісенних багатств, переді мною щораз постає образ мого ровесника Миколи Бинди. Крім щирого схвалення, чую й справедливі його нарікання.

Відомо кожному: український народ створив понад двісті тисяч пісень. Силенної сили океан! Сьогодні розпростує свої крила двісті перша тисяча. Як високо ширяти їй, чи судилось їй небо, чи не зомліють оті крила у вирію до прийдешнього?.. І чи завжди хвилює вона пісенну душу мого друга Миколи?

Живемо в час бурхливих пошуків. На клич доби відгукуються політики, вчені, художники. Справді, незабаром тільки в книжках можна буде прочитати, як обожнювали колись люди коней і волів гадали: стільки світу, що у вікні. Тепер і про Америку знаємо. І мій земляк Микола їздить на машині, і до місяця вже ніби рукою подати, а то, дивись, на Марсі незабаром заспіваємо. Але навряд чи понесемо туди у своїх серцях той хаос звуків, який часто-густо шкварчить з транзисторів і магнетофонних плівок, що ним захлинаються безголосі півники, облизуючи холодний метал мікрофонів.

Має крила орел, та й метелик небезкрилий. А не судилось метеликовим крилам проспівати у високості, не дано їм сили широкого лету і далеч обрїїв. А ще не дала доля метеликові природнього дару запалювати в людських очах винозорість. Неспроможний сягнути сонця, він б'ється об холодне скло ледь висвіченого віконця, або гине, зрештою, на грудях розпашілої електричної лампочки, засліплений гонором, що привернув таки чийось увагу, і падає мертвий під синтетичну підошву часу.

Ні, я не проти сучасних ритмів. Не поспішайте натягати тятину і пускати гострі стріли, зрадівши, що вгледіли мішень

хуторянства і консерватизму. Ритмічне багатство споконвіку було притаманне нашій пісні. Мене насторожує інше. Насторожує, як подеколи намагаємось силоміць перевдягти нашу красуню-пісню в чужу для неї, запозичену модну одіж, пригасивши в собі Антееве почуття і забувши, на якій землі стоїмо, яка мати і яких пісень наспівала нам над колискою.

І летять метелики, засліплені гонором, що, мовляв, також мають крила. Та спробуй доторкнутися до них шкарубкими пучками мого друга Миколи, — і відразу посиплеться, може, зовні й привабливий пилок.

Мудрий народний вислів каже, що дівчина співає про нерозділене кохання, скупий — про втрачені гроші. А народ — він завше співає свою пісню.

Своя пісня... Це — самобутній голос у великому інтернаціональному хорі. І шкода, що надто соромливо ми про неї говоримо. А вже не зрозуміло зовсім, чому, дбаючи про великі форми, наша Спілка композиторів якось обходить короткі пісенні жанри. Непокоїть і така обставина: своєрідною перепусткою до Спілки є тільки диплом консерваторії. Даруйте, але я знаю немало дипломованих композиторів, про яких ніколи не чув мій друг Микола. А він, як і я, кохається не тільки в малих формах.

Ви скажете: мало знати сім нот. Треба мати таланти, щоб примусити отой звукоряд зазвучати могутньою симфонією. Це так. Але хіба можна відмовити в таланті людині, чії пісні запали в душу народу?

Сьогодні складено чимало нових пісень. Та не завжди в них слова відповідають музиці. Я написав «слова» і відчув, що натрапив під вплив отих конферансьє, які оголошують: «Слова (або ще гірше — текст) — поета...» Частіше зовсім не згадують автора поетичного тексту. Можливо, це пояснюється тим, що в багатьох піснях слова такі є, а поезії ні на гріш...

Ніде правди діти, є в нас поміж поетів-піснярів і такі, котрі так-сяк заримувавши шістнадцять чи двадцять рядочків, видають убогість за поезію і пропонують її композиторам. А

ті, не шукаючи там живого зерна, кладуть ці слова на музику, — і ходять недолугі римувальники в мантиях «поетів-піснярів».

Про слова пісні, як і про її мелодію, треба дбати пильно і невсипно, щоб буяло розлоге зелен-гілля української диво-пісні, щоб не поростали бур'янами вульгаризму невмирущі перлини душі народної. Шевченкові «Рече та стогне Дніпр широкий», «Думи мої...», пісні легендарної Чураївни й Андрія Малишка — це справді зразки високої поезії передусім, а вже потім — неперевершеної пісні...

І прикро, що досі — навіть серед письменників — побутує думка, що головне в пісні музика, а вірші можуть бути абиякі. Мабуть, таких міркувань дотримуються й оті конференсьє на концертах, радіо і телебаченні, коли не вважають за потрібне згадати ім'я того, в кого вперше народилися поетичні обриси майбутньої пісні.

Наш народ любить пісню. В щасті й горі вона задушевна чарівниця,— найкращий друг і порадник. Нашу пісню знають і співають далеко за межами України. А тому вважаю, як ніколи, визрілим порушене «Літературною Україною» і нашими провідними мистцями питання про організацію на берегах Дніпра щорічного інтернаціонального фестивалю народної пісні (див. лист діячів мистецтва «Хай буде Київ столицею пісні», «Літературна Україна» від 2 червня ц.р.).

Сучасна пісня має частіше бути предметом професійної розмови в наших творчих спілках. Літературні критики і музикознавці мають виходити з таким аналізом на сторінки газет і журналів. Бо, певне ж, не досить лише кулуарних оцінок: «Нічого пісня» або: «То дурниця — написати пісню. От роман — так!». Ніякою мірою не применшуючи праці романіста, хочу тільки нагадати справедливий вислів поета: «А песню нелегко сложить».

Додамо, ще важче — гарну...

Гадаю, що на порі скликати об'єднаний пленум Спілки письменників і Спілки композиторів, де можна було б

грунтовно поговорити про українську пісню, її сучасний стан і види на завтра. Бо повсякчас, тішачись своїми надбаннями, мусимо не замовчувати істотних прикостей, що їх зазнала наша пісня останнім часом. Зокрема є потреба по-господарському розібратися в естрадному жанрі. Адже не секрет, саме тут є чимало чужого, наносного, нехтування національною основою.

Є ціла низка проблем. Та й у ній визначається найголовніше: байдужість до поетичної тканини. Адже будьмо відвертими, навіть у мелодійній пісні І. Михайлюка «Черемшина» вірші досить-таки посередні. Вони сентиментально-споглядальні, номінативні, без яскравої, свіжої образности. Коли б про це товаришеві Юрчукові було сказано в процесі створення пісні, я певен, що сила художнього впливу слова і музики могла бути значимішою.

Не завжди вимогливий до вірша і мій ширий приятель — талановитий композитор Степан Сабадаш. Прагнучи до простоти, він нерідко вдається до спрощености. Яскравим свідченням того є «Пісня з полонини», вірш якої хибує дієслівним римуванням, послабленою увагою до епітета.

Нещодавно з блакитного екрану пролунала «Пісня про Україну» К. Домінчена, написана на слова В. Женченка. Кажуть, ніби вони разом створили кілька пісень. Зізнаюсь, при всій повазі до Женченка як співака маю дуже серйозні претензії до його «Пісні про Україну». Декляративні слова пісні тут аж ніяк не назвеш віршем. Я розумію, кожного може спіткати невдача, але не треба бути літературним критиком, щоб усвідомлювати душею: до прекрасного, рідного нам треба уміти знаходити такі ж неповторні ширі (і прості!) барви.

Прикро, що де-не-де уживається думка: для написання слів до пісні не треба хисту. Мовляв, музика врятує. А звернімося до скарбниці народної. Тут кожна пісня — не пісенька, а мудрість, арсенал хвилюючих філософських думок. Пам'ятаєте? «Чуєш, брате мій...» або «За світ встали козаченьки...» чи «Налетіли журавлі, сіли-впали на ріллі...»

То неспростовна істина: народна пісня — одна з унікальних форм усної народної поетичної творчості. Вона синтезує собою глибоку думку, викінченість форми, лаконічність словесної тканини, свіжість і неповторність образної системи. Саме в цьому її незгасне буття. Виростаючи в ранкову чи полуденну пору, вона всотує барви минувшини і своїми орлиними крилами сягає за обрії прийдешнього.

Творчі питання надто серйозні, і в короткій газетній статті неможливо вичерпати їх. Деякі з них я спробував порушити. Думаю, що на велику аналітичну розмову заслуговує творчість тих поетів, які багато працюють у жанрі пісні.

Але ось пісню написано. І на думку поета й композитора, написано вдало. Хочеться, щоб про їхню роботу швидше почули люди і оцінили.

Та на жаль, шлях пісні до людських сердець у нас ще дуже затяжний, довгий. Українське радіо і телебачення не можуть похвалитися оперативністю. На мій погляд, тут ще не знайдено цікавих форм пропаганди пісні.

Кілька років тому з великими труднощами організовано молодіжний радіоклуб «Заходьте на пісню». Про нього почули, його виходу в етер чекають аматори пісні. Але тут не вироблено певної системи, навіть не визначено певних днів і годин. Думаю, що його мав би очолити окремий штат редакторів із широким громадським активом. Варто було б мати і свою аудиторію чи практикувати виїзди в Палаці культури заводів, фабрик, учбових закладів — і не тільки столичних. Щось подібне можна організувати й республіканському телебаченню. Скажімо, двічі на місяць у молодіжному кафе «Бандура» (такого ще нема) збираються поети, композитори, співаки, музиканти, шанувальники пісні. В порядку конкурсу виконуються нові твори. Слухачі відзначають три найкращі пісні. Наступного разу пісні-переможниці виконуються ще. Тут же в кіоску можна придбати їх, виданими окремими листівками або записаними на платівках.

До речі, про платівки. Вже не раз йшлося про це в пресі, але чому досі майже неможливо відшукати популярні пісні в записові. Якщо й з'являються, то з неприпустимим запізненням. А вже в сільські крамниці вони ніколи не потрапляють. Чи не на часі тут й інше питання: потреба мати в своєму господарстві власну фабрику звукозапису.

В нашу столицю приїздять щороку тисячі туристів. Зупиняються в готелях, харчуються в ресторанах. Але зайдіть хоча б до ресторану «Дніпро» й ви навряд чи почуєте там українську мелодію. Невже знайомство з музичною культурою народу не передбачено туристськими програмами? Невже тим самим виявляємо свою гречність, що витинаємо перед гостями давно забуті вже й ними твісти?

Невичерпною чарівністю сповнене джерело нашого пісенного багатства. Віками схилялись до нього уста народу, причащались його цілющою снагою. І возвеличувались духовно серця, окрилювались думи і сподівання. Не висихало те джерело, а живилось бурштиновими краплинами творчого надхнення. Сьогодні воно, як ніколи, виграє під високим чистим небом. Думаймо, щоб не скаламутили його зайди-вітри, кохаймося в його щедрості, як мій земляк Микола, що так щиро уквітчує земні дороги співучими веселками.

Михайло ТКАЧ

(«Літературна Україна», 1 серпня 1967 року.).

Дмитро ПАВЛИЧКО

К Р И Л А

Поетові прилюдно і врочисто
Зліпили крила медом золотим,
І він подякував за те, що з птаха
Його зробили плазнем... Він гадав,

Що сонце крилечка йому оближе,
І він розправить їх і знов злетить.
Він тішився, що не взяли сокиру,
Не обчімхали пір'я до хребта.

Не знав, що сонце бридиться гадюки,
Не знав, що у тісній, мов страх, норі,
Як горб, ті крила будуть заважати!

Він сам їх відрубав, щоб легше жить,
І, смокчучи засохлий солод слави,
Вдавився кісткою свого ж крила!

(Дмитро Павличко, «Гранослов»,
Радянський Письменник, Київ, 1968.).

Іван ДРАЧ

К Р И Л А

(Новорічна казка)

Через ліс-переліс,
через море навкіс
Новий рік для людей подарунки ніс:
Кому — шапку смушеву,
кому — люльку дешеvu,
Кому модерні кастети,
кому — фотонні ракети,
Кому — солі до бараболі,
кому — три снопи вітру в полі,
Кому — пушок на рило,
а дядькові Кирилові — крила.

Був день як день, і раптом — непорядок,
Куфайку з-під лопаток — як ножем прошило.
Пробивши вату, заряхтіли радо,
На сонці закипіли сині крила.
Голодні небом, випростались туго,
Ковтали з неба синє мерехтіння,
А в дядька в серці — туга,
А в дядька в серці — тіні.

(Кому — долю багряну,
кому — сонце з туману,
Кому — перса дівочі,
кому — смерть серед ночі,
Щоб тебе доля побила,
а Кирилові, прости Господи,—
крила).

Жінка голосила: «Люди як люди.
Їм доля маслом губи змастила.
Кому — валянки,
кому — мед од простуди,
Кому — жом у господу,
а цьому гаспиду,
прости Господи,— крила?!»

Так Кирило до тям брів,
І, щоб мати якусь свободу,
Сокиру бруском задобрив,
І крила обтяв об колоду.
Та коли захлинались сичі,
Насміхалися зорі з Кирила,
І, пробивши сорочку вночі,
Знов кипіли пружинисті крила.
Так Кирило з сокирою жив,
На крилах навіть розжився,—
Крилами хату вшив,
Крилами обгородився.
А ті крила розкрали поети,
Щоб їх муза була не безкрила,
На ті крила молились естети,
І снилося небо порубаним крилам.

(Кому — нові ворота,
кому — ширшого рота,
Кому — сонце в кишеню,
кому — дулю дешеvu,
Щоб тебе доля побила,
А Кирилові — не пощастить же
отак чоловікові — крила).

(Іван Драч, «До джерел», В-во художньої літератури «Дніпро», Київ, 1972).

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Алепський П. (Булос Аль-Халєбі), 19, 56
Амбарцум'ян, 87
Амбросій П., 91
Анна (Ярославна), 21
Аристофан, 55
Архипенко О., 57
- Балацький Д.С., 37
Бальзак, 12
Барток Б., 23
Бах Й., 23, 70
Бєлий А., 91
Бєрежний, 45
Бєрезівський М., 17
Бєрдяєв Н., 91
Бєрліоз Г., 17
Бєрнштейн, 15
Бєтговен Л.В., 10, 16, 21
Бєдний Д., 43
Бєлінський В.Г., 9, 10, 40, 46, 69, 95, 100
Бинда М., 115
Бистров Б., 94
Битовський, 10
Білаш-Косівський В.[?] 28
Білецький М., 42, 44
Білик І., 63
Благослав Я., 21
Богачук О., 38, 39, 44
Богомолець О., 71, 91, 102

Боденштедт Ф., 59, 61, 111
Бодуен-де-Куртене, 91
Болотник (Болотников), 102
Болховітінов Є., 11
Боплан, 24
Борканюк О., 32
Бортнянський Д., 16
Брамс Й., 23
Брехт Б., 83
Бугера І., 91
Буєвський Б., 73
Булаховський, 85
Бульба Т., 102
Бурлюк Д., 57
Бядуля З., 100

Вагилевич І., 6⁰
Вайнерт, 83
Вальдбрюль В., 59
Варлаам, 56
Василенко В., 99
Вахнянин А., 95
Вебер, 21
Ведель А., 19
Вересай О., 60, 85, 94
Верхратський Ів., 91
Верьовка Г., 25
Вітрова (Вітрерова) М., 57
Вишневецький (Байда), 46, 47, 109
Вишня О., 36
Вовк І., 91
Войнич Е., 60
Волконський, 18
Вольтер, 13
Воробкевич С., 60

Гавалевич, 10
Гагедорн Ф., 24
Гайдай М., 91

Галушка, 55
Гамзатов Р., 89, 99
Ганка В., 60
Гарбіній Й., 11
Гашенко, 100
Гегель, 33
Гельвецій К., 91
Гердер Й., 99
Герцен О.І., 91, 101
Гітлер А., 85
Гижа О., 61
Глезис, 35
Глейзеров [?], 43
Глібов Л., 109
Гмиря Б., 113
Гоголь М., 12, 75, 96
Голдвотер, 87
Головацький Я., 60, 103
Головко А., 67
Головня Г., 12
Голота, 47
Гончар І., 77
Гончар О., 55
Гончаренко, 65
Гончаренко М., 30
Горецький П., 91
Горький М., 80, 98
Грабовський А., 57
Грабовський Л., 73
Грабовський П., 46, 73
Гребінка Є., 16
Грінченко Б., 91
Грушевський М., 47
Гузь П., 67
Гуменюк, 32
Гуржій І., 81
Гусєв О., 56
Гусейнов Г., 90

Гусейнов М., 90

Ганді, 92

Гароді Р., 92

Гебельс, 82, 83

Гете, 33

Глінка М., 23

Гоген, 58

Годунов Б., 59

Двінська, 35, 44, 45

Дворжак А., 23

Деркач І., 92

Джеймс В., 92

Дилецький М., 10, 11

Дихтерів Б., 99

Довбишенко Я., 92

Довбуш О., 32

Дмитраков І., 92

Долгорукий Ю., 57

Долгоруков, 101

Домінчен К., 118

Достоевський Ф., 57

Драгоманов М., 29, 92

Драч І., 40, 81, 99, 122, 123

Древченко П., 32, 36

Дубельт, 101

Дяденко В., 73

Егов В., 97

Енгельс Ф., 15, 99, 104

Євтушенко Є., 57

Єлисавета Петрівна, 18

Єропін, 19

Женченко В., 118

Забіла В., 23

Завадовський, 10

Загвойський Й., 18
Закревський, 25
Залізник М., 109
Замятін Е., 97
Заньковецька М., 15
Засядко О., 57
Землянова Л., 92
Зорге Р., 32

Камінський В., 92
Камю А., 13
Кант, 33
Катерина II., 14, 15, 18, 21, 97
Кармелюк У., 29
Карпенко-Карий І., 19
Кауфман Л.С., 37
Квітка-Основ'яненко Г., 73
Кибальчич М., 57, 101
Кириченко І., 91
Кириченко С., 113
Кінько А.М., 37
Кобилянська О., 79
Ковінька О., 55
Козак С., 113
Колачевський М., 58
Колесник П., 55
Колесса Ф., 19, 92
Колядчин, 10
Коноваленко, 43
Кондратюк Ю., 57
Конрад Н., 50, 101
Контаріні А., 21
Корнійчук О., 55
Короленко В.Г., 66, 102
Корольов С., 57
Коротаєвський Г., 92
Косів С. (митр.), 18
Косолапов В., 102
Костюк О., 30

Котляревський І., 34, 97, 109
де-Костін (маркіз), 50, 96, 97, 98, 104
Коубек Я., 60
Коцюбинський М., 45, 81, 102
Кошиць О., 22, 23, 58, 65, 66, 72
Кравченко М., 66, 67, 92, 102
Крижанівський С., 8
Крижановський Г.М., 81
Крупська Н.К., 7, 20, 32, 74, 99
Крушельницька С., 14, 24, 59, 65, 66, 92, 107
Куба Л., 88, 103, 104
Куліш П., 54
Кулибін (?), 101
Купало І., 77
Курбатов І., 13

Лавров С., 92
Лавров Ф.І., 92
Лаконек, 10
Ландовський М., 93
Ланге Т., 59
Ландштайнер К., 86
Левитський М., 56
Легейда Г., 66, 67
Лейвсей Ф. [?], 59
Ленін В.І., 7, 15, 17, 20, 28, 32, 33, 35, 36, 37, 43, 48, 57, 79, 81, 88,
93, 96, 98, 99, 100, 101, 103, 104
Лефлер Ш., 23
Леонт'єв М., 44, 93
Лермонтов М., 50
Лінкольн А., 85
Ліст Ф., 23
Лисенко М.В., 19, 72, 73, 102
Лисенко О., 113
Лоретті Р., 69
Лукрецій, 13
Луначарський А., 7, 16, 18, 20, 24, 33, 54, 55, 63, 96, 98, 100, 101,
112

Любисток Г., 18

Майборода П., 113
Макарій (патр), 97
Маклай-Миклуха, 32, 57
Макіявелі Н., 100, 104
Малишко А., 117
Мамай, 47
Ман Г., 83
Ман Т., 83
Манайло Ф., 58, 93
Марінетті, 93
Маркевич М., 10
Марков В., 17
Маркс К., 50, 87, 99 104
Маркушевський М., 31
Марті Хосе, 23
Мар'янова М., 93
Мар'янович Дж., 69
Масарик, 58
Матвієнко Н., 90
Маяковський В., 57
Менде Г., 93
Мендель, 91
Менцінський М., 58
Меріме П., 20
Месінг В., 86, 93
Микола II, 107
Мирний П., 63
Мінківський О., 70
Мишуга О., 21, 58
Михайло (архид.), 13
Мовчан Є., 30, 35
Молдавин М., 31
Монюшко С., 23
Моцарт В., 17, 21
Мстиславець О., 82
М'ястківський А., 77

Наполеон, 20
Негода М., 34, 110
Неєдли З., 22
Нерон, 14
Никон (сп.), 100
Ніщинський П., 13
Ніцше, 38
Новиченко Л., 44, 93
Новицький М., 16
Нудьга Г.А., 93, 98

Олексій Михайлович, 10, 95
Орлик П., 65
Охонька А., 93
Охріменко П., 93

Павлій П., 36, 37
Павличко Д., 14, 40, 81, 107, 108, 121
Параджанов (Параджанин) С., 58, 74
Партицький О., 95
Пасюга, 32, 100
Пеленський О., 102
Первомайський Л., 43
Перепелкін Ю., 65
Петефі, 57
Петрицький А., 43
Петренко М., 80
Петро І, 1, 15, 19, 49, 53, 96, 97, 98
Петров В., 93
Петров М., 19, 96, 100
Петровський Г.І., 17, 35, 109
Пикуляновський, 18
Пікассо П., 93
Платон, 13
Поджіо, 14
Ползунов, 101
Полторацький М., 16
Порфіл У. (?), 60
Потьомкін-Таврицький, 13, 17

Приймаченко М., 78
Прозоровський, 17
Прохоренко К., 110
Прудкий Н.І., 34, 35, 109, 110
Прутков К., 101
Пугач (-ов), 57
Пуришкевич, 49
Пушкін О., 35, 88

Радієв М., 94
Разін С., 71
Райкін, 55
Рамбо А., 60
Рассел Б., 71
Ревуцький Л., 113
Рекрут Є., 41, 42
Ремарк, 83
Рильський М., 31, 37, 61
Різник М., 101
Рід Дж., 99
Розенберг, 21, 83
Родіна П., 36, 37
Розум[о]вський А., 21
Розумовський К., 12
Розумовський О., 10, 14
Ртищев Ф., 13
Руже-де-Ліль, 89
Рудницький М., 99
Русов О., 94

Сабадаш С., 118
Сагайдачний П., 47, 104
Салтиков-Щедрін М., 80, 100, 101, 103
Самійленко В., 46
Сандуленко Б., 102
Сантаян Дж., 13
Сігер П., 69
Сімаченко П., 25
Січинський В., 111
Січинський Д., 70

Семенова Я., 61
Семогінович А., 60
Симоненко В., 35
Сингаївський П., 57
Словацький Ю., 57
Сковорода Г., 12, 94
Скорик М., 73
Скорина Г., 96
Скрипка В., 31, 102
Скрипник М., 94
Словацький Ю., 57
Смогитель В., 74
Солоухін В., 103
Стейнбек Дж., 103, 104
Стельмах М., 36
Степняк-Кравчинський С.М., 60, 98
Стешенко І.Н., 58, 59
Строганов, 11
Сулікашвілі Г., 94
Сумак І., 69
Сумцов П., 94

Тарапунька, 55
Твардовський О., 77
Тейлор, 85
Тейлор Е., 94
Текелій, 97
Теодоракіс, 35
Тернопільський Ф., 12
Тичина П., 102
Ткач М., 102, 120
Тойнбі А., 101
Толстой Л., 112
Трутковський В., 12
Турчанов П., 13
Уваров, 14
Ужвій Н., 113

Уйтмен, 42
Українка Л., 46, 97
Ульянов І., 89
Федоров І., 96
Фейхтвангер Л., 83
Фіола С., 12
Франко І., 8, 25, 39, 44, 70, 81, 98
Францоza К., 59
Фройд З., 102
Чайковський П., 23
Чапек К., 45
Чень-цань-юнь, 79
Черник О., 101
Чернишевський М., 24
Чернявський М., 110
Черкушин, 10
Чижук Л., 31
Чурай М., 31, 117
Цибка Г., 100
Цвітківський Ю.Ю., 29
Цьолковський К.Е., 57
Хаждеу А., 60
Хаждеу Б., 60
Хаєцький Х., 55
Хмельницький Б., 18, 46, 47, 48, 49
Ходосів К., 66
Холодний М., 7, 8
Хома І., 71, 73, 74
Шаваровський, 10
Шаляпін Ф.І., 21, 66, 98
Шаміль, 99
Шаміссо, 29
Шевченко Т.Г. (Кобзар), 24, 34, 35, 37, 47, 53, 54, 65, 81, 88, 92,
96, 102, 109, 117
Шекспір В., 33
Шелухин С., 103

Шліміль П., 29
Шнайдер Р., 71
Шолохов М., 57
Шопен Ф., 23
Шостакович Д., 73
Шпенглер, 10
Шуберт Ф., 23
Шугай, 32
Шульгін Н., 16, 96
Шухевич Н., 94

Щорс, 89, 99

Юрій (з Дрогобича), 12
Юр'єв Ф., 58
Юрчук, 118

Яковлев Б., 99
Ярослав (Мудрий), 11
Яшевський, 11

З М І С Т

ВІД ВИДАВНИЦТВА	7
ПРО ДУШУ В ПІСНІ ТА ПРО ПІСНЮ В ДУШІ	9
Замість резюме	85
Бібліографія	91
Примітки	95
ДОДАТКИ	105
Д.Павличко: «Концерт у царя» (вірш)	107
М.Негода та інші: «Співуча кобза Прудкого»	109
Ф.Боденштедт про українську пісню	111
Б.Гмиря та інші: «Хай Київ стане столицею пісні»	112
М.Ткач: «Силенної сили океан»	114
Д.Павличко: «Крила» (вірш)	121
І.Драч: «Крила» (вірш)	122
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	125

